

A P O S T R O F

• În drum spre Paris și apoi spre Florența, unde are de gând să stea câteva luni, ca să scrie – un roman, bineînțeles –, a trecut prin Cluj, în mod ritual, Nicolae Breban.

Avea portbagajul mașinii plin de cărți, din care ne-a dat și nouă *Vinovați fână vină*, o meditație pe seama istoriei românești din secolul al XX-lea, și Rilke, ale cărui *Elegii duineze* reprezintă, după câte știu eu, debutul de traducător al lui Nicolae Breban. În timp ce romancierul ne vorbea, Christina îi puna pe masă, la îndemână, cu gesturi delicat-devotate, „hrana”: simburii unui măr.

• Christina și Nicolae Breban, Cluj, ianuarie 2007. Foto: M. P.

• Din când în când, ajung pînă la noi știri de la Petre Cărdu. Poetul își lansează numerele revistei sau cărțile

– proprii ori traduceri din scriitori europeni – organizînd mari și insolite spectacole stradale. Timpul însă și-l mănîncă în Teatrul românesc din Vîrșeț, pentru care caută actrițe în România.

• Au venit pe la redacție, de bunăvoie și nesiliți de nimeni: acad. Cornel Țăranu, cu decupaje de presă, în care eram noi lăudați; Ruxandra Cesereanu, cu proiecte de călătorie; Laura Pavel, după volumele lui Călin Teuțișan; Călin Stegorean, ca să ne fleteze; Eugen Pavel, cu proiecte de copertă; Dora Pavel, cu interviuri; Oana Moruțan, cu mesaje; George State, ca să ne țină o prelegere gratuită despre marea poezie a lui Celan; Nicolae Prelipceanu și Adrian Popescu, ca să ne demonstreze că poezii sînt solidari; Ion Mureșan, ca să ne persuadeze că poezii sînt solitari; Roxana Croitoru, ca să ne facă urări; Dana Țăranu, pentru comentarii politice la zi; Radu Mareș, pentru a ne demonstra ce bine merge mai nou Editura Cartea Românească; Mihai Dragolea, cu o taină; Dumitru Cerna s-a mulțumit să ne facă o discretă declarație de simpatie – a făcut-o, e drept, pe NCN!; Claudiu Groza, în căutare de știri, pare-mi-se; Nicolae Turcan, ca să ne aducă vești bune din lumea teologilor; Constantin Cubleşan, cu două cărți nou-nouțe. Și așa am trecut noi în al 18-lea an de existență. Sîntem, de acum, majori, așa că avem de gând să devenim frivoli.

In memoriam Ion Rotaru

Uniunea Scriitorilor din România, Asociația Scriitorilor București anunță cu tristețe încetarea din viață a criticului, istoricului literar și profesorului Ion Rotaru.

Ion Rotaru s-a născut la 11 septembrie 1924, în localitatea Valea lui Ion, Bacău.

A absolvit studii superioare la Facultatea de Filologie a Universității din București (1948-1952). A fost succesiv asistent, lector, conferențiar (din 1967) și profesor al Universității din București vreme de mai multe decenii, îndrumînd generații numeroase de studenți.

Între 1968 și 1971 a fost lector de limba și literatura română la Universitatea din Lyon, după care a devenit titularul cursului de literatură veche și premodernă la Universitatea din București, calitate prin care a rămas în memoria contemporanilor. Opera lui Ion Rotaru cuprinde numeroase volume, între care: *Eminescu și poezia populară*, 1965; *Analize literare și stilistice*, 1967; *O istorie a literaturii române*, 3 vol., 1971-1987; *Valori expresive în literatura română veche*, 2 vol., 1976-1983; *Forme ale clasicismului în poezia românească pînă la Vasile Alecsandri*, 1979; *Literatura română veche*, 1981; *Comentarii și analize literare*, 2 vol., 1992, ed. a II-a, 1994; *Poezia română de la al doilea război mondial pînă în anul 2000*, 2000; *Dezvoltarea prozei și dramaturgiei românești în a doua jumătate a secolului XX*, 2001.

Prin dispariția lui Ion Rotaru, literatura română și învățămîntul superior filologic suferă o însemnată pierdere.

• Cella și Norman Manea în Central Park, New York, decembrie 2006. Foto: M. P.

• Andrei Șerban și Norman Manea, New York, decembrie 2006. Foto: M. P.

AM AJUNS la numărul 200. N-a fost Aușor.

Proprietate a Uniunii Scriitorilor și administrată de Fundația Culturală Apostrof, revista *Apostrof* este o bucată din marele mozaic al culturii române de astăzi.

Susținută pînă în 2002 numai și numai prin eforturile Uniunii Scriitorilor (care plătea salariile) și ale redacției, tipărită pînă în 2002 mai ales pe seama sponsorizărilor externe, revista beneficiază, începînd din martie 2002, de o finanțare constantă din partea Consiliului Local și a Primăriei Cluj-Napoca; finanțare fără de care n-ar mai fi putut apărea.

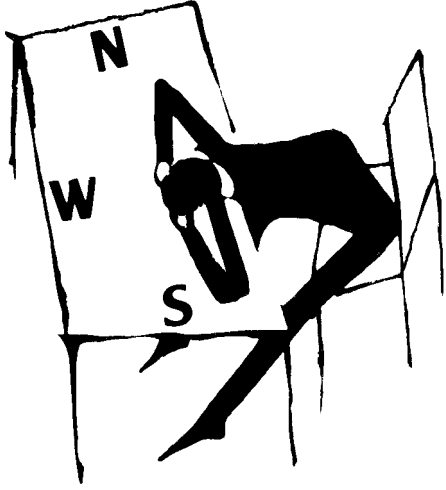
În această epocă nu tocmai propice pentru cultură, noi sperăm că vom continua să mai existăm.

APOSTROF
revistă a uniunii scriitorilor

Cuprins

• CAFÉ APOSTROF			
			2
• IN MEMORIAM ION ROTARU			2
• APOSTROF 200	Apostrof		3
• PUNCTE DE REPER			
1907: revolta României profunde	Damian Hurezeanu		4
• CRONICA TEATRALĂ			
Andrei Șerban, marcă înregistrată	Marta Petreu		7
• CRONICA LITERARĂ			
Un thriller abisal	Irina Petraș		8
Ianoși despre Noica	Ștefan Borbély		9
• ESTUAR: NICOLAE BALOTĂ			
Interviu realizat de Dora Pavel			10
• ARHIVĂ			
Destin ironique de Cioran	Nicolae Balotă		12
Cioran într-o notă informativă răcită	I. Necula-Tecuci		15
• DOSAR: PHANTASMA			
Imaginarul comunist. Deconstrucții			17
• CU OCHIUL LIBER			
Modelul și subiectul critic	Călin Teuțișan		23
Mihai Zamfir, prozatorul	Marian Victor Buciu		28
• ESEU			
Ce s-a întîmplat cu „algîștii” în 1933?	Michael Finkenthal		24
„Cu totul altceva”.			
Despre originalitatea criticismului junimist	George State		26
Bardul național și idolatria monoteistă a modernității	Ovidiu Pecican		32
• AVANGARDA RUSĂ			
Fotografie vie	Gheorghe Ciulkov		31
Sankt Petersburg	Sașa Ciornăi		31
* * *	Kazimir Malevici		31
(traducere și antologie de Leo Butnaru)			
• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER			
Poeme	Kjell Espmark		33
(traducere de Dan Shafran)			
• REVISTA REVISTELOR			33
• VESTIAR			30, 34

PUNCTE DE REPER

1907: revolta României profunde

Damian Hurezeanu

RĂSCOALA ȚĂRANILOR români din primăvara anului 1907 ține de ciclul (sau segmentul) istoriei noastre cuprins între cele două mari reforme agrare: 1864 și 1918-1921.

Se împlinește un veac de la răscoală. Pe mine m-au preocupat intens evenimentul și articulațiile lui cu procesul istoric românesc, de peste o jumătate de secol. Nu cred că a fost o alegere pentru care trebuie să regret. Dacă este ceva de regretat, acesta este concursul de împrejurări care m-a dus de multe ori spre finalizarea unei ample lucrări personale consacrate acestui moment și m-a inclus, totodată, în proiecte colective în care se dizolvau până la urmă contribuțiile individuale prin eterogenități bizare de participanți.

Răscoala, ca atare, este un fapt istoric de amplă dimensiune și intens dramatism. Ca mișcare a țăranilor, ea ține de seria răscoalelor țărănești petrecute pe teritoriul de azi al României în diferite faze ale evoluției sale. Dintre ele, trei s-au desfășurat în Transilvania: două dintre ele, Răscoala de la Bobâlna (1437-1438) și așa-zisul război țărănesc condus de Gheorghe Doja (1541), au avut o puternică componentă maghiară și se plasează în faza feudalismului dezvoltat, iar a treia mare răscoală, de la 1784, având ca figură-lemnă pe Horea, a fost covârșitor românească și se plasează în faza feudalismului întârziat (a destrămării feudalismului).

Răscoala din 1907 a izbucnit în plină epocă de civilizație modernă, dincolo de granița obișnuită a marilor mișcări țărănești. Este în acest sens atipică și se datorează în primul rând disfuncțiilor și vulnerabilităților care au avut loc la nivelul profund socio-economic rural al României. Răscoala a pus în cauză, în mod esențial, regimul de învoielii care s-a instalat după reforma agrară din 1864. Nu sunt simple contracte de drept public. Este în fapt un regim socio-economic care a dominat viața agrară a României și s-a răsfrânt în toate nervurile societății.

Reforma din 1918-1921 a restructurat raporturile de proprietate la sate și a zdruncinat astfel regimul de învoielii. S-au epuizat în acest fel factorii germinativi ai unei alte răscoale de tipul celei din 1907, și deci și linia serială a răscoalelor din istoria României. Evenimentul poartă marca unui anumit regim agrar și este revelator în limitele acestuia. Răscoala era încifrată în capsula unui timp care configurase o anumită structură a vieții agrare și chiar un anumit profil al societății.

Am putea spune: de acord, dar această structură agrară și acest profil al societății trebuiau, în mod necesar, să se confrunte cu o răscoală? Bineînțeles că nu era inevitabil. Esențial este faptul că pe un asemenea mod de existență a societății fenomenul răscoalei putea să apară. Ceea ce s-a și întâmplat.

Dincolo de regimul agrar, Răscoala din 1907 duce, pe un plan mai larg, la problema civilizației române moderne, a caracteristicilor ei. Sugerează, cu alte cuvinte, nevoia unei viziuni de ansamblu corecte asupra societății românești în prima fază a modernității sale.

ÎN CULTURA română s-au conturat, cum se știe, patru viziuni, patru perspective generale (construcții teoretice) asupra configurației societății românești din epocă.

Titu Maiorescu a creionat-o în ceea ce s-a numit „teoria formelor fără fond“. Maiorescu era un spirit pătrunzător, cu o judecată riguroasă și o linie expresivă a discursului său analitic. A formulat teze cu elocvență, dar a purtat analiza mai ales la nivelul fenomenelor culturale. El a situat atât formele, cât și fondul, cu precădere, la un singur etaj – cel cultural și, parțial, politic-ideologic. Are o singură „zvâcnire“ spre condiția țărănimii. Teoretic, Maiorescu a formulat bine problema, dar sociologic a explorat-o îngust.

La patru decenii de la prima expunere a teoriei lui Maiorescu a apărut, în octombrie 1910, *Neoiobăgia* lui Dobrogeanu-Gherea. Este drept, tezele expuse în *Neoiobăgia* sunt anticipate, pe traseul a două decenii și jumătate, în studiile și articolele autorului. *Neoiobăgia* este însă o carte nouă de doctrină, ieșită din frământarea de idei provocată de răscoală. Este o carte despre regimul agrar din România, în primul rând, dar și despre civilizația română modernă, pentru că Gherea privea regimul agrar ca o dimensiune esențială a realității globale românești. Stăruie în lucrare asupra nevoii explorării „problemei sociale“ a României, în întreaga sa configurație, înțelegând de fapt prin „ansamblul problemei sociale“ civilizația română modernă. În acest sens, Dobrogeanu-Gherea a fost preocupat să surprindă ceea ce era propriu civilizației românești în raport cu civilizația modernă europeană (de fapt, occidentală). Or, tocmai regimul agrar și implicațiile sale vizând întregul organism social constituiau, cum susține Gherea, momentul diferențiator. De aci străduința sa în a diseca neoiobăgia în structura sa intimă și în răs-

frângerile sale asupra întregii societăți: „Problema agrară, însă, de care ne ocupăm noi, nu cuprinde chestia socială [adică civilizația română modernă în ansamblu – n. noastră, D. H.] și nici nu seamănă cu problemele agrare ale țărilor din Occident; e o problemă specială a țării noastre și pentru a o pricepe trebuie să ne îndreptăm atenția nu asupra elementelor prin care ne asemănăm cu Apusul, ci tocmai asupra acelor prin care ne deosebim, care ne sunt speciale, căci tocmai acolo rezidă și problema și rezolvarea ei“ (*Neoiobăgia*, p. 244-245). În fapt, Dobrogeanu-Gherea pledează pentru înlăturarea neoiobăgiei printr-o largă reformă agrară și prin promovarea unui regim democratic real, având ca punct de pornire introducerea votului universal.

Aceasta însemna, după el, o nouă absorbție de conținut în procesul modernizării societății românești, înscrierea ei efectivă în fluxul civilizației moderne de tip occidental. Iar pentru reușita efectivă a acestui proces mai era nevoie încă de ieșirea din strânsimea excesivă a ruralității și de adoptarea fermă a cursului spre o economie industrială. Gherea scria: „Dacă e adevărat că viitorul țării românești e la sat (în sensul că sarcina reformei agrare e primordială) este însă tot așa de adevărat că viitorul satului însuși e la oraș și în dezvoltarea industrială a țării“ (p. 488).

Gherea a fixat în centrul analizei sale raporturile de proprietate de la sate și caracteristicile regimului agrar ca purtătoare ale neoiobăgiei. Pornind de aici, a explorat variate aspecte ale specificului civilizației române moderne. Scrisul lui Dobrogeanu-Gherea nu avea calități stilistice; era lipsit de suplețe și chiar de rafinament intelectual; autorul judeca însă limpede, argumentat și convingător. Textul este, oricum, mult peste studiile sale de critică literară.

Altă alură stilistică are lucrarea lui Ștefan Zeletin, *Burghezia română: Origina și rolul ei istoric* (1925). Viu, alert, expresiv, cu mari disponibilități polemice, Ștefan Zeletin a făcut din opera sa un bănuț portret al burgheziei române, fără să procedeze la analiza ei istorică propriu-zisă, și a apărut cu convingere rolul burgheziei române care abia urma să vină, fiindcă până la Primul Război Mondial ea încă nu se cristalizase bine. Autorul îl invocă pe Marx nu pentru că aderă la substanța proiectului teoretic marxist. Vede însă în Marx exponentul inalterabil al determinismului social și transpune acest determinism de rigoare geometrică în perimetrul

propriului discurs, dând atribute de imanență ascensiunii burgheziei în România și rolului ei istoric. Autorul percepe burghezia mai ales ca o categorie generică, și nu ca o realitate efectivă și concretă în spațiul românesc dinaintea Primului Război Mondial.

De pe meterezele burgheziei și rolului ei transformator, Zeletin poartă o polemică virulentă cu cultura „reacționară” română, preponderent organică și istoricistă, deci neatașată spiritului dinamic și raționalist burghez. O acuză în primul rând de criticismul ei, evitând să dezbată esențialul: exista un conținut valid și legitimator al spiritului critic sau acesta avea ca substrat doar inaderența la proiectul burgheziei și al construcției sale socio-economice? Despre problema agrară și țărănime în contextul realității românești Zeletin nu spune aproape nimic. Amintește în treacăt că există (și a existat) această problemă, dar se va rezolva odată cu instituirea capitalismului personificat de burghezie. Tabloul general pe care îl conturează Zeletin este al unei civilizații moderne pilotate de burghezie, o civilizație mai mult dorită de Zeletin decât conturată în realitate, așa cum dorea el.

Dar despre Răscoala din 1907? Este interesant următorul lucru. Dobrogeanu-Gherea pornește de la ea, ținând să arate ce probleme a pus răscoala în fața societății românești, în vreme ce Ștefan Zeletin aproape că nu observă în genere țărănimea. El face motorul dezvoltării moderne a societății din schimburile comerciale, din raporturile de „circulație”, cum spune el, și din interconexiunile pe care le inducea comerțul. Este, în fond, teoria lui Adam Smith a pieței, deci a schimburilor comerciale care generează concurența, competiția și nevoia eficienței ca factori propulsori ai dezvoltării. Teza este, desigur, justă, dar cu un corectiv esențial. Pentru desfășurarea schimbului de produse în acești parametri, trebuie să existe în structura producției înseși premisele instituirii relațiilor echitabile de schimb. Altfel, schimburile comerciale nu duc automat la restructurarea raporturilor economice și de producție. Este tocmai ceea ce s-a întâmplat cu economia agrară românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea. Producția agrară românească participa pe piața mondială de cereale într-o proporție pe care n-a mai atins-o niciodată de atunci înainte, dar structura proprietății și raporturile de producție rămăneau semifeudale.

Chestiunea este amplu și riguros tratată de profesorul Robert Brenner într-un studiu publicat în culegerea *Originile înapoierii în Europa de Est* (coordonator Daniel Chirot), publicată și în limba română (București: Editura Corint, 2004, p. 27-70). Oricum, opera lui Ștefan Zeletin pune interogații privitoare la civilizația română modernă, observă cu finețe fenomene socio-economice și politice relevante și include temele dezbătute într-un larg context universal. Este, probabil, cea mai semnificativă tentativă (alături, poate, de a lui E. Lovinescu) de a contextualiza pe fundal european problematica dezbătută de el.

În sfârșit, cea de a patra modalitate explicativă a formării civilizației române moderne o propune lucrarea lui E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne* (prima ediție a apărut în trei părți, în 1924-1925). În fapt, autorul nu face un portret al civilizației, o radiografie a ei. El investighează mai ales aspectul politic (în plan doctrinar și ca

• Desen de Tudor Banuș

mișcare politică) al construcției României moderne după un model schematic – *forțe revoluționare* (liberale), *forțe reacționare* (conservatoare). Cele două forțe politice și ideologice sunt gândite în termeni de adversitate, purtătorii transformării moderne a societății fiind liberalii și ideologia liberală. În realitate, lucrurile nu stăteau chiar așa: nici conservatorii nu îndeplineau chiar o funcție reacționară, nici liberalii nu erau purtătorii unei transformări revoluționare. Ca noțiuni care să servească ideii de opoziție, concepțiile lui Lovinescu sunt, desigur, acceptabile. În privința forței ideilor și a stărilor de spirit ca

factor propulsor al dezvoltării moderne a României, în această privință cred că Lovinescu avea, în bună măsură, dreptate. După cum avea dreptate și în teza sa cu privire la „arderea etapelor” ca o cerință a construcției globale a lumii moderne. Numai că sincronismul oferit de impulsurile dezvoltării moderne a societății la scară continentală nu înseamnă și o sincronizare efectivă în substanța tuturor organismelor sociale participante la sincronism. În cazul procesului istoric românesc, ceea ce nu „s-a ars” este la fel de impor-

→

→

tant, dacă nu și mai însemnat, decât ceea ce „s-a ars”. Pentru că tocmai combustia superficială a generat „formele fără fond” și nenumărate distorsiuni și dileme care au imprimat deosebirile tipologice ale civilizației române moderne față de cea occidentală.

Remarcabil este faptul că demersul lui Lovinescu din *Istoria civilizației române moderne* nu este un act de adeziune subiectivă la ideile expuse în lucrare. Autorul a ajuns pe cale rațională, prin „deliberări speculative”, la concluziile sale. Subiectiv și temperamental, Lovinescu adera la proiectul cultural junimist. El scria următoarele: „Caracterul de analiză psihologică a acestor pagini [este vorba de un volum de *Memorii* – n. noastră, D. H.] mă obligă să arăt că o astfel de ideologie nu e ieșită din prelungirea unei dispoziții temperamentale, că se prezintă ca o creațiune bovarică... în sensul căutării unei libere deliberări speculative. O cultură clasică, o formație intelectuală în sânul disciplinelor junimiste, un temperament static și conservator nu mă îndemnau, desigur, la rolul de teoretician al democrației și al liberalismului” (E. Lovinescu, *Memorii*, texte alese și postfață de Nicolae Balotă, București: Editura Minerva, 1975, p. 197).

Iată postura de „nu sunt ce par a fi” a lui Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne*.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ nu a reușit să includă tema răscoalei în corpul investigațiilor sale ca eveniment și ca fenomen revelator al condiției societății românești. Sindromul „jenei” față de întreaga imagine a „rușinii răscoalei” pe fața României civilizate s-a transmis probabil și în istoriografie. Altfel, conștiința publică a fost izbită de eveniment, dar nu l-a asumat în profunzime. Doar anumite segmente ale corpului cultural românesc au fost efectiv marcate de tornada iscată parcă din cer senin.

Mai este, în plus, o circumstanță de alt ordin: istoriografia română a fost mai ales un domeniu al istoriei-națiune; a fost puțin preocupată de istorie ca istorie a civilizației. Este păcat, pentru că din marea sinteză a lui A. D. Xenopol puteau ieși mlădițele unei astfel de istorii. În imediată conexiune, revolta a adus însă în planul preocupărilor de ordin științific o bogată recoltă de cercetări statistico-economice. A fost cea mai amplă investigație a economiei agrare, a structurii ei și a conturat un nou orizont al cunoașterii în domeniu.

Datorăm impulsurilor directe ale răscoalei două mari lucrări purtând asupra istoriei agrare și spectrului sociologic al realității românești: *Pentru ce s-au răscolit țărani* de Radu Rosetti (1907) și *Neobiobăgia* lui C. Dobrogeanu-Gherea, despre care am vorbit. S-a relansat construcția teoretică a poporanismului și a sporit capacitatea sa de afirmare. Autori de ocazie sau scriitori¹ consacrați au dat semne de receptare a evenimentului; arta plastică a transmis cu mai multă forță mesajul răscoalei în pânzele lui Băncilă sau Luchian, de exemplu.

CEEA CE nu s-a putut realiza ca sinteză epică în formula scrisului istoric s-a întrerupt în formă artistică, peste douăzeci și cinci de ani de la răscoală, în romanul cu același nume al lui Liviu Rebreanu.

Este cumva surprinzător că un român descins din Transilvania a explorat atât de

convingător și de profund realitatea de peste munți, în fond o realitate care nu-i era nemijlocit familiară. Romanul mărturisește, mai mult ca orice, faptul că Rebreanu a asimilat perfect noul climat al existenței sale și i-a sondat chiar adâncurile. Dincolo de orice, romanul probează sensibilitatea autorului pentru dimensiunea socială a vieții. Istoricii și criticii literari ai timpului (o pleiadă strălucită în care se cuprind numele lui Șerban Cioculescu, G. Călinescu, Perpessicius, Mihail Sebastian, Pompiliu Constantinescu) privesc romanul în termenii unui eveniment cultural de excepție și, fapt semnificativ, probează ei înșiși o adâncă înțelegere a anului 1907, a semnificației evenimentului în sine.

De acum răscoala devenise istorie, romanul dobândind el însuși calitatea de roman social pe temă istorică. Numai înțeleștările dramatice dintre armată și răsculați mocneau încă sub spuza regretelor și incriminărilor. Poate și a conștiințelor vinovate. Dar de acuze aproape uitaseră chiar cei care ar fi fost îndreptățiți să le facă: țărani.

La rândul său, romanul *Răscoala* semnifică în mod obiectiv o chemare la asumarea evenimentului, la înțelegerea unui fragment tulburător din viața socială a țării. Rebreanu a știut să facă să țâșnească 1907 cu o forță extraordinară spre conștiința publică și spre memoria noastră colectivă.

Odată cu romanul lui Rebreanu, 1907 și-a găsit opera de totdeauna ca sublimare a esenței evenimentului.

ISTORIOGRAFIA RĂMÂNE undeva în planul secund pe postamentul ei de fapte, de analiză a proceselor, de inserare în deschideri mai vaste ale orizontului istoric.

Pentru Răscoala lui Horea, evenimentul și-a găsit și istoricul, și romanierul în aceeași persoană – David Prodan. În adevăr, opera sa *Răscoala lui Horea* (apărută în două ediții) are o dublă dimensiune: este și istoria, dar și romanul evenimentului. Întâmplare norocoasă și istoric de excepție. Opera lui se citește efectiv și ca un roman.

Dar ce a făcut istoriografia română între timp pentru 1907? După deceniile de cvasianonimizare a evenimentului, a venit segmentul 1948-1968, care se deschide cu cele trei volume de documente ce dezvăluie cumva măruntaiele răscoalei (au apărut sub redacția lui Mihail Roller; și cum ne putem aștepta că au fost editate decât amatorist?) și se încheie cu volumul, enorm ca întindere, *Marea răscoală a țăranilor din 1907* (București: Editura Academiei, 1967) și, în sfârșit, cu cele 5 volume de documente (1973-1980) rezultate de fapt din cercetările pentru volumul de interpretare. Am fost implicat masiv în scrierea și în editarea acestui volum colectiv. (Unul dintre autori n-a scris chiar nimic pentru volum; alții se vârau fără rost cu câteva pagini.) Cartea este minuțios documentată, mergând până la exces de fapte; are și părți echilibrate de interpretare și generalizare, dar și materie neasimilată intelectual, excese și încrâncenări de limbaj. Stilistic, volumul nu putea fi adus „la linie”, iar interpretativ vedește denivelări. În ciuda extensiunii sale considerabile, nu acordă atenția cuvenită stărilor mentale și sufletești ale țăranimii, răsfrântă în înțeleștările de paroxism al disperării. Sunt și multe aspecte ce țin de liniaritatea unor judecăți, de dificultatea de a te sustrage strictului determinism marxist, mai ales că tema te îndeamnă prin sine să judeci în termenii adversității.

De atunci, din 1967-'68, tema a reintrat într-un con de umbră, cu mici puncte de relansare a unor aspecte parțiale ale ei sau tangente cu ea. După 2000 se observă un nou refuz al ei, acompaniat uneori de căderea în elucubrații pe post de adevăr.

Într-o astfel de ambianță, nu este surprinzător că, prin comparație cu lucrările noastre de sinteză, tema este prezentată mai substanțial în sintezele consacrate istoriei României de autori străini. Menționez, astfel, sinteza lui Keith Hitchins, *România 1866-1947*, apărută și în traducere românească la Editura Humanitas, în 1996 (p. 195-200), și lucrarea *Histoire des Roumains* de Catherine Durand, publicată la Editura Fayard, în 1995 (în special subcapitolul „La révolte primitive”, p. 192-196).

Dacă de la răscoală s-a împlinit un veac, iar de la începutul preocupărilor mele pentru ea peste cinci decenii, mi-aș îngădui să notez că tratarea ei se impune pentru a reconstitui tabloul acțiunii țărănești în sine, cu zidurile conacelor ruinate sau incendiate, cu coșarele și acareturile devastate; cu dezlănțuirea paroxistică a țăranilor în numeroase localități și cu victimele, foarte numeroase, ale țăranilor în fața puștilor Manlicher, cum erau atunci, cu viforoasele pătrunderi ale țăranilor în unele orașe, semn al „asaltului” satului asupra orașului, dacă orașul tot n-a ajuns „să civilizeze”, să remodeleze satul, cu febrile deplasări de trupe și coloane volante militare, în centre județene și în localitățile răscolate; cu lumea orașelor cuprinse de spaimă și panică; de asemenea, cu schimbare de guvern și scene parlamentare penibil-soleme, cu comunicate, ordine și circulare care înroșeau firul telefoanelor, cu reacții și comentarii vii peste hotare. Cele petrecute la noi erau eclipsate doar de ceea ce se petrecea, din 1905, în Rusia. Dar erau știri și comentarii destule.

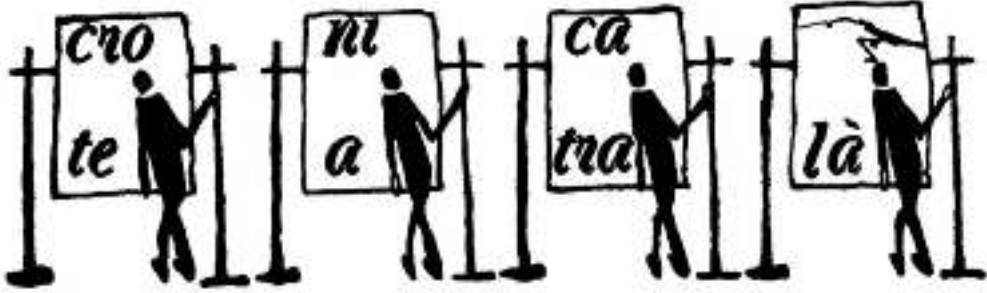
În al doilea rând, rămâne de explorat starea de spirit a țăranimii, structura ei sufletească și mentală, manifestată în două registre: cel de supunere, umilință și resemnare în lunga perioadă de „hibernare pașnică” și cel de dezlănțuire paroxistică în vremea unor mari răscoale. Și, ca întotdeauna, descărcările furtunoase sunt scurte.

Al treilea aspect căruia trebuie să i se acorde o mai mare atenție este momentul cuplării economiei agrare românești, traversată de o criză de structură, la circuitul mondial al pieței cerealiere. De fapt, este de pus în evidență ce anume decurge din această concomitență de fenomene.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, studierea răscoalei solicită inserția acesteia la parterul civilizației române moderne, spre a o înțelege mai cuprinzător. Este ceea ce am și schițat pe o largă porțiune a rândurilor de mai sus. ■

Notă

1. Notez un lucru cvasinecunoscut. Meros Braciner, un ziarist și literat născut în România și stabilit la Viena, a scris o serie de romane și nuvele cu tematică românească, printre care și *Das Volk steht auf*, publicat în 1916, tocmai despre Răscoala din 1907. Roman insignifiant ca valoare artistică, datorită tezismului său debordant. Interesant este că o mare parte a acțiunii se petrece la Amara, ca în romanul lui Rebreanu! Să fi știut Rebreanu de roman sau este o pură coincidență? Sunt tentat să cred că este un împrumut. (Vezi pe larg în Damian Hurezeanu, *Scrieri*, București: Editura Expert, 2002, p. 379-385.)

Andrei Șerban, marcă înregistrată

Marta Petreu

SĂ MONTEZI *Pescărușul* fără niciun decor: Sun spațiu de joc deschis, cu spectatorii așezați pe trei din laturile dreptunghiului scenic; a patra latură e o cortină de pînză care, la nevoie, creează prin coborîre o scenă în scenă, un teatru în teatru; totul este închis într-un dreptunghi transparent/opac de pînză, prin care sînt proiectate jocuri de umbre și lumini. Ca obiecte scenice, cîteva cuburi, cîteva șezlonguri, o masă lungă cu două fotolii răpănoase, o piine și-un borcan cu dulceață din care se va înfrupta Irina Nikolaevna Arkadina (în cazul de față, Maia Morgenstern) înainte de-a pleca la gară... Față de decorul de la *Purificarea* Sarah-ei Kane, un spațiu cvasiconcentraționar, de spital-închisoare, tapetat ca o baie cu faianță albă, acela de la *Pescărușul* este de-a dreptul vaporos.

Am văzut *Pescărușul* în seara premierei – 12 ianuarie –, cînd Andrei Șerban s-a amuzat să ofere spectatorilor toată dubla distribuție a personajelor: juca Maia Morgenstern o scenă, ieșea din spațiul de joc, iar în locul ei intra, pentru scena următoare, dublura, adică Mariana Presecan. Și așa cu toate rолurile, pentru că toate (mai puțin unul, ne-a avertizat regizorul) sînt dublate. Procedeu acest folosit în seara premierei, de o virtuozitate regizorală și actorială evidentă, a funcționat perfect.

La fel ca la extraordinarul spectacol *Purificare* de la Cluj, magia *Pescărușului* vine de la actori: aceștia nu-și declamă replicile, ci și le spun, cu o frazare ca și cum atunci le-ar gândi, sub impulsul situației de viață în

care se află și al emoției pe care o trăiesc. Efectul acestui fel de a juca/de a spune replicile – adică mergînd pe logica afectivă a *textului* – este răvășitor. Andrei Șerban reușește acest lucru extraordinar, de-a-i determina pe actori să intre în pielea personajelor, să devină personajele piesei și apoi să le joace reacționînd din interior, ca oameni, iar nu ca actori. Efectul este mărit de costume: cu nimic deosebite de hainele de stradă. Această observație este valabilă atît pentru spectacolul de la Cluj, *Purificare*, cît și pentru acela de la Sibiu, *Pescărușul*. Fie că este vorba despre un text extrem-contemporan, despre o *tragedie a cruzimii* (metafizice), cum e piesa Sarah-ei Kane, fie că este vorba despre un text clasic, despre o dramă, cu accente comic-grotesci, cum e *Pescărușul* lui Cehov, Andrei Șerban a modelat actorii în vederea interiorizării personajelor, iar urmarea este că ei *vorbesc*, nu declamă.

Cîteva cuvinte despre trupa cu care a lucrat acest regizor ieșit din tipare: deși folosește actori care provin din școli, din generații și din teatre diferite, unii fiind celebriți, ca Maia Morgenstern sau ca Marian Râlea, alții cvasidebutanți, trupa funcționează unitar la nivelul de sus. Mi-au plăcut mult, de pildă, nu doar Maia Morgenstern, ci și dublura ei Mariana Presecan (pe care o văzusem în *Calea spre Momfa* a lui Mihai Măniuțiu), foarte bună în scenele de nevroză a vîrstei. Andreea Bibiri (Nina), a cărei inteligență artistică am admirat-o în *Purificare*, reușește în *Pescărușul* să creeze momente obsedante, ale fragilității misterios-iraționale, în timp ce dublura ei, Cristina Flutur, are un simpatie aer cutezător. Marian Râlea dă un foarte bun Piotr Nikolaevici Sorin, Cornel Răileanu (pe care l-am aplaudat în *Bolnavul închîpuit* al Sandei Manu) are o foarte sugestivă voce cu care întruchipează plictisul ce-

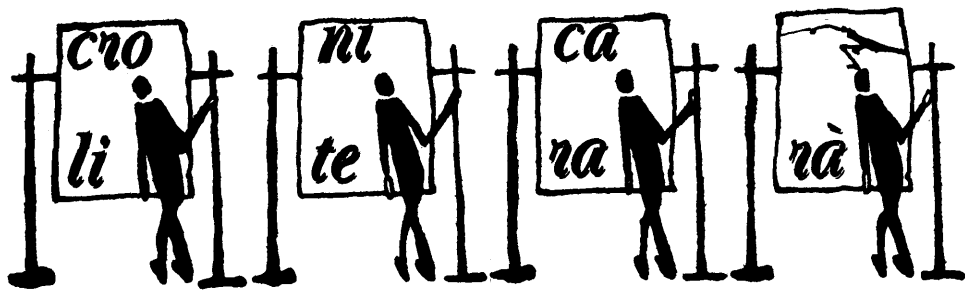
• Ramona Dumitrescu în *Purificare*, Teatrul Național Cluj. Foto: Nicu Cherciu

hovan. Tudor Aaron Istodor, în rolul lui Konstantin Gavrilovici Treplev, de la scenele de duioșie pînă la acelea de isterie, este expresiv și viu. La fel, m-a impresionat adînc scena în care Mașa, interpretată de Ofelia Popii, își strigă – într-o copleșitoare revărsare a iraționalității inconștiente – iubirea neîmplinită. Fără să-și piardă individualitatea, fiecare actor din dubla distribuție a fost șlefuit și bine integrat în această reprezentație de zile mari.

Pasiunea lui Andrei Șerban pentru Cehov este cunoscută. Spectacolul de la Sibiu, cu care s-a deschis seria manifestărilor „Sibiu, Capitală Culturală Europeană 2007”, este frumos, de o plauzibilitate psihologică seducătoare. Nutresc speranța că el va fi mai bine primit de critica teatrală decît *Purificare*, unde onorații critici bucureșteni – dintre care s-a ițit, dînd tonul, un acru gnomangiu – s-au poticnit în complexitatea – „scandaloasă”, pentru unii! – a piesei și n-au mai fost în stare să vadă nici tragedia metafizică a cruzimii, nici marea artă cu care regizorul a pus-o în scenă. La Șerban, inconștientul său creator, vizionar, dublat de profesionalismul său de vîrf, a funcționat impecabil în amîndouă montările. Așa că îmi mărturisesc public bucuria de-a fi putut vedea, la Cluj și la Sibiu, în numai 6 luni, două premiere Șerban, amîndouă extraordinare. ■

• Scenă din *Pescărușul*, Teatrul „Radu Stanca”, Sibiu

Un thriller abisal

Diana Ștefănescu

DACĂ *Agata murind* era încă, pentru mine, micul roman al poetei Dora Pavel, *Captivul* (Iași: Polirom, 2006, 244 de pagini) e, fără nicio îndoială, romanul *prozatoarei* Dora Pavel. Noua carte iese decis din zona, destul de limitată stilistic de altminteri, a „sexului care vorbește”. Nu despre libertățile simțurilor este vorba, ci despre visceralitatea grăitoare – căci cu frunte și cu verb –, gata să-și asume căutarea disperată de sine (vezi „monitorizarea” vânătaii și hotărârea Zedrei de „a se lăsa în voia trupului”). Nu descrierea unei *vieți secrete*, de alcov exhibitat, o vom găsi în *Captivul*, ci încercarea disperată și simfonică a ființei de a ieși din ipocrizie, din ipocrizii.

În *Captivul*, Dora Pavel construiește migălos, sub lupă. Romanul urmează un plan cântărit până la detalii farmaceutice și urmărește o *șintă*, care își păstrează însă misterul/farmecul și după ce ultima filă a fost întoarsă. În plus, nu visează nicio clipă să devină *teză*, ci se păstrează în stadiul unei bogate ambiguități. Al unei pline de înțelesuri nesiguranțe, așa zice, deși prozatoarea ține povestea în frâu cu o siguranță aproape sufocantă, contracarată impecabil de frazarea melodică, amplu cadențată, atât de proprie deja autoarei. Lucrează cu *constrângeri* alternate cu libertăți, fiecărui gest îi răspunde un contragest. Incertitudinea e prinsă în lanțuri de mici certitudini, nimic nu are un singur înțeles și o singură istorie. Cuvintele se așază unul după celălalt ascultând ca de o stranie predestinare. Se află imediat la *locul* lor și au valențe, cum ar zice Camil Petrescu, cu toate celelalte. În *Agata murind*, secvențele erau/îmi păreau poeme-ecorșeu, autonome, frumoase și conotante în singurătatea lor, dar care lăsau oarecum povestea în urmă, rătăcită printre senzații („venind întins către tine, întins și tot atât de nesățioasă ca mine, nesățioasă și tot atât de fără măsură, ca o sălbăticiune plutitoare, *senzația*”), în totul cartea făcând, încă, analiză în genul autoinhibant, artificial al prozei lui Anton Holban, deși cu ingrediente de ultimă oră. Nu întâmplător, *Captivul* mă trimite la Camil Petrescu. Câteva *arte* – a privirii creatoare, a comparației cu cazier existențial, a „tainei” disecate până la un pas de spulberarea misterului, a restaurării „motivului original” sub semne rătăcite în zgomotul zilei – sunt convocate să circumscrie o temă generoasă, a *dublului*. Mai mult, încă, am putea găsi aici și simptome ale unui neoxistențialism de coloratură psihanalitică, în sensul interogării elementelor postmoderne de pe poziții existențialiste,

angoasa fiind deopotrivă identificată și acceptată, absența oricărei soluții/salvări fiind, în mod paradoxal, energia armonică prin care se întrevede o posibilă reintegrare a ființei fragmentate căci abandonate dezinvolt și amănunțit crizei. Ființa din cuvinte pe care o desenează încet romanul capătă realitate și un straniu viitor.

Gemenii, frate și soră, sunt legați mult dincolo de semnificația tradițională a *jumeltudinii* – sunt fețe ale uneia și aceiași ființe. Maturul e cel care „vorbește”, el rememorează *acum*, în prezentul textului și „în gând” (precizare în măsură să năucească prin perspectivele pe care le deschide, căci amintirea și dorința se slujesc în jocuri liber-tensionate ale detaliilor), pentru limpezirea amândurora/tuturor, povestea. Ca în cazul poemului Marelui Inchizitor dostoevskian, citim un text care își proclamă de la început inexistența. Zigu vorbește „în gând”, așadar totul se întâmplă între euri neintegrate în căutarea febrilă a unui echilibru târziu și inutil. Povestea lui e rememorare și dorință, în egală măsură; e „mincinoasă” și tatonantă și de aceea tragică. Fratele *se* povestește surorii, povestind-o din unghiul ambivalenței destinate. Intervenția din final care o urmărește, alb, doar pe ea, pe Zedra, nu e simplu truc auctorial. E, poate, cheia întregii cărți, pentru care nu există *un* adevăr, ci mereu mai multe – suprapuse, contradictorii, remaniabile. Amintirea – ca și visul – pune în paranteză realitatea prezentă, o suspendă, o amână. Amintirea e întotdeauna cuvânt al altuia. Retrăirea e interpretare, deci trăire altfel, din altă perspectivă, a unei întâmplări fondatoare. A fi *cineva* înseamnă mereu a fi *altul*, celălalt, cel construit în seama materialului furnizat de memoria individuală ori colectivă, de fantasmă. În *Materie și memorie*, Henri Bergson distinge cele două moduri de supraviețuire a întâmplărilor trecutului: pe de-o parte, prin memoria mecanică, automată, ținând de instinctul speciei; pe de altă parte, prin amintiri independente și *construite*, cele care caută anume în trecut răspunsuri pentru întrebări și neliniști ale prezentului. Primii ani se petrec într-o țesătură deasă de mici fire colorate, excelent urzită de povestea lui Zigu (pagini antologice, de o mare finețe a detaliilor, cu ceva din poezia aspră a lui Ian McEwan). Prins ca o insectă în plasa păianjenului, zbaterea autoreflexivă îl eliberează temporar, căci va păstra toată viața amintirea/amprenta ei. Mai mult, îi va agrava anume strânsoarea. Spațiul funcționează în temeiul unor legături intrinseci, care desenează parametrii pentru activitatea „semnificativă” în lume. Născuți într-un anume spațiu și timp, creștem în interacțiune deopotrivă cu ceilalți oameni și cu locurile în care suntem plasați... Într-o carte despre captivitatea destinală, *locul* nu putea fi decât, aproape în descriere strindberghiană, închisoarea, casa de nebuni, morga, adică *pământul* și cea mai fidelă oglindire a sa, *teatrul*.

Trecutul însuși, cel personal, dar și cel al celuilalt, când celălalt contează ori, mai mult, e chiar *alterul* tău, obsesia ta, are greutate automat tocmai fiindcă e (presupus) plin de taine. A scormoni în trecut face parte din impulsurile umane irepresibile. Trecutul/memoria seamănă cu trupurile cu sertare pictate de Dalí. Nevoia de secrete e funciară, omul nu are acces la niciunul dintre „adevărurile” sale ultime. Există o inteligență a ascunzătorii operând cu lucrurile uitate și de neuitat care au nevoie de o poveste imaginată care să le redea viața de odinioară. Imaginația și memoria lucrează în echipă. Cuplul nu-i decât o variantă decăzută a *dublului*, căci nu poate întreține armonia fețelor contrare. Captivitatea e starea firească și tensionată a tuturor personajelor prinse între grațiile privirii scrutătoare. Mama e absentă și amenințată de apariția copiilor, captivă în iluzia supremației sale. Tatăl, absent și el, e captiv în proiectul vindecării prin joc, prin teatru. Teatrul-lume e pândit de fața sa întunecată, căci și-o ascunde o vreme, spitalul de nebuni complementar. Totul *este* în straturi scormonite, despuiate, sondate în miniparabole de un realism atroce. Metafore care descriu punctual taine și de nespusuri se înlănțuie în cețoase decoruri interpretative. Spectacole ale neadaptării abil încatenate, suprapuse în ample frazări dodecafonice. Povestea curge vâcos și fascinant, ca o miere groasă, dar nu exclude acute, note false, rupturi, sfâșieri. O melodie suplă și scrâșnită, cu un mic zâmbet-grimasă la colțul fiecărei pagini.

„Fii cu ochii pe ea”, i se cere lui Zigu. Zedra e un *alter* care trebuie domesticit, apărat. Integrarea eului e mereu amenințată, provizorie. Complementaritatea celor două fețe – excesul și carența – pregătește apropierea vag incestuoasă („Judecam din două unghiuri. Învățam alternativa”), dar o și conservă ca latență vag amenințătoare. „Îmi descoperam prin tine și o variantă feminină.” Oximoroane nesfârșite traduc transferuri, dezintegrările promit sensuri inedite: „Numai după durere locuim în destindere cu deplină voluptate”. Discursul despre celălalt e autoritar, o presupunere care devine temporar certitudine, punct de sprijin: „Trăiai, ca și mine...” Verbalizarea e exersată ca metodă de cunoaștere. Și ca legitimare prin celălalt: „În singurătate este imposibil să fii mort” (Bioy Casares). Dar nici viu nu poți fi, se sugerează discret. Nevoia de celălalt, de oglinda lui părtinitoare căci ivită din propriile obsesii, e sufocantă. Zedra există prin oglindirea ei în gândul fratelui, al celuilalt. Nu e foarte sigur că cei doi există *cu adevărat*. În singurătate, cel închis – indiferent unde, căci toate locurile pot fi/chiar sunt închisori: arestul, spitalul, teatrul, familia, grupul, boala – își caută, băjbăind, conturul. Dez-pielitarea eșuează, căci scena e una a împielitărilor în lanț: „Am învățat că, în teatru, nu poți ști niciodată dacă ceea ce îți se spune și se spune ție sau dacă nu cumva auzi o replică, un rol”. Zedra e partea umbrită, chiar dacă apare mereu sub reflectoare fraterne: „Dacă n-aș fi știut că ești tu, aș fi zis că sunt eu”. „Nu sunt sigur că ți-o amintești și tu” – e vorba de accentele diferite ale relatărilor, despre imposibilitatea unei istorii „adevurate”, unice și definitive. Reflectoarele verbale sporesc umbrele. „Toată viața voi încerca să-ți prind din aproape în aproape succesiunea gândurilor, a celor mărunte, incontrolabile, a celor intermediare, adică a

celor care te aruncau într-un cu totul alt raționament decât mă așteptam.“ „Știu că eu sunt instinctele tale. Eu sunt instinctul tău de mascul, iar tu, femela lui clandestină, de care de-o viață cu încăpățănare încerc să mă apăr.“ Zedra e captivă în povestea fratelui. În căutare de contururi pentru bizariile din mintea lor, eroii suportă coborâri și deintegrări analitice, revelatoare: „Știi că slăbiciunile umane și defectele corporale se trădează cel mai bine la coborârea scârilor?“ Și: „Avea dreptate Jedri. Când stai mult printre ei, constăți că semenii au toate cadorile și crispările proprii tale nedesăvârșiri“. Diferența e valabilă doar la distanță? Foarte aproape de tine, te descoperi inevitabil ca fiind altul, celălalt?

Actorii/nebunii sunt captivi în roluri și pot muri oricând străduindu-se să joace credibil, *adevărat*. Când rolul e interpretat perfect, se moare. Tatăl e ucis, ajutorul să-și joace perfect rolul, de către fiu și de către fiică. Cele două crime sunt una singură, poate mentale, nu mai are importanță. Acrobatul pe sârma întinsă între clădiri e o metaforă în plus, o nouă cheie. Încă o dată e sugerată echilibristica relației duale, multiple care definește – vag, imprecis, dibuind mereu nuanțe și pași – viața însăși, ființa alunecoasă. Incursiunea abisală nu are limite securizante.

Ne aflăm în fața unui dens, subtil, insinuant thriller abisal. Un chestionar al ființei: „sunt multe lucruri despre care le-aș putea vorbi, e limpede că, în măsura în care vor ști să pună întrebări, le voi răspunde“. Prozatoarea se dovedește *întrebătoarea* ideală. ■

Ianoși despre Noica

STEFAN BORBELY

AȘA CUM menționa Ion Vartic în preambulul unui grupaj de scrisori publicat în primul număr pe 1996 al revistei *Apostrof*, „Noica și Ion Ianoși nu s-au întâlnit niciodată“, ceea ce este destul de curios pentru – în ultimă instanță... – doi concitadini, dar și pentru o cultură care nu prea cultivă etica distanței. Uman, pe Noica și Ianoși îi apropiau trăsături comune, despărțite însă de formația intelectualizantă a lui Ianoși, în contrast cu cea preponderent spiritualistă a lui Noica. Sub aspect filosofic, marxismul de fond al lui Ianoși și preocupările sale pentru estetică merg într-o cu totul altă direcție decât ontologismul lui Noica, dezacordului doctrinar suprapunându-i-se, pe de altă parte, calitatea de persoană oficială a celui dintâi, agreată de Putere, în dauna orgoliului cvasimonastic al lui Noica. Paradoxul, în toată această opoziție, rezidă în faptul că în distribuția prestigiilor simbolice, Noica va fi acela care va ocupa o poziție de centralitate, întărită și de calitatea exemplară a discipolilor săi din „școala de la Păltiniș“ (Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru etc.), pe când Ianoși va merge spre margine, împins fiind atât de structura personală – curios lucru: deși marxist într-o cultură comunistă, Ianoși își va împlini destinul cu o exemplară vocație pentru marginalitatea inteligentă, comprehensibilă –, cât și de suspiciunea pro-

tocolară cu care îl va înconjura Gabriel Liiceanu, distanțare vizibilă în *Epistolar*.

Tensiunea dintre cei doi dă naștere unui foarte incitant schimb de scrisori, publicat spre finalul *Epistolarului* din 1987, din corpul căruia prima epistolă a lui Ianoși reprezintă cea mai profundă descriere a omului Liiceanu de care dispunem până în prezent. Ea este, pe de altă parte, și cea mai bună introspecție intelectuală a expeditorului însuși, întrucât Ianoși profită de ocazie pentru a se autodefini sub aspect uman și biografic prin *responsabilitatea* de a întreține un climat de opoziție. Formativ, îl desparte de Noica nu numai biografia sau doctrina – înscrise pe linia unui internaționalism angajat, neautohtonizant –, ci și intelectualismul rațional, dialectic, interdisciplinar. Acolo unde Noica merge spre *temeiuri*, scoțând în afara axiologiei tot ceea ce e nefilosofic, Ianoși construiește edificii integratoare, prin includerea literaturii și a esteticii. Spiritualismului noician speculativ, fidel modului în care o întreagă generație interbelică a înțeles să practice filosofia, Ianoși îi opune intelectualismul, miza schimbului epistolar fiind și aceea de a legitima această abordare din urmă, pe simplul considerent că spiritualismul autohtonizant nu reprezintă singura linie pe care a evoluat gândirea filosofică românească interbelică, chiar dacă tradiția rațiunii dialectice pare acum, din perspectiva timpului scurs de atunci, mai estompată și mai puțin spectaculoasă decât aceea a ontologismului.

Ianoși sugerează și un alt paradox, potrivit căruia, prin însăși structura preponderent intelectualizantă a discipolilor reuniți în „școala de la Păltiniș“, aceștia *se despart* mai degrabă de Noica, decât să se apropie, ceea ce face ca Păltinișul să devină mai degrabă un ceremonial de extincție decât unul de continuitate. Poate acesta e și motivul pentru care Ianoși nu ține să îl întâlnească personal pe Noica, deși îi cunoaște opera ca puțini alții, știință demonstrată și de masiva monografie filosofică pe care o avem în față în a doua sa ediție (*Constantin Noica*, București: Ed. Academiei Române, 2006). Publicată în urmă cu șase ani, prima ediție avusese un titlu mai lung – *Constantin Noica între construcție și expresie* –, dar aceeași intenție: autorul propune, strict tehnic, o *descriere* cronologică și tematică a operei, de pe poziția unei probități intelectuale exemplare.

Monografia nu este cartea unei admirații față de Noica, cum nu este nici aceea a unor nete disocieri, deși accentele opozitive apar, elegant și bine argumentat, la tot pasul. Dimpotrivă, motivul pentru care Ianoși a ținut să finalizeze volumul – redimensionând un capitol amplu din *Istoria filosofiei românești în relația sa cu literatura* (Biblioteca Apostrof, 1996) – este respectul personal și intelectual pentru o operă reprezentativă, chiar dacă formula sa spiritualistă este la antipodul modului în care el însuși gândește filosofia. Cartea exprimă, așadar, un înalt imperativ moral de participare intelectuală la un fenomen cultural excepțional, fapt care se cere a fi înțeles în adevărata sa incandescentă. Pe de altă parte, confruntarea cu Noica îi prilejuiește autorului și o înțelegere a propriei sale structuri, întreprinsă discret, cu finețe și neostentativ, ceea ce face ca volumul să devină și o expresie a *ființei delicate* care este Ion Ianoși. (Spun asta din intuiție; personal, nu l-am întâlnit niciodată...)

În dezvoltarea cărții, autorul nu ține seama decât parțial de restricțiile cu care Noica

și-a declassat biografia, scriind într-un text publicat postum următoarele: „Dacă se va interesa cineva de activitatea mea cărturărească, îl rog să nu țină seama de următoarele: 1. De biografia mea, ce n-are conținut, în bună parte din voie proprie...“ (*Viața românească*, nr. 3/1988). Motivațional, biografia de tinerețe și participarea legionară nu pot fi – arată Ion Ianoși – ocolite, fiindcă ele declanșează permanențe care vor urca în timp: spiritualismul, românitatea, naționalismul, antieuropeanismul relativ, ontologismul, creditul, de sorginte heideggeriană, acordat *cuvântului* cu miez filosofic, prin împingerea în plan secund a sintaxei.

Ca marcă stilistică personală, esențială devine, aici, preferința pentru Eminescu și repudierea ironiei sarcastice promovate de către Caragiale, Mircea Eliade remarcând și el, în *Jurnalul portughez*, distanțarea de Caragiale a reprezentanților „generației '27“, structural patetici în atitudinea față de actul de cultură, nu dispersivi sau ironici. Ianoși nu intră în foarte multe detalii circumstanțiale, factuale, dar deconstruiește „mitul“ aderării lui Noica la legionarism într-un moment victimar al acestuia; dimpotrivă, majoritatea textelor prolegionare sunt scrise după decretarea statului național-legionar din septembrie 1940, deci într-o perioadă când acesta era la putere. Filosoful cere, aici, „«România duhului», înainte de «șosele, sonde și spitale»“, organicul utopic, reconstrucitiv al spiritului național în detrimentul civilizației, printr-o logică inițială de sorginte spengleriană, însă Ianoși sugerează și faptul că, prin programul cultural pe care îl promovează, „criterioniștii“ se situează la antipodul decadenței estetizante, pe care o lasă pe seama literaturii.

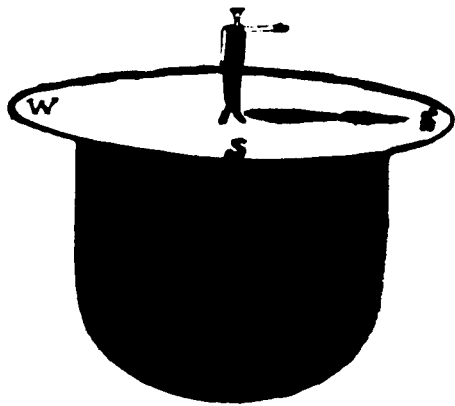
Antidecadența exprimă mai bine suspiciunea lui Noica față de literatură, decât o fac alte „decriptări“. Pe de altă parte, implicarea politică a lui Noica poate fi înțeleasă și filosofic, fiindcă prin imersiunea activă în istoria legionară, el se pune pe sine într-o poziție hegeliană, ceea ce saltă concretul la nivelul elevat al programului existențial, urmărit, *în realizare filosofică*, până la cele mai mici detalii. În *Mathesis sau bucuriile simple*, Noica privilegiase deja *„geometria – adică sistemul, adică viața ordonată, lucidă“* în detrimentul *istoriei*, ca perimetru de implicare existențială aleatorie, nesistemică, impusă. „Demonstrația“ – scrie Ion Ianoși – „[...] pledează și *impotriva* istoriei, situată la antipodul geometriei. Purul *versus* impurul; ideea înalt decantată *versus* cursul ignobil al vieții.“ Implicându-se în viața legionară după *Mathesis*, Noica se pune în poziția *antitezei* care urmează *tezei*, ceea ce impune, desigur, și o a treia treaptă a triadei: *sinteza*. În termeni existențiali, dialectica presupune construcția individualității exemplare prin surmontarea istoriei în care *cade* generalul, ontologia. În centrul energetic al procesului se află voința de geometrie, adică edificarea sistemului nu *în detrimentul* vicisitudinilor; al istoriei, ci prin includerea acestora. De aceea, Noica va vorbi de „maladiile“ spiritului contemporan, acționând de pe poziția foarte suplă a unei logici dinamice a intervalului.

Ion Ianoși, atras el însuși de geometrie, de sistematicitate, urmărește această „*devenire*“ (termenul esențial al lui Noica!) în toată cartea, metodologia având consecințe importante în surprinderea *formulei spirituale* pe care o preconizează filosoful. Prima

(Continuare în p. 32)

estuar

Întîlnirea cu Lucian Blaga – „o clipă de epifanie”

Dora Pavel: *Faptul că vă numărați, domnule profesor Nicolae Balotă, încă de cînd erați student, printre cei care i-au fost atît de apropiați lui Lucian Blaga oferî o șansă oricărei tentative de a rememora „una dintre cele mai înalte conștiințe lirice ale veacului”, cum l-ați definit cîndva. Cum l-ați cunoscut?*

Nicolae Balotă: Cum și cînd? Mi se pare ciudat, întrucîtva mișcător să-mi amintesc acum acele zile, îndepărtate azi, ale tinereții mele, cînd, în anii de război, în refugiul la Sibiu, l-am întîlnit, l-am văzut pentru întîia oară pe cel care urma să-mi fie magistru, maestru: pe Lucian Blaga. Sînt clipe în viață, și îndeosebi în viața unui tînar, cînd întîlnirea unui asemenea om este cu adevărat o epifanie, o apariție, asemenea apariției sacralului, divinului. L-am văzut deci pentru întîia oară pe Lucian Blaga înainte de a-i deveni student, la Sibiu, undeva, într-un colț de stradă, în centrul orașului, la „Bulevard”, de unde se vedeau munții. Era un colț în care Blaga adăsta cu mare plăcere. Aveam s-o aflu ceva mai tîrziu, cînd aveam să-l întovărășesc și eu sau împreună cu un grup dintre cei apropiați lui. Se oprea și se întorcea înspre coama aceea, care se întrezărește în Sibiu, a Munților Făgărașului. Astfel l-am văzut într-o după-amiază, parcă era o înserare a unei zile de toamnă însorită, cînd însă pe munți era deja zăpadă. Jos, în Sibiu, nu era. L-am văzut deodată pe cel pe care nu-l întîlnisem pînă atunci, dar pe care l-am recunoscut, și l-am recunoscut cu bătaia aceea de inimă care, în copilărie, în adolescență, este atît de puternică, cu acea adevărată senzație de a vedea – cum credeau cei antici – divinitatea, Zeul. L-am văzut privind nu înspre mine, nu înspre noi, ci înspre munții aceia, cu coama înzăpezită. A fost o clipă de epifanie. L-am recunoscut. Mai apoi, nu peste multă vreme, de altfel, aveam să pășesc cu o anumită emoție într-o sală de curs – devenisem student, studentul lui –, la cursul de filosofie a culturii, la universitate.

Puterea magicianului

D. P.: *În ce consta maieutica pe care magistrul o profesa printre mai tinerii săi confrăți?*

Nicolae Balotă

N. B.: Mărturisesc că, după acea revelație luminoasă a chipului acestui om, înalt, cu ochii îndreptați înspre munții din zare, după această *ivire*, apariția magistrului la catedră, cuvintele sale, cursul pe care l-a început au fost mai întîi o decepție. De ce o decepție? Pentru că magistrul citea acolo, destul de monoton, cu o voce egală, chiar plictisitoare, un curs pe care îl cunoșteam dintr-un volum al său. Era cursul despre *Orizont și stil*, cartea pe care o publicase și pe care o cunoșteam atît de bine încă din anii mei de elev. Așadar, o decepție. Dar, iată, nu peste mult, aveam prima întîlnire, în seminarul lui. Ați amintit cuvîntul maieutic, or, în seminarul lui, Blaga era într-adevăr maieutul spiritului, bun conducător de căldură spirituală. Moșea în noi – maieutica aceasta înseamnă –, ei bine, moșea în noi duhul. Cu toții am simțit însă deodată – nu eram prea mulți, nu eram ca în sala de curs – în prezența lui o prezență tăcută. Nici acolo nevorbărețul Lucian Blaga nu se manifesta prea expresiv, zgomotos; retorica, această „artă găunoasă” după o expresie a sa, nu era arta lui. Deci era în mijlocul nostru ca un fel de idol, ai zice inert, și, totuși, ce iradia prezența aceasta! Era, pentru noi, o prezență incitantă. Am simțit-o din acea primă ședință de seminar, la care m-am și prezentat, cînd m-am înscris la una dintre lucrările pe care le propunea în anul acela programul său.

D. P.: *Ce anume vă fascina, de fapt, din personalitatea lui Blaga în acel moment?*

N. B.: În acel moment am simțit, dar nu mi-am dat seama de ceea ce, cum spuneți, iradia această personalitate. Azi, în perspectiva trecutului, văd și cred că definesc mult mai bine esența lui. Blaga era o faptură magică. Era o anumită magie a spiritului, o putere magică pe care o iradia personalitatea lui. Cum spun, era mai mult tăcut decît vorbăreț, chiar dacă, din cînd în cînd, cuvintele lui răsuna oracular, și acestea, cu o puternică încărcătură magică, chiar dacă ceea ce spunea nu era, analizat filosofic, deosebit de profund. Erau cuvinte de bun-simț, erau cuvinte de îndemn, era cîte o rară, foarte rară critică a celor spuse de noi. De undeva, de foarte sus, din îndepărtări oarecum olimpice însă, el cobora printre noi și simțeam puterea aceluia *magus*, a magului, a magicianului, care, într-adevăr, cu o nevăzută baghetă, ne conducea pe noi.

„Blaga avea perfecta conștiință a valorii sale”

D. P.: *Poezie și filosofie, cele două zone de creație în care s-a manifestat Blaga, au fost, cel mai adesea, receptate de către critică într-o interferență care merge fie înspre subordonarea poeticii de către filosofie, fie invers. Este corec-*

tă o asemenea percepție a celor două puteri creatoare ale lui Blaga într-un determinism cu orice preț?

N. B.: Nu. Departe de a fi corectă, este, cred, profund eronată. Nu se poate vorbi despre un determinism nici pornind de la poezie spre filosofie, nici de la filosofie spre poezie. Să nu vedem nicidecum în filosofia lui un fel de poematizare speculativă, respectiv, în poezia lui să nu vedem un fel de filosofare poematizată. Nu are niciun fel de legitimitate o asemenea opinie cu privire la cele două mari tărîmuri pe care s-a manifestat geniul lui Lucian Blaga.

D. P.: *Extrem de orgolios, după mărturiile contemporanilor săi, foarte atent să-și ordoneze fiecare rînd scris despre el, să păstreze fiecare notiță, Blaga își construia cu grijă, încă din timpul vieții, posteritatea. Era el, într-adevăr, așa cum s-a spus, o statuie umblătoare printre oameni?*

N. B.: Aș putea spune și da, și nu. Dacă era o statuie umblătoare... Nu știu dacă formula aceasta este cea mai potrivită. Îl văd atît de viu în fața mea, încît nu cred că a fost cel care și-a zidit o anumită personalitate statuară. Dar este cert că, pentru noi, cei din jur, era. Trebuie să ne gîndim că noi, cei apropiați, eram încă foarte tineri. Noi ne aflăm într-o perioadă în care deveneam. Or, el era în fața noastră deja *făcut*, opera îi era, într-un anumit sens pentru noi, rotunjită, încheiată. Eu cred că el avea această convingere în legătură cu sine și cred că a avut-o tot timpul. El, ziditorul unui sistem filosofic, unul dintre ultimele, dacă nu chiar ultimul sistem filosofic construit într-o epocă cu totul nesistematică, în care fragmentarul, în care aforistica predomină asupra construcției impunătoare de idei. Deci el avea, desigur, o înaltă opinie în legătură cu sine, perfectă conștiință a valorii sale. Aceasta putem s-o numim orgoliu și, poate, pe un anumit plan moral, Blaga era cu adevărat un orgolios.

„Pentru noi, Blaga era modelul”

D. P.: *Ca fost membru al Cercului Literar de la Sibiu, sînteți în măsură să elucidați raportul care s-a statornicit între această grupare literară și Lucian Blaga. Deși ați fost considerate prima generație postblagiană, înriurirea pe care poetul și filosoful o exercita asupra dumneavoastră la vremea aceea nu era atît de pronunțată, cerchiștii împărtășind o altă ideologie literară, o altă poetică. În ce-a constat totuși puterea de iradiere a unei asemenea personalități, de data aceasta asupra cerchiștilor?*

N. B.: Să evoc serile acelea, pe care le petreceam împreună, în jurul lui, în jurul gazdei

foarte primitoare, care erau profesorul Henri Jacquier și soția lui, în casa acestuia. O încăpere mare, plină de cărți, pînă sus, în tavan. Erau rafturile bunului nostru profesor de limbă și literatură franceză. Blaga însă, aici, în mijlocul nostru, era mult mai apropiat și, în același timp, simțeam, mult mai îndepărtat decît chiar în acele ședințe de seminar. Ce era el, ce reprezenta el pentru noi? Înainte de toate, pentru noi, Blaga era modelul. Un anumit model cultural. Cam în anii aceia se termina războiul, și am să evoc o scenă pe care am trăit-o cu el. Devenisem destul de apropiați, pentru a-l întovărăși în plimbările sale. Îi plăcea foarte mult să se plimbe pe sub arinii din Dumbravă. Ieșisem odată, cu el, destul de departe, în Dumbravă, acolo unde Dumbrava este străbătută și de șoseaua care vine dinspre Rășinari. Ne aflam după acel 23 august, care a însemnat o răsturnare în situația din țara noastră. O răsturnare pe care o simțeam atunci, de altfel – mărturisesc –, eu însumi, plină de speranțe. Dar, vai, urma apoi ca aceste speranțe ale noastre să se zădărnicească. Și, cum mergeam noi, el, foarte tăcut, eu, de nouăsprezece ani, ne oprim deodată, pentru că, pe șoseaua alăturată, vedem un pîlc de ruși călări, cazaci, cum le spuneam noi. Goneau, veneau dinspre Rășinari. Praful de pe șosea se ridică în jurul cailor acestora, care străbăteau pădurea, oarecum, precum caii, călăreții Apocalipsului. Liniștea noastră, mai ales tăcerea adîncă a lui Blaga fusese sfărîmată. Ne-am uitat unul la altul, am rostit cîteva cuvinte. L-am văzut atunci pe magistru palid, de-o paloare teribilă, mortuară, așa spune. Ne-am dat amîndoi seama: barbarii erau printre noi! Or, în fața acestei barbarii care se ridică, mi-am dat seama atît de bine atunci – cum îmi dădeam seama și în ședințele, în reuniunile Cercului Literar – că Blaga ne apărea ca o rezistență a culturii, ca model al acelei culturi pe care el o întrupa pentru noi, al acelor valori pe care el le reprezenta emblematic și pe care, întrucîtva, le încorporea, el și opera lui.

D. P.: *Vremuri ostile v-au izolat apoi de el. Unde și cum v-a surprins momentul morții lui Blaga?*

N. B.: În închisoare, la Jilava. Aveam șase ani de închisoare în urma mea, cînd deținuți mai proaspeți, mai recent arestați, aduși de la Malmaison, de la închisoarea de anchetă, după procesul lor – și amintesc doi prieteni, pe Dinu Pillat și pe Alecu Paleologu –, mi-au adus trista veste. Ne-am întîlnit, a fost o întîlnire bucurăoasă, într-o sală de tranzit, în reductul Jilavei. Și, din primele cuvinte după îmbrățișări, mi-au spus: „Știi că Blaga a murit“. M-a durut. M-a durut atît de mult, pentru că făcea parte dintre acei oameni care îmi erau atît de apropiați. Aș putea spune că, precum părinții, ai în viață și părinți spirituali, or, el era unul dintre acești părinți spirituali ai mei. Și, așa cum nu urma să-l mai întîlnesc pe tatăl meu în viață și pe alți apropiați ai mei, la ieșirea din închisoare, tot așa nici pe el nu aveam să-l mai întîlnesc. M-a durut foarte mult această veste pe care

am aflat-o atunci. M-am dus, mult mai tîrziu, în micul cimitir din Lancrăm, acolo unde mormîntul lui se află în pămîntul sfînt al bisericuței unde slujise tatăl său.

„Nu te uita în urmă, sîntem urmăriți“

D. P.: *N-am putea sări peste acea secvență, atît de întunecată și de umilitoare chiar, a suspendării lui din învățămînt, în 1948, urmată de punerea sa la index. Care era starea de spirit în care s-a aflat atunci Lucian Blaga? Cum s-a regăsit și cum s-a refugiat apoi aici, la actuala Bibliotecă Universitară din Cluj, în Bîrlogul lui Faust, aproape de locul în care ne aflăm și noi acum?*

• Foto: M. P.

gului Faust, aproape de locul în care ne aflăm și noi acum?

N. B.: Da, spuneți: aici, pentru că *Bîrlogul lui Faust* este la doi pași de noi, sîntem la Biblioteca Universitară din Cluj. La un anumit etaj, pe vremea aceea, începutul anilor '50, se afla Biblioteca Filialei Academiei. Blaga fusese gonit – gonit, repet cuvîntul acesta –, izgonit din universitate, cum fusem și eu după prima mea detenție, mă rog, eu, un începător în ale carierei academice, ca asistent. Deci fusese izgonit și, pentru el, mai vîrstnicul, cel cu opera aproape încheiată, izgonirea aceasta a fost incomparabil mai umilitoare decît pentru mine. Blaga a suferit mult mai mult decît am suferit eu, care îmi dădeam seama, întrucîtva obscur, chiar dacă nu știam toate amărăciunile și loviturile pe care urma încă să le trăiesc, știam obscur că am încă viața în fața mea. Or, pe el, care avea o întregă operă în urma sa, l-am văzut suferind. Chinuit și obidit, înspăimîntat,

urmărit. Îl petreceam pe strada Andrei Mureșanu în sus, înspre casa lui. Din cînd în cînd, îmi spunea: „Nu te uita în urmă, nu te uita, nu te uita, sîntem urmăriți“. Mărturisesc că, uitîndu-mă din cînd în cînd, nu părea să zăresc ce anume suscitase într-însul neliniștea. Dar neliniștea aceasta, anxietatea exista. Iar aici, cum spuneți, în *Bîrlogul lui Faust*, cum porecliserăm noi acea mică încăpere, sub treptele pe care de asemenea le porecliserăm *Nebănuitele trepte*, cînd coboram acea mică scăriță de lemn, care duce undeva într-o cameră ciudată, închisă în adîncuri, îl găseam pe el acolo, lîngă măsura mică, aplecat peste textul german al *Faust*-ului lui Goethe, pe care îl traducea în anii aceia. Și această traducere a fost, într-un anumit sens, pentru el, chiar ca un fel de alinare. Într-un fel, simțea că totuși guvernării timpului aveau nevoie de el, că poate i se întindea o mîna. Dar mărturisesc că pentru el au fost ani de profunde suferințe, ani întunecați.

„Blaga nu era un mistic“

D. P.: *Blaga a avut față de ideea de credință o poziție cu totul aparte, iconoclastă chiar. A fost el, domnule Balotă, un antimistic?*

N. B.: E o întrebare la care răspunsul este foarte greu de dat. Dar voi încerca. Revin puțin la o ultimă întîlnire cu Blaga, pe care mi-o amintesc, cu cîteva zile înainte de arestarea mea. S-a petrecut aici, pe un culoar al acestei Bibliotecii a Universității. Am venit să-l văd între Crăciunul lui 1955 și Anul Nou. La patru zile mai tîrziu, urma să dispar, cum spun, pentru multă vreme. Blaga era foarte apăsător, foarte apăsător. Deși, într-adevăr, îi apăruse *Faust*-ul, deși i se solicitaseră chiar anumite colaborări, era tulburat. Îi era teamă, mărturisesc, și și mie, și nouă, prietenilor săi mai tineri, ne era teamă să nu fie sedus, să nu fie undeva ispitit, corupt, să nu facă acel pact cu diavolul. Nu l-a făcut, fără îndoială, nu l-a făcut, chiar cu acele foarte vagi și mici compromisiuri pe care au izbutit unii să i le smulgă. Dar, ca să revin la întrebare: nu, Blaga nu a fost un credincios. Este chiar poate singurul lucru care, undeva, mă tulbura adînc și mă înstrăina de el. Dacă Blaga a fost, cum spun, un om înzestrat cu puteri magice, dacă a fost un mag, un magician, el nu a fost nicidecum un mistic. Cînd, la ancheta la care am fost supus, eram neconținut presat să spun în legătură cu el formulele acelea șablon ale Securității, „filosoful idealist și mistic“, mai ales „poetul mistic“, refuzam pentru a-l apăra pe el. Dar, cu adevărat, Blaga nu era – din nefericire, socot eu azi – un mistic, spiritualitatea mistică îi era străină. Singur Dumnezeu poate să spună în ce măsură a fost mai aproape sau mai departe de El.

→

Destin ironic de Cioran

Nicolae Balotă

Textul a apărut în traducerea românească a Letiției Ilea în nr. 11/2006 al revistei noastre. Pentru acuratețea filologică a informației – Cioran a citit varianta originală, franceză, a acestui eseu –, am considerat oportun să-l publicăm și în limba franceză.

A.

IMAGINE-ȚI-ȚI O REVOLUȚIE PUISANȚĂ ÎN CIORAN ?

Ce n'est pas une question purement rhétorique que nous nous posons là, semblable à celle de Cioran qui, en s'interrogeant de la même façon au sujet de Pascal, voulait souligner l'énormité d'une telle supposition.

À l'affût des signes dévastateurs de paix, l'histoire, ce « règne de l'anomalie » réclame parfois son dû, là où on ne s'y attend nullement. Pourquoi ne pas envisager, comme une possibilité, la future exploitation à fins séditeuses d'une pensée, d'ailleurs reconnue pour être comme naturellement hantée par la négation ? Les agents d'une apocalypse à venir pourraient se pencher sur les écrits de ce contempteur de l'histoire et y puiser les raisons de leur furie. Quel tour ironique d'une Providence maligne, que de révéler à ses énergumènes un évangile de la décomposition, dans les textes de ce maître du désabusement, revenu de tout fanatisme ! Prophète malgré lui ? Mais il n'y a pas d'innocence dans la prophétie : Jonas, dans les entrailles du poisson, n'y était pas pour rien.

Car, malgré ses dénégations, en dépit de ses efforts pour échapper à la « folie de prêcher », pour tuer en lui le devin, Cioran garde dans sa voix des stridences qui trahissent le prophète. N'est-il pas un de ceux bien éprouvés, que nous pourrions appeler *exiliques*, puisque c'est dans l'exil qu'ils découvrent la source de leur don prophétique ? La vocation de l'exil, Cioran l'avait sans doute,

avant même d'y être poussé par l'histoire. Il savait, avec l'obscur savoir de ce qu'il appelle parfois le « destin », que ce n'est qu'en abjurant le passé, en fuyant les patries, qu'on parvient – ne fut-ce que par instants – au désaveu de soi-même, à cette sorte d'*Abgeschiedenheit*, comme aurait dit Maître Eckhart, mais cette fois-ci nullement mystique, plutôt nihiliste, un détachement de tout, vertu éminente du vide. Où s'expatrier, pour Cioran, sinon dans le vide ? Or, c'est dans la conscience vidée du fugitif, dans ce creux de l'être que sourd la Parole prophétique.

Cette parole chez Cioran, est plutôt celle d'un *refuznik* farouche de l'Histoire. S'évader hors de ce « défilé de faux Absolus », combien de fois n'a-t-il pas fait ce rêve ! Était-ce là le rêve d'un révolté ? Certainement, non. Très tôt, il a entrevu la vanité de toute rébellion. Il ne trouvait aucune cause humaine suffisamment valable pour s'insurger contre. Pourtant, possédé par une volonté quasi-démoniaque de subvertir, il est passé maître dans l'art de la négation. Il ne devait même pas nous avouer – comme il l'a fait dans les quelques pages intitulées « En lisant », une de ses trop rares confidences par laquelle s'achèvent ses *Exercices d'admiration* – qu'il n'a envie d'écrire que sous l'empire de l'indignation, en proie aux égarements de la fièvre, car de ceci nous nous doutions déjà. Ses écrits sont sous-tendus par une rhétorique de la rage. Mais, être hors de soi, connaître une ek-stasie de la rage et utiliser cet état frénétique pour parachever le Grand Œuvre de la destruction, en procédant – à la manière d'un mauvais démiurge, qu'il n'a pas innocemment imaginé – à une cosmogonie à rebours, c'est une démarche essentiellement différente de celle prônée par les augures modernes de la Révolution.

Ce n'est qu'en cernant cette *différence* que nous pourrions situer cet apôtre paradoxal de l'anti-cléricature par rapport aux clercs de la révolte de ce siècle. Et quelle meilleure

occasion de le faire que de gloser sur ses *Exercices d'admiration* qui recueillent des portraits d'écrivains, plus ou moins proches de leur portraitiste, donc aussi des esquisses d'autoportrait, par substitution, « exercices » rédigés à des dates différentes, paraissant cinquante ans après la publication, en roumain, des premiers textes de leur auteur, et à peu près quarante ans après son début en français – occasion, donc, de rétrospections, pour lui comme pour nous.

Cioran face aux maîtres du « chaosmos », aux bâtisseurs d'un Babel utopique, sur les ruines d'un monde renversé par une dialectique révolutionnaire. À vrai dire, il n'y a jamais eu un tel face à face, mais, des deux côtés, une ignorance plutôt feinte que réelle. Tandis que, dans sa solitude, l'auteur des divers « syllogismes de l'amertume » exerçait son écriture fragmentaire, en explorant l'« incurable », en s'évertuant d'épuiser les raisons du moindre *oui* à l'existence, d'autres, autour de lui, préjugeaient d'une révolution dont ils fourbissaient les armes idéologiques. Des pronostics d'une praxis insurrectionnelle, aux conjectures d'une théorie d'ensemble englobant les actions rebelles en cours, de l'anticipation fébrile d'une révolution de la lisibilité, par l'écriture textuelle préconisant la destruction du langage, aux vaticinations sur la machine révolutionnaire, machine artistique autant qu'analytique opérant la « schize » révolutionnaire, plus d'un quart de siècle était dominé par la prédiction du grand renversement.

Tous ceux qui connaissaient d'avance la marche que la Révolution devait suivre ne pouvaient reconnaître Cioran comme un des leurs. Confronté avec les idéologues, qui se proposaient de briser par leur discours le « continuum répressif », y compris l'ordre même du discours, ce solitaire qui rêvait – rêve ironique s'il en fut – de se substituer à tout et à tous, de disposer en démiurge démolisseur de ce monde (dont il ne savait jus-

→

Și a murit refuzînd asistența unui preot, deci o anumită întoarcere la cele sacre.

D. P.: Dacă ați fi rugat – ceea ce și fac acum, domnule profesor – să recitiți o poezie a lui Blaga, la care anume v-ați oprit și de ce?

N. B.: Iată, m-aș opri la una din poeziile pe care Blaga mi le-a citit în intimitate, și poate de aceea și sînt întrucîtva legat de ea. Ne-a citit nouă, mai ales celor din Cercul Literar, multe texte. Ni le-a și dat într-o anumită epocă, în care se temea ca nu cumva unele dintre aceste creații ale sale să dispară. Voi citi, așadar, *Cîinele din Pompei*: „Văzui în Pompei acel cîine roman./ Așa ni-l voiră zeițele sorții –/ mulaj conservat în materia morții,/ să nu-l putrezească nici ploaie, nici an./ Ieșise să scape de norul din ușă,/ de noaptea

căzută din munte cu foc./ Dar cîinele, scurt răsucindu-se-n loc,/ se stîNSE rînjind și mușcînd din cenușă.// Te văd Dumnezeu – plumb, scrum și nor –/ odată venînd peste mine prin ușă,/ din muntele cerului, cotropitor.// Scăpa-voi doar pînă în poartă. Apoi/ mușca-voi în Tine a lumii cenușă./ Tiparul în Tine păstra-mi-l voi“.

Dacă mă tulbură, și acum și întotdeauna, cînd recitesc această poezie este și pentru că, în afara acelei lecturi, într-o seară anumită, am revăzut, am văzut cu adevărat orașul mort, Pompei, și mi-am reamintit atunci *Cîinele din Pompei*. E-adevărat, Pompei, care stă de obicei sub un soare strălucitor, era plin de pietre, de scrum și cenușă, care e întărită, împietrită de veacuri acolo. Totuși, el nu era, nu e nici acum pentru mine un loc al morții, sau doar un loc al morții. Cuvintele acestea, „Te văd Dumnezeu –

plumb, scrum și nor“, mă tulbură pentru că întreb: era oare Dumnezeu, Dumnezeu cel viu, al nostru, al creștinilor, pentru el doar un Dumnezeu cel mort? Era el, Lucian Blaga, unul care, asemenea lui Zarathustra al lui Nietzsche, credea doar în Dumnezeu cel mort? Mi-e greu să-mi închipui acest lucru și, îndeosebi, sub soarele de peste Pompei, m-am gîndit mai degrabă la lumina celui care scrisese *Poemele luminii* și la lumina la care se închina el și dincolo de care, în transcendență, poate era, într-adevăr, Dumnezeul-Cuvînt-Lumină, Dumnezeu cel viu, și nu Dumnezeu de scrum și cenușă. ■

Cluj, mai 1995

Interviu realizat de DORA PAVEL
Din volumul *Armele seducției*,
în curs de apariție la
Editura Casa Cărții de Știință

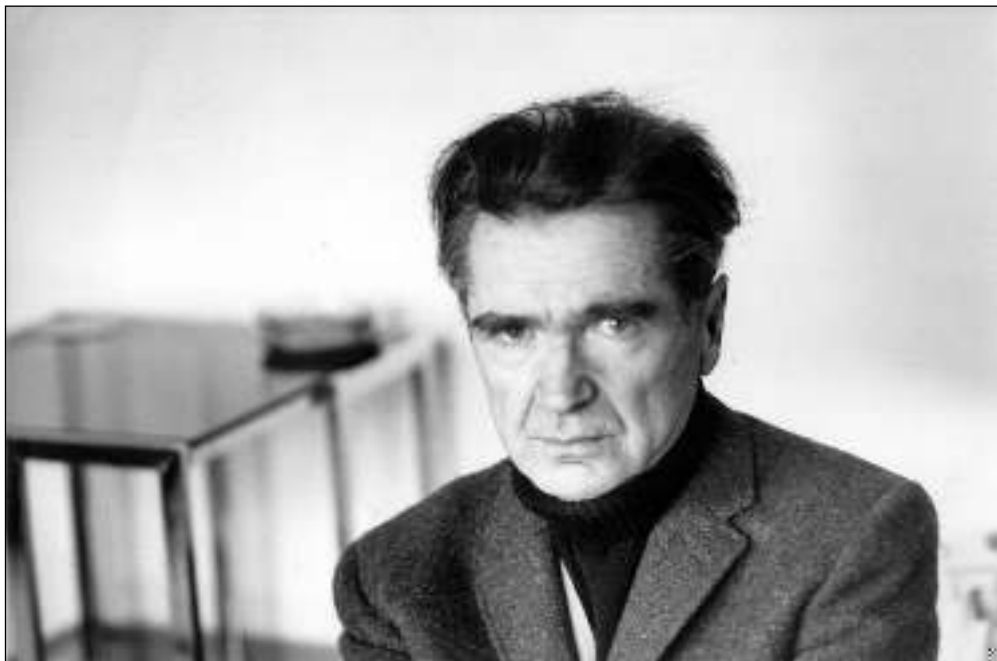
tement que le verbe imprécateur), d'en précipiter la ruine, tout en cultivant – que dis-je – en vouant un culte à la Parole, ne pouvait faire figure que de nihiliste marginal. Marginalité funambulesque d'un nihilisme métaphysique conjugué avec l'esthétisme du joueur, sur les bords de gouffres imaginaires.

Une lecture de Cioran ne peut manquer, certes, de relever ses exercices dans le *nihil*, si souvent répétés, qu'il semblerait nous offrir (si nous ne le savions hostile à toute propédeutique) une manière d'initiation aux arcanes du non-être. Ferrailant sur les frontières de l'être, son discours atteint souvent les paroxysmes de la rhétorique, riche en hyperboles et paradoxes, des mystiques, qu'il a beaucoup fréquentés. Il aurait voulu remonter, comme ceux-ci, jusqu'à un néant éclatant de plénitude. Mais s'il prend son départ dans le même désert qu'eux, il ne peut aboutir, à leur instar, aux extases de l'affirmation. Son piétinement dans un vide obsédant aussi bien que sa délectation morose dans le sondage des profondeurs du pire, nous rappellent les incursions dans le néant et les ténèbres de l'enfer entreprises par Fredegisius, un moine du neuvième siècle, dans son traité *De Nihilo et Tenebris*. Dépourvu des ingénuités de ce novice dans la spéologie infernale, Cioran – un penseur tardif – s'attribue, dès son *Précis de décomposition* (et encore bien avant ses premiers textes écrits en français, dans ses textes roumains) une mission dissolvante, qui ne se donne pas des alibis théologiques. Ceci ne l'empêchera pas, beaucoup plus tard, de reconnaître avoir toujours œuvré « du côté du Démon », en complice du négateur de l'Être.

Dans cette *œuvre au noir*, la dénonciation des vains agissements de l'être historique revient avec la constance des obsessions. À travers les institutions de l'histoire, considérée comme un défilé mensonger de « faux Absolus » ou comme une apocalypse continuellement avortée, c'est l'acte qui est visé. Agir et même, simplement, bouger, signifie concéder une existence au Mal. Mais, refuser l'histoire, en tant que source des malheurs, que permanence du crime, n'est-ce pas encore agir dans l'histoire ? L'absolu négatif, qui aime ce refus, doit nécessairement anéantir toute possibilité du devenir, donc toutes les démarches, même celle *contre*. Or, qu'est-ce que la révolte, sinon une action *contre* ?

On serait, alors, tenté de voir en Cioran un de ces réactionnaires que lui-même nous présente – non sans une complaisance mêlée d'ironie – dans son *Essai sur la pensée réactionnaire*, commentaire riche en paradoxes stimulants des œuvres de Joseph de Maistre, comme des êtres insensibles aux appâts du naïf optimisme révolutionnaire, trop conscients de l'irréparable déchéance originelle de l'homme pour croire aux chances d'une action quelconque, surtout violente. Sans devenir un de ces « profiteurs du terrible » – sinon sur le plan littéraire –, il a vitupéré plus que tout autre à notre époque contre la fausse croyance en la perfectibilité humaine. Il était un diagnosticien trop lucide de la misère essentielle des êtres, pour se permettre de flatter ou même de ménager ni aisement l'homme, dans l'espoir de le « guérir » et de contribuer à sa « transformation ».

Ce n'était, certes, nullement par un parti pris révolutionnaire qu'il s'efforçait de dissiper les illusions attachées à toute action novatrice. Face aux obsédés de la révolte, prêts à muer en suppôts d'un nouvel ordre

• Emil Cioran. Foto: Jacques Sassier, 1966

dogmatique, il s'érigait en négateur autrement radical, en prophète irréductible du pire, tout en refusant par ailleurs l'attachement aux archétypes, le fanatisme réactionnaire des origines. Il démontait, dans *Histoire et Utopie*, la mécanique illusoire de l'utopie projetée dans l'imaginaire révolutionnaire, aussi bien que les rêveries passéistes d'un « âge d'or » mythique. D'ailleurs, toute prise de position révolutionnaire ou réactionnaire n'est-elle pas condamnée d'avance par un esprit qui refuse le choix, qui s'abstient de donner un sens à l'histoire et défie quiconque d'en fournir un qui tienne debout ?

Le néant de Cioran est, avant tout, un vide de signification. Comme une de ces anciennes divinités psychopompes, il nous conduit (sans vouloir nous diriger), il nous accompagne, plutôt, dans l'espace enténébré d'où s'abreuve ses visions, celui d'un nuit obscure du sens. Des rêves étranges traversent parfois cet espace nocturne de la vision : des rêves de torpeur cosmique, de marasme, d'hébétude, d'engourdissement de l'existence. Léthargie invraisemblable pour les convulsionnaires de l'histoire que nous sommes : l'auteur de *La Chute dans le temps* ne le sait que trop bien. En dépit de l'inertie fondamentale, de l'impossibilité de tout changement réel, le monde bouge et la condition humaine avec. Cependant, toute cette agitation n'apporte jamais la garantie d'un renouveau, d'un essor, mais, par contre, signale la présence d'une force perturbatrice, d'un « mauvais démiurge ». C'est dans une volonté de dé-création, perpétuellement à l'œuvre, que nous trouvons la source des signes – tantôt tragique, tantôt dérisoire – de l'eschatologie, dont les projections peuplent l'imaginaire de Cioran. Visionnaire d'une apocalypse qui manque de Jérusalem céleste en prime, « Ecclésiaste de carrefour », comme il se considère, peut-être, dans des heures d'autoflagellation, il semble jubiler au spectacle de la déliquescence, jouir (noire jouissance !) en imaginant une histoire à rebours, le chemin inverse, le déclin, les catastrophes en série, le rétrécissement du temps vers le point final de la chute.

Dans l'histoire comme dans le destin des hommes, ce sont surtout les scénarios de l'échec qui le fascinent. Il a un faible pour les peuples qui ont fait faillite, qui n'ont jamais rien fondé, mais se sont laissés em-

porter par le vent, qui se sont engouffrés, presque voluptueusement, dans l'oubli. S'il semble parfois condamner l'étiollement, fustiger, avec une sorte de mépris nietzschéen, les faibles et surtout ceux qui s'évertuent, en dépit de leur lassitude, de changer les données de leur vie, ce n'est nullement en apologiste d'une volonté de puissance. Tout dynamisme n'est pour lui qu'un « dynamisme de victimes ». Dans ses éloges ironiques de la force, il suit la démarche abrupte du même syllogisme de l'exaspération, du même raisonnement, que nous pourrions appeler du *dépit*, et que nous retrouvons dans ses autres propos louangeurs à l'égard, cette fois-ci, des inactifs, des amoindris, des gâteux, prônés pour les vertus de leur lassitude. La force des uns comme la faiblesse des autres est, également, signe de faillite, car l'échec est inscrit dans le destin de l'homme, l'expérience humaine ayant raté dès le début.

Nous pourrions appliquer à cet échec, auquel Cioran attribue un sens ontologique, la formule par laquelle Nietzsche déterminait la nature de la volonté de puissance : ce n'est un état, ni un devenir, mais un pathos. L'échec, assumé en tant que pathos constitutif de l'existence, peut devenir (tant est acharné en nous l'appétit du faire) le point d'appui d'une « œuvre » bâtie dans le vide. Ainsi, dans la galerie des *Exercices d'admiration*, des natures aussi différentes entre elles que celle d'un Joseph de Maistre et de Saint-John Perse, celles de Weininger et de Beckett, de Benjamin Fondane et de Scott Fitzgerald, communient dans une même essence *pathétique* de l'échec.

Étrange perspective que celle de la faillite existentielle, lorsqu'il s'agit d'un poète de l'*invaincu*, tel Saint-John Perse, dont le lyrisme triomphal ne peut cacher, pourtant, l'attrait du gouffre, « l'effroi de la carence... la perception fulgurante de ce qui en toute chose fait défaut ». L'impavidité de Beckett (autrement si désarmé, ce qui le fait si attachant pour Cioran) n'est, elle aussi, qu'une persévérance dans l'impasse, une résistance dans la chute, non pas finale mais initiale, dans une « situation limite comme point de départ ». Et Fondane, annulant sans cesse ses propres évidences, s'empêtrant avec délectation dans ses contradictions, comme effrayé d'*aboutir*... Et Fitzgerald, si désireux de s'épuiser, de se

→

→
vider, dont la faillite inévitable fut – selon Cioran, fasciné par ces impasses de l'être – « sa seule grande réussite... »

Le choix de l'exil, aussi, contient l'amorce d'une chute inévitable. Car rejeter les chances *données* d'une patrie et, surtout, d'une langue, en choisissant les vagues espaces du *dehors*, avec ce qu'ils comportent de pleurs et de grincements de dents, c'est se vouer au dénuement, à l'état de l'être destitué de tout ce qui fait l'être. Les exilés : la plupart des « admirations » de Cioran leurs sont dédiées. Saint-John Perse et ses « clés pures de l'exil », Borges expatrié dans sa propre patrie, Beckett hors de son Irlande, et De Maistre, et Fondane, et Fitzgerald et Ceronetti, tous prédestinés à l'exil. Et Cioran, bien sûr, qui dès son plus jeune âge a fait sa devise de ne pas s'enraciner, de n'appartenir à aucune communauté.

Ne nous permettons pas la facilité d'attribuer cette fascination pour les perdus, les épaves ou pour ceux dont la réussite s'inscrit dans le périmètre sans issue d'un cul-de-sac, d'un *no man's land*, à une simple vocation pour l'échec. Mais il y a une manière de hanter l'école des déconvenues, de recevoir l'enseignement du désappointement, de choisir la route de la déroute, comme de se soumettre aux rigueurs de l'exil, bref, il y a une façon de perdre les batailles qui n'est pas dépourvue de l'unique noblesse que Cioran paraît (prenons toutes les précautions oratoires possibles) concéder à l'homme.

Lui-même, ce non-combattant volontaire, nous le voyons mener un combat, non pas dans l'arène pleine de bruits et de fureur de l'histoire qu'il réclame, mais dans un désert, un vide que son art secrète continuellement. C'est le combat contre un ennemi qui n'appartient ni au monde ni à la vie, c'est une véritable agonie, dans laquelle l'adversaire est suscité par l'espoir même de le terrasser et dont l'unique issue ne peut être qu'une défaite finale. Mais, dans cette faculté d'assumer l'échec – unique liberté qui nous est impartie – il y a une sorte de grandeur que Cioran paraît (j'insiste sur le fait que c'est une apparence) accorder à l'homme écrasé, par ailleurs, sous le poids entier de son propre néant. S'il n'y a pour lui nul honneur dans une victoire assumée, source d'illusions infiniment mensongères, on pourrait par contre trouver un profit – dérisoire peut-être – dans une sûre défaite.

Étrange pari que celui de Cioran, jeu dont le gain (fort improbable !) dépend de l'issue d'une partie à laquelle le parieur n'entend nullement prendre part lui-même, et qu'il sait perdue d'avance. Mais, c'est justement dans cette défaite assumée de plein gré (après avoir été préparée, exercée sans répit par une ascèse plus pénible que toute autre, car n'espérant aucune récompense) que nous découvrons l'insigne – combien cachée ! – d'une noblesse attachée à cette geste de l'homme confronté avec l'énorme poids du rien, avec un absolu vide.

Ce n'est pas par hasard qu'arrivé aux dernières lignes du plus « admiratif » de ses *Exercices d'admiration*, à la fin de son essai sur Beckett, Cioran avoue s'être proposé, avant d'écrire ce texte, de relire ce que Maître Eckhart et Nietzsche ont affirmé sur l'« homme noble ». Il n'avait aucun besoin de compulsurer ces écrits car ce qu'il entend lui par la « noblesse » diffère radicalement de l'opinion des deux maîtres germaniques. Le fait même que c'est Beckett (d'après lui :

« aussi volontaire qu'un fanatique » et pourtant « sans défense », d'une insigne faiblesse) qui le dispose à songer à l'« homme noble » est significatif.

Cet homme, dans la vision de Cioran, devrait être à la hauteur de l'*Incurable*. Il ne devrait s'agripper ni aux êtres, ni aux choses, moins encore aux idées et aux idéologies, mais refuser toute identification, toute complicité. Ayant rompu avec ses origines, il devrait cultiver la distance et cultiver, en guise d'unique privilège, son droit à l'hérésie. Formulés de cette sorte, ces propos concernant l'« homme noble » semblent être les commandements d'une morale exigeante. On pourrait y voir l'éthique sommaire et hautaine d'un dernier samouraï de l'Occident. Dédaigneux de toute propédeutique, Cioran refuse, cependant, de formuler les préceptes d'une éthique. Son héros, ce noble samouraï, dont l'image nous semble proche de la sienne, ne lutte pas au nom d'une croyance et d'une morale subséquente. S'il combat et s'il meurt, c'est – simplement – au nom de sa destinée. Un destin tragique ? Plutôt celui d'un *eiron*, d'un être ironique.

On peut attribuer à Cioran le destin d'un tel *eiron*. Or, mener une existence ironique signifie, avant tout, être immunisé contre tout éblouissement. Lui, Cioran, ne l'a pas été toujours. Nous supposons, et ne croyons pas nous tromper, qu'il a eu une jeunesse encline à l'idolâtrie. Il avoua dans des confessions assez tardives avoir éprouvé des soifs, maintenant éteintes, pour toutes sortes d'excès. Ses anciennes idoles étaient, surtout, des hérétiques qui avaient fait preuve, par leurs gestes comme par leur verbe, d'une intransigeance meurtrière dans la chasse à l'absolu. Une chasse à laquelle lui aussi avait participé. Ses idoles portaient les traits de ses désirs. Il se projetait en elles et se laissait entraîner par ses propres projections dans le miroir profond de cet Autre (qui était aussi le Même) angoissant à force d'être fascinant. Le jeune Cioran vouait à ces hérésiarques – saints, mystiques, tyrans et autres tourmentés de l'Extrême – un culte qui n'était que la justification de ses exaltations, un alibi qu'il se donnait pour la violence sacrificielle de ses propres passions.

On ne peut mieux connaître quelqu'un qu'en reconnaissant les divinités auxquelles il sacrifie. Faute de connaître les dieux cultivés par Cioran (mais je doute qu'il y ait de tels dieux), nous devons nous contenter de ses admirations. Et encore nous devons les soupçonner celles-ci aussi, nous poser des questions concernant l'authenticité de ses ardeurs. Nous avons trop bien appris ses leçons de misanthropie, nous nous sommes trop longtemps soumis à ses travaux dirigés de scepticisme, pour pouvoir admettre d'emblée, sans réserve, un Cioran touché par la grâce de l'étonnement béat. Ses écrits ne prêtaient à croire qu'il fut sujet à des vertiges d'admiration. Étranger à l'esprit apologétique, ses rares ferveurs étaient ambiguës (comme celles qu'il avait entretenues pour les tyrans). N'avait-il bafoué, parfois, ceux mêmes qu'il avait jusqu'alors cultivés, certains mystiques entre autres ? Il n'a jamais fréquenté l'espace de la Célébration, ni pratiqué la poésie de l'éloge (tel un Saint-John Perse, dont il fait, par ailleurs, l'apologie). Notre époque, qui a l'admiration facile, dont l'exaltation des héros éphémères tient d'un culte bien réel de l'éphémère, peut difficilement comprendre les équivoques d'un discours où les éloges sont proférés par une

bouche conformée plutôt pour l'anathème que pour l'apologie.

Cioran, tel qu'en lui-même... Est-ce une curiosité malsaine à son égard, que de vouloir – en le lisant – deviner, déchiffrer son existence et, qui plus est, découvrir dans ses aveux les signes d'un destin ?

Il parle de plus en plus souvent en son nom, mais ce *je* n'est pas celui d'un franc aveu, d'une confession univoque. Évidemment, c'est *l'homme écrit* qui s'offre à nos regards, un être mythique dont l'existence n'est qu'un jeu d'ombres. Les rôles qu'il a joués et qu'il continue d'assumer dans ses jeux sont des plus divers : celui d'un contempteur universel ou celui d'un cynique outrancier, le rôle d'un clown du néant, d'un danseur de corde évoluant dans le vide, le rôle du sceptique irréductible comme celui d'un prophète de l'apocalypse clamant dans le vide, que lui-même s'était ménagé. Mais le personnage qu'il semble incarner de préférence est celui, plus libre que tous les autres, du témoin qui ne se commet pas : le rôle du spectateur que rien n'engage, que tout dégage. La Bruyère au coin du salon des Condé, ce solitaire, qui hante les parages du Luxembourg, garde l'œil transcendant du moraliste, étranger à la mêlée de ce Paris des dernières décennies, aussi bien que de ce monde.

En régulier d'une congrégation inexistante dans le siècle des enragés de l'histoire, une passion trop altière empêchait Cioran de se mêler surtout à la tourbe des instigateurs à la révolte. Était-ce la passion inhibitrice de l'échec ? Appelons-la, plutôt, la passion de la pureté. Dans l'univers de Cioran, soumis à une entropie fatale, seul l'être pur est susceptible d'une rédemption. Il n'y a « point de salut, ni de santé hors de l'être pur », lisons-nous dans un des *Exercices d'admiration*. L'expression, qui ne manque pas de nous intriguer, ne désigne aucunement la pureté morale, mais une autre, ontologique – pourrions-nous dire – celle de « l'être pur, aussi pur que le vide ». Pureté des vaincus, qui n'ont pas voulu se souiller, de ceux qui sont libérés de la fatalité du choix (et du poids de sa responsabilité), qui ont échappé au vertige des options. N'était-ce pas la liberté des danseurs nietzschéens ?

Non, on ne peut imaginer une révolution puisant ses formules dans les évolutions funambulesques d'un danseur de corde. ■

CUVÎNTUL „RĂTĂCITĂ” își are justificarea lui: nota informativă despre care vrem să vorbim se găsește amestecată într-un dosar colector alcătuit la CNSAS care conține rapoarte și informații despre oamenii de cultură din țară și din exil.

Contextul

ÎN IUNIE 1982, Cioran fusese în Elveția, unde petrecuse câteva zile în St. Gallen, „un oraș aproape la fel de frumos ca Sibiul”, cum îi scria lui Wolf Aichelburg la 28 iunie 1982. Revenise într-un Paris isterizat de o veste absolut scandalosă. Mâna lungă a Securității românești încercase otrăvirea scriitorului român Virgil Tănase și toată media franceză era racordată la acest eveniment, neobișnuit pentru lumea liberă. Securitatea lui Ceaușescu dăduse deocamdată greș, dar presa și toate canalele de radio și televiziune dădeau în clocot. Presiunea era imensă și președintele François Mitterrand a trebuit să-și anuleze proiectata vizită în România. Într-o discuție telefonică avută cu Virgil Ierunca, scepticul de la Rășinari consideră hotărârea președintelui francez ca o „lovitură de teatru”. În sfârșit, Franța și Europa în general se lămuriseră asupra regimului de la București. Târziu, dar era un semn dător de speranță.

Nici în țară lucrurile nu erau liniștite. În primăvară fusese remaniat guvernul, Ilie Verdeț fusese înlocuit la președinția Consiliului de Miniștri cu Constantin Dăscălescu și tot în primăvară avusese loc afacerea „Meditația Transcendentală”, prilej cu care intelectualilor li se arătase pisica.

La multitudinea zvonurilor care circulau clandestin și cu mare fereală s-a mai adăugat știrea că actorul Florin Piersic ar fi avut un incident cu una din beizadelele lui Ceaușescu. Cum se-ntâmplă de obicei cu zvonurile, și acesta s-a gonflat până la neverosimil. La Paris a ajuns sub forma radicalizată a uciderii actorului. În jurnalul său, Monica Lovinescu nota la 13 iulie 1982: „Ina (Naumescu) îmi telefonează că Florin Piersic ar fi murit ucis de gorilele fiului lui Ceaușescu pe care îl palmuise într-un restaurant deoarece se dăduse la soția lui. Telefoniez la München. Se confirmă știrea dispariției lui Piersic, în rest nu se știe nimic” (*Jurnal 1981-1984*, București: Humanitas, 2002, p. 118).

La vârsta lui – împlinise 71 de ani în luna aprilie –, Cioran trăia retras în mansarda sa de pe rue de l’Odéon, împăcat cu sine și avid după știrile din țară. Terminase de lecturat *Jurnalul de la Bilitiniș* al lui Gabriel Liiceanu și-i sugera autorului să părăsească filosofia, „această aventură sedentară” (*Scrisori către*

Într-o notă informativă rătăcită

I. Necula-Tecuci

cei de-acasă, p. 282). Cu un an în urmă își revăzuse fratele la Paris, iar aventura cu frumoasa profesoară germană trecuse de marile vâlvătăi și se continua mai mult telefonic și epistolar. Friedgard Thoma, la rândul ei, se resemnase, obținuse ceea ce urmărea și-ncerca o treptată departajare.

Era firesc ca Securitatea românească să fi arătat un interes mai accentuat față de purtările lui Cioran la Paris. Câți dintre cei care-i treceau pragul aveau însărcinări securiste nu știm, dar e sigur că nota informativă la care ne referim face parte dintr-un scenariu mai dilatat, din care ne lipsesc deocamdată multe piese.

Textul

NOTA INFORMATIVĂ depistată de noi aparține „sursei Cristina” și-a fost încredințată locotenent-colonelului Ovidiu Ținca la 24 septembrie 1982. „Sursa făcuse o vizită lui Emil Cioran la 19 august 1982 și relatează despre discuțiile purtate cu scriitorul.”¹ Iată textul:

În ziua de 19 august a.c. [1982] sursa împreună cu familia a făcut o vizită scriitorului Emil Cioran care locuiește la Paris pe str. Odeon la etajul V, nr. 22 [numărul real era 21]. Era singur acasă și după ce sursa i-a explicat că-i cunoaște rudele apropiate din Sibiu de unde este și ea originară, Emil Cioran i-a pofit pe toți înăuntru și au avut o discuție de aproximativ două ore. El ocupă un apartament destul de modern (două camere plus hol) plin de cărți, are vârsta de 68 de ani [în realitate avea 71 de ani], se menține într-o condiție fizică bună și spunea că lucrează tot timpul. La plecare a dat familiei sursei mai multe cărți, dintre care una scrisă de el.

Emil Cioran cunoaște situația din România unde nu a mai fost de 40 de ani, probabil din spusele celor care îl vizitează. Are o atitudine net anticomunistă și este foarte pornit împotriva conducerii superioare de stat spunând că din 1965 situația României s-a degradat treptat ajungând la criza actuală. Din cauza politicii de industrializare forțată au apărut lipsurile actuale în economie și aprovizionare iar țărani au părăsit pământurile astfel că recoltele nu sunt culese sau se depreciază fiind nevoie să se trimită la munca câmpului tineretului și oamenii din oraș. După părerea lui, România a greșit forțând colectivizarea agriculturii spre deosebire de Ungaria unde

au fost lăsate pământurile în proprietatea țăranilor care sunt interesați să lucreze.

În legătură cu conducerea de stat spune că, în România este propagat cultul personalității și că din cauza hotărârilor care se iau România nu progresaază. Este de părere că numeroasele vizite în și din țările „lumii a treia” au sărăcit statul român și din contră nu au adus nimic de folos. A mai amintit despre nepotismul care domnește în ierarhia conducerii românești din care cauză nu se iau hotărâri corespunzătoare. Sursa i-a dat explicațiile convenite și i-a spus că spre deosebire de emigrația românească care neconținut atacă România, unghurii susțin Ungaria și ar fi bine ca românii din Apus să le urmeze exemplul. La aceasta, Emil Cioran a răspuns că recent a obținut informații de la un prieten de-al său din Ungaria care l-a vizitat că situația unghurilor din România este necorespunzătoare ca de altfel situația întregului popor român și acest context general de înrăutățire a poziției României, atât pe plan intern, cât și pe plan extern, se apropie momentul când Transilvania va fi realitățea Ungariei. Datorită condițiilor precare din interior unghurii din Transilvania vor cere alipirea la Ungaria care va fi sprijinită și pe plan extern îndeosebi de U.R.S.S. și S.U.A. Ungaria fiind în relații excelente cu aceste mari puteri, spre deosebire de România.

La aceste afirmații, sursa l-a întrebat dacă își dă seama de gravitatea unei asemenea ipoteze, amintindu-i de evenimentele din perioada 1940? Emil Cioran a spus că o eventuală alipire a Transilvaniei la Ungaria va fi soluția cea mai bună și pentru populația română de aici, deoarece în 2-3 ani unghurii ar pune ordine în economie și nivelul de trai s-ar ridica.

Emil Cioran a părut foarte rece în privința atitudinii patriotice naționale față de Transilvania spunând: Ungaria a reușit să aibă un nivel de trai mult mai ridicat. Emil Cioran a insistat asupra „compromiterii” statului român în afacerea Tănase, că văzînd de la geamul apartamentului său momentul cînd Tănase a fost răpit de o mașină deoarece locuia prin apropiere. În acest moment, sursa s-a interesat de Monica Lovinescu de la „Europa liberă” la care Emil Cioran a fost mirat întrucît dacă sursa are probleme deosebite cu ea, deoarece aceasta este o femeie foarte periculoasă și trebuie evitate contactele cu ea. Sursa a întrebat dacă el este prieten cu Monica Lovinescu la care Emil Cioran a răspuns că nu sunt prieteni doar cînd se întîlnesc mai discută. De fapt, la acea dată, spunea Cioran,

→

→

Monica Lovinescu era pe Coasta de Azur, iar cum sursa va pleca din Paris (lipsind numai trei zile) nu se putea realiza întâlnirea. Sursa a amintit de emisiunile postului „Europa liberă“ spunând că aceasta conține unele știri total inexacte care pot face incredibile și altele și în acest fel, audiența în rândul maselor slăbește. Sursa a dat ca exemplu „cazul lui Florin Piersic“ pe care l-a întâlnit personal la București tocmai când la „Europa liberă“ se transmiteau știri despre starea lui gravă în urma unei bătăi. Emil Cioran era foarte mirat spunând că recent i s-a relatat că soția lui Florin Piersic era în doliu. După ce sursa i-a spus că aceasta purta doliu după soțul ei și i-a povestit întâlnirea cu Florin Piersic pe strada Brezoianu și hazul făcut de moarte, Emil Cioran a părut convins de cele relatate de sursă, dar a încheiat spunând că totuși s-a întâmplat ceva între cei doi, dar de importanță mult mai mică. În rest au fost discuții despre rudele sale și despre situația personală a familiei sursei întrebând în acest context dacă sursa și familia vor să rămână în Apus, iar la răspunsul negativ a confirmat că situația în Franța se deteriorează.

NOTĂ Sursa relatează discuțiile avute cu susnumitul Emil Cioran în timpul călătoriei în Apus.

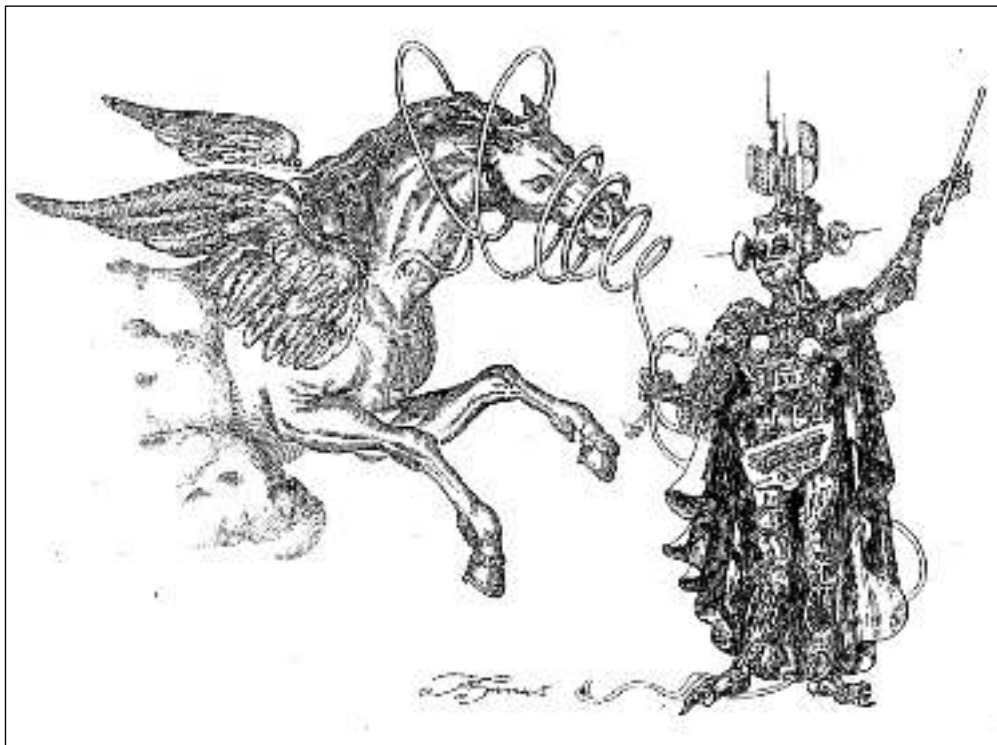
Lt. Col. ss/indescifrabil

Subtextul

DE REGULĂ, Cioran era prevăzător în relațiile cu cei veniți din țară sub diferite pretexte și care-l incitau la tot felul de discuții provocatoare. Uneori suspiciunea îi juca feste. Văzându-l pe Ion Frunzetti cât de pornit se arăta împotriva regimului de la București, în cele șapte ore de discuții, l-a întrebat, cam fără menajamente, dacă nu-i e frică să vorbească așa de liber și s-a trezit cu un răspuns năucitor: nu se teme, nu are de ce să-i fie frică, pentru cât i-a mai rămas de trăit – doar două-trei luni cel mult.² Suferea de un cancer neiertător.

Cioran știa destule despre grozăviile comuniste; multe i le povestise fratele său Aurel Cioran, pe care-l văzuse cu un an în urmă și care îi relatase despre teroarea îndurată în închisorile comuniste, și la fel de multe aflase din lectura cărții lui Joseph Czapski, *Terre inhumaine*, apărută în 1947 la Editura L'Âge d'homme. Scăpat ca prin minune din execuția de la Katyn, Joseph Czapski a petrecut câțiva ani în lagărele din Siberia și-a fost printre primii denunțatori ai regimurilor de dictatură comunistă. Din păcate, Occidentul obedient nu era pregătit să ia în serios toate semnalele exasperate provenite din țările Europei Răsăritene. Au trebuit să mai treacă ani, decenii și să vină Soljenițan cu gulagul său pentru a schimba câte ceva din mentalul intelectualului occidental, blocat într-un stângism inconștient și demagogic.

De altfel, în perioada circumscrisă de raportul „sursei Cristina“ Cioran era prins mai mult ca oricând în trasee turistice. Într-o scrisoare adresată dnei Friedgard Thoma la 10 octombrie 1982, chiar spune: „de când am dat în patima turismului, nu mai am curajul să vizitez o bibliotecă“. De fapt, își îngăduia mici escapade întremătoare. Iubea Elveția și cum prietena sa din Germania avea o reședință de vară la Soglio, lângă Sils Maria și Silvaplana/Engadin, localități ce amin-

• Desen de Tudor Banuș

teau de autorul lui Zarathustra, nu ezita să răspundă invitației acesteia. În vara anului 1981 a petrecut, împreună cu Simone, trei săptămâni în reședința helvetică a tinerei profesoare germane, iar în verile următoare Friedgard Thoma l-a vizitat deseori la Paris.

Cine era „sursa Cristina“ și cum a ajuns la Paris nu se știe, probabil că nici n-o să aflăm vreodată. Era din Sibiu și putem fi siguri că n-avea girul nimănui din apropiații lui Cioran rămași în țară și n-o creditase nimeni să ia legătura cu scepticul de pe rue de l'Odéon. Cel puțin Aurel Cioran era desul de prevăzător în această privință. Referindu-se la perioada acelor ani, chiar recunoaște într-un interviu publicat în revista *Euphorion* (anul VII, numărul unu – 61, 62, 63, din 1996): „Mai veneau cocoane că plec la Paris, dacă ai ceva... N-am nimic. Dacă am ceva îi scriu eu“.

Probabil că și „Cristina“ era una dintre acele „cocoane“ sibiene duplicitare ce-și obțineau viza pentru Paris în schimbul unei misiuni secrete, denunțatoare.

Mihai Pelin, care a studiat dosarul întocmit de Securitate pe numele lui Emil Cioran, menționează numele mai multor doamne de la care Securitatea română obținea informațiile trebuincioase – despre Cioran și despre prietenii săi.³ Una dintre ele fusese, prin anii '50, Anca Ionescu, aflată în anturajul lui Noica în vremea când se afla cu domiciliul obligatoriu la Câmpulung-Muscel – o naivă care a căzut în capcana unui om al Securității codificat sub numele de Ștefan Angelescu. Ea, Anca Ionescu, a dactilografiat lucrarea lui Noica despre Hegel, care i-a fost trimisă lui Emil Cioran pentru a o traduce și publica la o editură franceză. Tot de la ea (prin sursa Ștefan Angelescu) a aflat Securitatea că răspunsul lui Noica la scrisoarea deschisă publicată de Emil Cioran în *Nouvelle Revue Française* din 1957 a ajuns la destinatar grație academicianului Simion Stoilov, care i-a înmănat-o cu prilejul unei călătorii la Paris. Ulterior, când au început arestările, Anca Ionescu l-a suspectat de deconspirare pe Noica, dar se va lămuri în cei șase ani de închisoare corecțională cu care

va fi răsplătită de instanțele comuniste că vina o purta ea singură și sfânta ei naivitate.

Din dosarul întocmit de Securitate pe numele lui Emil Cioran mai aflăm că în 1969 scepticul din rue de l'Odéon se confesase compozitorului Mihai Brediceanu că intenționa să viziteze România în vara anului următor „cu mașina unui prieten“. Evident, intenția nu s-a realizat.

Tot prin anii '50 mai furnizase informații utile Securității și Constanța Olariu, devenită Magoș prin căsătoria cu un inginer silvic. O doamnă care cunoscuse extrem de bine emigrația română postbelică din Occident, prin mediile căreia se învărtise vreo trei-patru ani ca studentă găzduită de soții Romulus și Pia Boilă.

Mai era necesară ținerea lui Cioran sub observație informativă în 1982? De fapt, nici nu era o observație constantă, ci mai mult una ocazională, aleatorie. Să nu uităm că în mai 1982 Cioran se întâlnise cu N. Steinhart și ceva mai înainte luase legătura cu Paul Goma, expulzat ulterior la Paris.

Cioran devenise un reper și un punct de referință pentru mulți români din capitala Franței. Cine controla informațiile despre Cioran deținea, implicit, informații despre multă lume din diaspora românească. Dacă suprimarea acestora se dovedise anevoioasă, neutralizarea și compromiterea lor părea o soluție alternativă mai ușor de gestionat. Cel puțin așa se părea. Securitatea începuse deja să acționeze cu garda coborâtă, cu butaforie și cu multă figurație. „Sursa Cristina“ făcea parte din această recuzită. ■

Note

1. Arhiva CNSAS, dosar 124, vol. 9, 7.218.219.
2. Emil Cioran, *Caiete II, 1966-1968*, București: Humanitas, 2005, p. 232-233.
3. *Adevărul literar și artistic*, 6 august 2003, p. 6-7.

Imaginarul comunist

Deconstrucții

(fragmente)

Ruxandra Cesereanu: Bine v-am găsit! Mulțumim Colegiului Noua Europă pentru găzduirea pe care a oferit-o pentru acest dialog. O primă dezbatere a avut loc deja la Cluj, în decembrie 2005, când autorii volumelor *Explorări în comunismul românesc* și *O lume dispărută* au lansat cărțile în cadrul Phantasma. În legătură cu dialogul de astăzi, aș mai vrea să mai amintesc de o dezbatere care a avut loc la Cluj, tot în 2005, pornind de la un text propus de Ștefan Borbély, intitulat *Generații fără memorie*. Acest text cuantifica simbolic procentul în care generațiile tinere nu sunt neapărat interesate astăzi de recuperarea istoriei recente, de recuperarea trecutului României. Pornind de la acea dezbatere, am început să discutăm despre chestiunea memoriei: ce tip de memorie ar fi fezabilă pentru a-i sensibiliza pe tineri întru recuperarea istoriei lor. Discuția, așa cum s-a schițat atunci și cum ar putea să continue astăzi, era următoarea: este evident că o memorie strictă a suferinței, o memorie emoțională nu mai interesează neapărat astăzi și nu mai poate fi un fel de cârlig care să constituie o *captatio benevolentiae*, pentru ca tinerii să fie interesați de recuperarea istoriei României. Mai degrabă ar interesa o memorie istorică, informativă. Dar în întrebarea pe care o puneam eu era următoarea: de ce nu am putea avea totuși o memorie etică, o memorie morală, care n-ar trebui să fie justițiară, revanșardă – pentru că nu despre asta este vorba aici; nu încercăm să facem lișaje prin astfel de propuneri de memorie! Această memorie etică ar putea să fie o memorie tălmăduitoare, care să conțină elemente de terapie socială și politică, având în vedere reacțiile studenților cu care am contact într-un curs despre gulagul românesc și în cadrul excursiilor documentare pe care le fac în fiecare primăvară la închisoarea Gherla și la Memorialul de la Sighet. În cadrul acestor excursii, în special la Memorialul de la Sighet, studenții receptează mult mai bine nu atât informațiile prezentate în cadrul muzeului, cât obiectele confecționate de deținuții politici în închisori sau diferite alte lucruri tangibile. Ei sunt în ipostaza unui fel de Toma Necredinciosul și au nevoie să atingă plăgile și rănilor celor care au suferit.

Ion Manolescu: O să spun și eu câteva cuvinte, foarte rapid, pentru că ne-am pus întrebarea cum să pornim această dezbatere și ne-am gândit că direcțiile ar putea să fie două, fiecare cu avantajele și dezavantajele ei. Una ar fi fost ca specialiștii în domeniu, cei cu activitate și competențe recunoscute să-și comunice propriile interese de cercetare

• Ion Manolescu și Ruxandra Cesereanu

în momentul de față. Ne-am dat seama că am ajunge la un soi de monologuri pe teme personale și, probabil, cu o interactivitate scăzută. Atunci am venit cu o a doua opțiune, despre care cred și eu, ca și Ruxandra Cesereanu, că ar fi oportună. Adică să pornim tocmai dinspre ce fac tinerii astăzi, dinspre publicul a cărui memorie este oarecum incompletă și care ne poate propune mai multe interogații în materie de imaginar comunist. Ar fi interesant să conectăm apoi discuția la interogațiile fiecăruia dintre noi, la modul în care deconstruim trecutul recent despre care vorbea Ruxandra Cesereanu. Ne putem deci întreba: care ar fi modalitățile mai eficiente de a recupera trecutul perioadei comuniste? E o întrebare legitimă, pentru că știm foarte bine că eforturile biografice (gen memorialistică de detenție), extrem de necesare imediat după 1990, au scăzut astăzi în intensitate și, din păcate, și în interes public. Poate că soluția ar fi ca interlocutorii noștri mai tineri să ne spună cum privesc șansa unei recuperări a trecutului iconic comunist. Este necesară această recuperare? Cum s-ar putea realiza? Pe ce paliere de interes? Cu ce eficiență și în ce direcții? Așadar, cred că interesant ar fi să pornim dinspre publicul tânăr, punând în discuție nelămuririle acestuia și sugestiile lui legate de perceperea fenomenului. Un fenomen care, sincer să fim, în momentul în care ținem unele cursuri, constatăm că a devenit factologie sau anecdotică, ambele la fel de vagi pentru studenți. Avem nevoie de recuperarea datelor, nu mai știm foarte clar ce înseamnă 1944, 1945, 1947. Pomeniști de 23 august și studenții îți precizează că a fost opera PCR. Le vorbești despre regele Mihai I și 30 decembrie 1947 și constai că în memorie a rămas „trenul cu timbre și tablouri“, nu lovitura sovietică de palat. Ajungi la 1989 și constai același tip de problemă de receptare: a fost

o revoltă populară, o revoluție, o lovitură de stat? Tinerii întreabă tot felul de lucruri, care pentru profesor pot ține de domeniul evidenței, dar pentru ei rămân confuze sau chiar mistificate.

Corin Braga: Fiindcă suntem încă la momentul introductiv, Colegiul Noua Europă a făcut posibilă deplasarea a ceea ce am putea numi aripa sociologică a Centrului de Cercetare a Imaginarului. Centrul de Cercetare are două aripi: una de cercetare a imaginarii artistice, culturală și o altă aripă de cercetare a imaginarii social, politic, ideologic, mediatic, tot ceea ce ține de imaginația colectivă fără să fie subordonat esteticii și artelor.

În cadrul cercetărilor desfășurate de centru, există câteva programe subvenționate, printre altele, printr-un grant CNCIS. Unul este programul de cercetare a imaginarii politic, condus de colegul meu Ștefan Borbély, cu accent în special pe aspectele ideologice din perioada comunistă. Un altul este un program de cercetare a imaginarii social, în special al subculturilor din România, condus de Ruxandra Cesereanu. Al treilea este programul de cercetare a imaginarii istoric, condus de către colegul meu Ovidiu Pecican.

Ultimul lucru pe care vreau să-l spun este că în cadrul dezbaterilor Phantasma au fost discutate o serie de concepte care contribuie la mai buna cunoaștere a diferitelor dimensiuni ale fantazării colective. O primă astfel de dezbatere a fost propusă chiar de Ruxandra Cesereanu, pe marginea unui concept creat de ea, și anume cel de „deprogramare a creierelor“, adică de reconstituire a libertății de gândire, pe care politica comunistă a „omului nou“ a subminat-o, deformat-o sau conformat-o după ideologia partidului. A fost apoi o dezbatere pe marginea conceptului de „rezistență prin cultură“, nuanțată în ideea de „supraviețuire prin cultură“ în perioada comunistă. Această dezbatere a fost propusă de Sanda Cordoș. O altă dezbatere, propusă de către Ovidiu Pecican, a fost dedicată conceptului de „locuri ale memoriei“, adaptat la realitatea românească. A patra dezbatere a avut ca temă „reconstrucția societății civile în România după 1989“, propusă de către Marius Jucan. Ultima, deja menționată aici, a fost cea inițiată de Ștefan Borbély pe tema memoriei, a necesității memoriei istoriei recente.

Ruxandra Cesereanu: Reiau chestiunea legată de memorie. Care credeți că ar fi mo-

→

→

dalitatea cea mai adecvată pentru a avea un fel de recuperare, chiar și terapeutică, a istoriei recente românești? Dorin Dobrinu, în calitate de istoric, mizează pe această memorie a suferinței. Eu încerc să scriu la fel. Cei patru autori ai *Exploziilor în comunismul românesc* și ai cărții *O lume dispărută* merg, așa cum îi caracterizăm și la Cluj, pe o memorie împlânzită și pe una ironică. Ștefan Borbély este sceptic și spune că avem, poate, de-a face cu generații fără memorie, cu generații care nu mai doresc să aibă memoria acestui trecut legat de gulag și de tot ce ține de perioada comunismului. Așa că, în măsura în care aveți un discurs legat de maniera în care dumneavoastră vedeți această memorie funcționabilă, vă dau cuvântul.

Doru Pop: Se poate observa că există o dimensiune de recuperare a comunismului malefic, a vârfului de aisberg al comunismului, acel comunism violent, tiranic (vezi site-ul www.comunism.ro). Pe de altă parte, poate tindem să uităm și din rațiuni de cercetare că a existat un comunism cotidian, pe care grupul autorilor *Exploziilor* l-a recuperat la nivel individual. De exemplu, aici, pe site-ul www.comunism.ro, nu am regăsit și nu regălesc o serie de obiecte culturale ale comunismului care vin fie din sfera mediatică, fie din sfera producției ideologice, care sunt la fel de periculoase și de important de recuperat. Noi înțelegem foarte puțin dinamica aceasta a obiectelor culturale care ne-au modelat. E adevărat, comunismul a avut o mână violentă, opresivă, dar, pe de altă parte, a avut o mână ideologică ce ne-a încleștat pe toți și suntem, într-un fel, consecințele acestei „mâini ideologice“. Aici mă refer, ca să fiu mai explicit, la un anumit orizont din care fac parte, să zicem, filmele lui Sergiu Nicolaescu (el e cel mai reprezentativ, de aceea îl folosesc ca exemplu) sau filmele despre eroul activist care este pe șantier ca un fel de agent 007. Acolo eroul vine și rezolvă probleme, femeile îl ridică în brațe, se luptă cu răul și învinge. Drept urmare – ceea ce încerc să fac eu și grupul în care mă mișc

• Ioan Stanomir, Ovidiu Pecican și Corin Braga

–, ar trebui să ținem la o recuperare a memoriei la nivelul practicii ideologice. Adică o recuperare a memoriei nu numai așa cum se întâmplă în filmele documentare ale doamnei Hossu Longin, dar și la nivelul unei serii de producții, nu neapărat pe înțelesul tuturor, și mă refer aici la nivelul acesta ficțional, nu la cel științific: cred că ne lipsesc niște ficțiuni bune despre comunism. Noi am fost invadați de niște produse culturale ale comunismului, care ne-au fost inculcate, și aceste produse culturale nu pot să fie scoase decât cu alte produse culturale, cu niște contraproducte culturale. Noi rămânem în acest orizont foarte bun al dezbaterii științifice, factualiste, pe care nu vreau să-l minimizez, dar cred că ar fi nevoie și de un efort ideologic. De exemplu, lucrul cu grupurile de tineri studenți pe scenarii de ficțiune din perioada respectivă, pe piese de teatru, pe alte forme de procesare a memoriei în sens artistic.

Angelo Mitchievici: Ascultând cele spuse de Doru Pop, vreau să adaug că, la rândul nostru, mai ales în cartea *O lume dispărută*, am încercat să recuperăm și o istorie a vieții private în comunism, chiar prin anumite artefacte specifice. Acestea pot fi citite și ca fragmente de documentar al vieții cotidiene: imaginea lui Nicolae Ceaușescu, imnurile pionierești, salutul la drapel și altele. Eu cred că discursurile nu se exclud, ci, dim-

potrivă, se completează profitabil, se ajută unul pe celălalt. Astfel, analiza experiențelor carcerale, a experimentelor făcute acolo pe deținuții-cobai, toate lucrurile absolut îngrozitoare, răspund, comunică într-un fel aparent paradoxal în sfera banalului, banalului celui mai banal al cotidianului comunist. Există numeroase fațete ale aceluiași rău, care a acționat pe o mulțime de palieri. Nu toate sunt, în mod excepțional, vizibil negative. Doza de bine înglobată într-un mecanism malefic cu finalități distructive face să distorționeze și mai mult percepția climatului comunist. Puse împreună, aceste discursuri reflectă în cele din urmă fenomenul viu, cu imponderabilele și paradoxele lui.

Mi se pare că interesul poate să pornească și de la banalul cotidian, de la banalitatea răului, pentru ca, ulterior, să fie recuperat și deconstruit mecanismul sistemului în ansamblul său.

Ruxandra Cesereanu: Pe lângă această memorie a suferinței, la care tinerii nu mai sunt neapărat receptivi, pentru că nu au trăit-o, ar trebui să vorbim mai degrabă de o memorie a rezistenței, care să constituie un suport mai clar. Aici vreau să fac o altă observație pe care unii dintre dumneavoastră o știți deja, pentru că am discutat-o cândva. Când am propus excursiile acestea documentare la închisoarea Gherla și la Memorialul de la Sighet, Ovidiu Pecican m-a întrebat în ce măsură aceste excursii nu sunt un echivalent al celor realizate odinioară la închisoarea Doftana, unde elevii erau duși cu de-a sila să vadă respectiva închisoare, mitizată de comuniști. Și contraargumentele mele au fost următoarele: excursiile mele documentare la Gherla și Sighet sunt opționale, vine numai cine dorește; în plus, nu e obligatoriu ca acel care participă la aceste excursii documentare să și frecventeze cursul despre gulagul românesc.

Ion Manolescu: Ceea ce povestește Ruxandra se leagă de un fel de reeducare prin rescrierea trecutului și a istoriei. Pe de o parte, erai dus la închisoarea Doftana ca să observi cum comuniștii au fost torturați de „burghezia crudă și nedreaptă“. În felul acesta, ți se rescria trecutul, inclusiv în manieră afectivă – erai convins că oamenii aceia luptaseră pentru dreptate, pentru adevăr. Pe de altă parte, ți se recompunea și prezentul într-o manieră triumfalistă, pentru că, în același timp cu vizita la Doftana, erai invitat să vezi fabricile de ciocolată, fabricile de bere, exact cum noi, astăzi, mergem la Mall sau la Multiplex. Erai deplasat cu surle și trâmbițe la marile cuceriri ale epocii de aur: să constați pe viu procesul de fabricație, să te entuziasmezi „umanist-socialist“ în fața malaxorului și să pleci acasă impresionat, cu o imagine mai degrabă afectivă decât politică despre construcția comunismului. Practic, se lucra extrem de fin la ambele mecanisme: într-o parte, bricolarea trecutului, în cealaltă, mistificarea prezentului. În ambele era prezentă componenta ideologică: să fii motivat emoțional, nu doar convins politic.

Ioan Stanomir: Pe de o parte, lucrul pe care mi-l amintesc este că ne bucuram, când mergeam la Doftana, de o mică zi de vacanță și că era o pajiște în apropierea închisorii. Elev de școală fiind, am participat la o întâlnire cu niște supraviețuitori ai grevelor din fe-

• Desen de Tudor Banuș

bruarie – oameni care vorbeau într-o asemenea manieră că nu-i înțelegeam. Eram strânși în sala de sport, pe niște bănci, și lumea se cam plictisea. Eu cred totuși că o paralelă între participarea la asemenea momente trebuie să țină seama de contextul în care se desfășoară. Oricine dorește să meargă în aceste excursii poate să o facă. În al doilea rând, trebuie luată în considerare și autenticitatea obiectelor cu care se intră în contact, nefiind vorba de o reconstituire tardivă, ci de articlarea unei realități tragice.

În chestiunea memoriei, cred că se face abstracție de un factor numit „stat”. Statul, la noi, nu a avut niciun fel de influență în ceea ce privește recuperarea memoriei comunismului, indiferent dacă este vorba de comunismul anilor '50 sau '80. Nu putem vorbi de o încercare de a analiza ideologic filmele lui Sergiu Nicolaescu, atâta timp cât Sergiu Nicolaescu a fost senator. Nu putem spune că avem doar generații fără memorie din culpă proprie, ci această subminare a memoriei comunismului a fost realizată programatic, în cadrul unor strategii care amintesc de strategiile comuniste. Așa cum e punerea în comun a două obiecte care nu au nimic în comun: dai un film cu karate, de la 8 și jumătate, iar de la 7 dai un film de Sergiu Nicolaescu. Cine se uită la ele constată că sunt aventuri și în primul, și în al doilea. Dacă filmele cu violență gratuită sunt produse de serie, acele filme cu Mihai Viteazul sau Ștefan cel Mare erau filme de seria A, la care nu era bine să fii văzut râzând în hohote, în public, la un asalt al lui Mihai Viteazul. Cred că trebuie să ținem cont de aspectele acestea și de faptul că statul comunist de după 1989 a avut o strategie diferită de cazul german, de exemplu, care rămâne cazul paradigmatic.

Doru Pop: Acolo avem, de exemplu, un *Goodbye, Lenin!*, care nouă ne lipsește. Nu numai că ne lipsește dinamica sociologică sau politologică din Germania, dar ne lipsește dimensiunea ficțională sau deficționalizatoare, ne lipsește replierea în zona „citirii” comunismului și altfel decât cu încrâncenare.

Paul Cernat: Sistemul comunist a fost un sistem cu mai multe strategii adaptate în funcție de contextul istoric, în funcție de etapă, de public, de stil. Comunismul pur și dur al anilor '50, mai ales până la moartea lui Stalin, a avut un obiectiv clar: eliminarea adversarilor politici, a elitei intelectuale, a elitei de orice fel, care ar fi putut să se opună sau care aveau un background ostil comunismului sovietic. După raportul lui Hrușciov, după declarația de independență a lui Gheorghiu-Dej și după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, strategiile s-au schimbat și teama colectivă instaurată în societate prin intermediul terorii staliniste a funcționat într-un mod pervers. În prima perioadă aveam de-a face cu o strategie de unificare a poporului în jurul partidului și al secretarului general și aici avem deja o diversificare mult mai subtilă și mai eficientă a strategiilor de convingere. Exemplul Sergiu Nicolaescu, invocat aici, este, pe de altă parte, reprezentativ pentru capacitatea de metamorfoză a sistemului comunist. Nu trebuie să pierdem din vedere că Sergiu Nicolaescu, cel care a formatat prin filmele sale imaginarul unor tineri – al nostru, în cele din urmă –, a făcut parte din rândul celor care l-au schimbat pe

• Ovidiu Pecican

Ceaușescu. Astfel, schimbarea de regim politic s-a făcut și cu ajutorul unor oameni și al unor servicii care au contribuit la construcția unui anumit tip de mental. Aici ajungem la teza schimbării în continuitate despre care vorbea mai devreme Ioan Stanomir. Este un sistem capabil de metamorfoze din acestea surprinzătoare. Așa cum am avut de-a face cu o metamorfoză aparent radicală a stalinismului dejist în național-comunismul ceaușist, avem de-a face și cu o continuitate între comunismul ceaușist și post-comunism, pentru că schimbarea de jos a mers în paralel cu o schimbare de sus. A fost o schimbare gândită de cei care voiau să scape de Ceaușescu pentru a păstra ceea ce se mai putea din sistem, iar fenomenul Piața Universității 1990 a fost, de fapt, o ciocnire între cei care voiau cu adevărat schimbarea sistemului și cei care doreau doar o cosmetizare a ruinelor și o adaptare la noile condiții. Sunt anumite lucruri care trebuie privite în funcție de context și nu putem pierde din vedere această legătură care există între, pe de o parte, comunismul stalinist și comunismul ceaușist și, pe de altă parte, reprimarea brutală a anilor '50 și comunismul cotidian al anilor '60, '70, '80. Cred că, pentru a înțelege oroarea anilor '50 și climatul moral al anilor '80, trebuie să înțelegem aceste elemente de continuitate. Tinerii despre care se spune că nu ar avea interes pentru memoria trecutului comunist ar putea să ajungă la memoria gulagului prin intermediul recuperării, reconstituirii memoriei cotidiene a comunismului. Aici intrăm într-o discuție foarte lungă cu privire la tipurile de public din acea perioadă: cine era mai sensibil la mesajul comunist, cine a putut să-i reziste mai mult, cum a putut fi păstrată memoria precomunistă în plin comunism prin intermediul familiilor, cum a funcționat dublul limbaj, care au fost strategiile de supraviețuire. Abia atunci când ajungem la elemente concrete, la elemente de viață care privesc direct experiențele tinerilor prin intermediul experiențelor părinților și bunicii lor, putem să vorbim de un adevărat impact și de o adevărată conexiune între studiile legate de comunism, prin publicul tânăr, mai mult sau mai puțin naiv în domeniu. Trebuie găsite căi simple, eficiente de a ajun-

ge la aceste categorii de public, cu referire la lucruri foarte omenești, până la urmă. Întrucât pentru a ajunge să înțelegem sistemul în monstruoșitatea sa trebuie să pornim de la firul ierbii. Trebuie să pornim și de la experiența banală, cotidiană. Cele două demersuri mi se par complementare și există între ele un sistem de vase comunicante, până la urmă. Cred că abordarea memoriei comuniste trebuie să fie multiplu focalizată și, pe cât posibil, accesibilizată. Nu putem avea un *Goodbye, Lenin!*, deocamdată, pentru că nu ne-am desprins destul de comunism ca să-l privim la modul relaxat, așa cum o fac nemții. Acolo acel proces a avut loc, la noi încă nu. Noi avem încă o memorie încărcată, nevindecată și faptul că problema Revoluției din 1989 continuă să dea naștere la tensiuni în mediul politic spune, după părerea mea, foarte mult. Până când nu știi ce s-a întâmplat atunci, nu cred că se poate vorbi de o ruptură adevărată cu sistemul comunist de până în 1989. Și, după părerea mea, eforturile pe care le face procuratura arată că suntem încă departe de acest lucru.

Ovidiu Pecican: Să revin la problema Doftana-Sighet. Eu i-aș duce pe studenți la Doftana-Sighet-Gherla. Adică, dacă tot facem excursii la închisori, să-i ducem să vadă și închisorile de tranziție. De ce spun asta? Oricum, în existența fiecăruia dintre noi timpii memoriei și timpii istoriei se încălzesc.

Poate că nu beneficiem de un *Goodbye, Lenin!*, dar am beneficiat personal – și ceilalți colegi de generație – de un *Goodbye, Lennon!*, când a fost ucis. Apoi, dacă mergi în Budapesta, găsești o serie de tarabe de la care poți să-ți cumperi, la prețuri destul de piperate, relicve ale comunismului, de la caschete ale fostei armate sovietice până la insignie și tot felul de astfel de obiecte. Iată, așadar – iertată-mi fie blasfemia eventuală –, de ce nu am multiplica săpunul acela cu „te iubesc” și să-l vindem celor care se emoționează? În *Decameronul* găsești formule din acestea. Vă amintiți povestea în care dispare lemnul crucii din relicvariul pe care îl prezentau mulțimilor.

Asta mă face să mă gândesc la faza eroizărilor pe care le implicăm într-un demers cum este cel al recuperării dimensiunii dure a istoriei comunismului. Această dimensiune este clară, nu trebuie subestimată și bine fac autorii site-ului www.comunism.ro și cercetătorii care o iau în serios, într-un program, să zicem, soljenitșian.

Acum altceva. Tata a făcut războiul, în sensul în care au venit oamenii și i-au spus: „Putrezești în închisoare sau lupti pentru patrie?”, „Lupt pentru patrie”, că era patriot. S-a dus în linia întâi, l-au luat rușii, l-au transplantat puțin mai încolo, în Siberia. A ajuns un tânăr blond și subțirel, de vreo 49 de kilograme, pe urmă, în '47, s-a repatriat. Toți i-au zis „fascistule!”. A fost eliberat din lagărul de la Focșani și când a ajuns acasă, primul lui gând, pe care l-a împărtășit părinților săi, a fost: „Înscrieți-vă în colectiv. Vin de la est și uite ce se întâmplă! Fiți pe fază!”. Bunicul nu apucase să-și cheltuiască toți banii și nici să-și dea tot pământul – se ocupa de treaba asta – și așa a devenit fondator al colhozului din localitate. Cred că e simptomatic ce s-a întâmplat. În același timp, fratele lui, care a semnat o simplă listă, o chetă, pentru victimele foametei din 1947, ce credeți că a făcut? A ajuns la canal, pen-

→

→

tru că acea listă s-a dovedit a fi în favoarea revoltaților de la Șepreș, un sat din județul Arad. Iată, așadar, o familie tipică, în care, pe când eu am ajuns să mă nasc, tata apucase să intre deja a doua oară la închisoare. L-am vizitat și eu la penitenciar, aveam vreo trei ani și-mi amintesc perfect povestea. Nu înțelegeam de ce nu mă lasă să intru acolo să-l văd. Era traumatizant. După care a fost și mai traumatizant, pentru că tata s-a întors frustrat acasă, a început să bea și făcea urât când bea. Rămăsese cu deprinderile din război, din lagăr. Am asistat la câteva scandaluri și a fost foarte instructiv pentru mine, drept care am devenit un democrat, un pacific și un încruntat la adresa serviciilor secrete, care ne vizitau din când în când, ne făceau câte o percheziție, mai discutau cu noi, nu neapărat amical. Asta a fost, foarte pe scurt, o poveste din vremea aceea, dar îmi plac mai mult poveștile celor patru muschetari. De ce? Pentru că dacă vorbim numai despre acest *côté*, despre cum am ieșit noi în stradă, în '89... Am ieșit, e adevărat. Era destul de cald în decembrie, îmi amintesc perfect. Am venit la Cluj să explic cum la Arad se știe că la Timișoara au fost împușcați oameni. Dar nu asta e important, ci vreau să spun că, dincolo de asta, mă mai gândeam unde găsesc o toaletă, că aș mânca ceva și unde să găsesc un sandwich. Era viața mea, era tinerețea mea și, în același timp, era și mizeria. Mizeria apăsătoare și lipsa de perspectivă. Autorii cărții *O lume dispărută* fac un lucru extraordinar vorbind de motocicletele anilor '60, de insigne, de colecțiile de timbre, de aceste lucruri care constituie un soi de normalitate a umanității din acei ani.

În posesia mea și a mamei mele se află o cutie de pantofi plină cu batiste. Erau batiste murdare, pe care un milițian le scotea din închisoare și pe care tata cususe, în taină, declarații de dragoste. Ele există. Acel gardian este astăzi tatăl unui excelent avocat care întâmplător se numește Ovidiu, cum mă numesc și eu, și a devenit librar. Vinde carte religioasă, mici moaște și obiecte sfinite aduse de la Athos și de la Ierusalim. E un lucru extraordinar. Subscriu la ceea ce spune colegul și prietenul Paul Cernat, și anume că aceste istorii continuă de fapt. Mă uitam zilele trecute la știri și am văzut că serviciile secrete sunt pe cale de a obține fâțiș ceea ce înainte nu și-ar fi permis: un statut, o imunitate, o prosperitate. Păi să tot devii, în aceste momente, un modest slujbaş în serviciile secrete. Eu cred că această lume continuă nu din inerția ei ideologică, ci pornește de la un subtext antropologic de fapt: oamenii nu se schimbă, sunt în continuare cu bune și cu rele și speculează un context și o continuitate interesantă a sistemului pe care noi îl prelungim.

Dorin Dobrinu: Și eu apreciez în mod deosebit recuperarea memoriei copilăriei mele, pentru că și eu provin cam din aceeași generație. În cercetările mele m-am aplecat asupra perioadei tragice a comunismului românesc, în care comunismul s-a impus în modul nemilos. Cred că există memorii diverse, diferite. Există memorii concurențiale, antagonice, memorii diferite chiar în interiorul aceluiași totalitarism. Cum țara noastră și continentul nostru s-au confruntat cu două feluri de totalitarisme, există aceste diferențe atât între ele, cât și în inte-

riorul lor. Dincolo de acestea, trebuie amintit că există diferențe mai mari decât ne putem închipui între memoria urbană și cea rurală. În plus, diferențe există îndeosebi între diverse grupuri, fie ele religioase, sociale sau de altă natură, mai ales că, în măsura în care comunismul atomizează clasele sociale, rămân totuși diferențe, dar nu ca într-o societate normală. De-abia acum, în România, se încearcă refacerea unei societăți normale. Există, în același timp, memorii mitizante și demitizante, atât în interiorul memoriei suferinței, cât și în cel al unei memorii edulcorate. Să luăm un exemplu la îndemână, exemplul rezistenței anticomuniste. Comuniștii au construit un anumit tip de memorie în această privință. Cei care au făcut armata la trupele de Securitate erau duși – așa cum erau duși pionierii la Doftana – în București, la Băneasa, unde în anii '70 s-a înființat un Muzeu al Tradițiilor de Luptă, în care erau expuse steaguri ale unităților care se acoperiseră de „glorie“, luptând împotriva „bandiților“ legionari și țărăniști, erau expuse automatele cu care fuseseră trase ultimele rafale „glorioase“ de către acei securiști. Și, de asemenea, era și o carte de onoare, ca în orice muzeu, în care au semnat mai mulți academicieni, dintre care unul scria (citez din memorie): „Noi, un grup de profesori de la Universitatea București, cercetători la Institutul «Nicolae Iorga» și studenți suntem profund impresionati de jertfa...“ – o întregă poezie. Pe de altă parte, există o memorie a supraviețuitorilor și chiar și aici există memorii concurențiale, în ciuda faptului că au în comun un același dușman. O formă de prelungire a memoriei, care mitizează comunismul, am întâlnit-o cu o deosebită putere, îndeosebi după 2001, când ecranele televiziunilor din România au fost invadate de filme cu „eroii“ securiști și comuniști. Din același gen fac parte multe din nenumăratele filme ale lui Sergiu Nicolaescu, care continuă să polueze spațiul public.

Doru Pop: Aș dori să intervin cu o scurtă paranteză asupra acestor producții, pentru că ele recent au fost transmise. Nu se poate ca societatea civilă să nu acționeze niciun fel de mecanism care să blocheze difuzarea acestor producții. Înțeleg că nu putem face un *Goodbye, Lenin!* – deși, pe de altă parte, există filmul *Marele jaf comunist*, care ar trebui recomandat –, dar nu e acceptabil ca televiziunile din România să facă propagandă comunistă în anul 2006, mai ales când avem legi în România care interzic propaganda comunistă și cea fascistă. CNA-ul se sesizează pentru tot felul de prostii și nimicuri de reclame, în loc să ia atitudine în aceste cazuri cu adevărat grave, care justifică produsele comunismului ca pe niște simple „creații estetice“.

Ion Manolescu: Ideea de a bloca difuzarea unor producții nocive ideologic mi se pare greu de realizat, poate chiar contraproductivă. Ar fi, cred, oportună introducerea unor debaterii la începutul lor, în care persoane specializate să analizeze rețeaua manipulativă pusă în mișcare de un eșafodaj infirm estetic și mincinos politic. Adică să îi deconstruiești, așa cum încercăm noi, conținutul ideologic.

Paul Cernat: Întrucât aceste filme au fost date în vederea obținerii de rating, dacă vor fi comentate, ratingul va dispărea. Nimeni

nu va dori să asculte, pentru că ei au fost îndoctrinați și vor să privească la modul naiv aceste filme pe care nu le percep la modul critic, nu sunt deranjați de propaganda comunistă, difuzată în rândul lor, vor să-și amintească de tinerețea lor, de filmele pe care le vedeau odată. Televiziunile profită de pe urma acestei nevoi, fac rating și totul este OK. Or, dacă ar exista o dezbatere înaintea acestor filme, televiziunile cu pricina ar putea să se trezească cu un rating mai scăzut, pentru că telespectatorii nu au răbdare să se uite și la debaterile respective. Până la urmă, este o problemă aici și cu publicul.

Dorin Dobrinu: Cred că ceea ce spunea domnul Paul Cernat e adevărat. Publicul chiar dorește să vadă astfel de producții propagandistice, dar, dacă e să facem ceea ce dorește publicul, ar trebui să se dea filme erotice la miezul zilei și copilul meu de nici patru ani ar putea să se uite la așa ceva. E o problemă de responsabilitate.

Vreau să mai dau niște exemple. Auzim foarte des, în spații publice, un cântec care se numește *Comandante Che Guevara*. Rețin ziua de 22 decembrie 2005 (ușor de reținut datorită semnificațiilor), când răsfoiam niște cărți la standul de istorie contemporană în una dintre librăriile Humanitas, din Iași. La un moment dat, ciulesc urechile, pentru că mi se părea că discut cu mine însumi despre Che Guevara și eu n-am făcut o fixație pentru așa ceva. Sunt mai atent și îmi dau seama că în librărie era difuzat destul de tare acest cântec și-i spun oarecum discret vânzătoarei de acolo, chiar absolventă de istorie, că poate ar fi mai bine să nu-l pună. Mi-a răspuns că nu trebuie să facem cenzură. Însă acest lucru nu ar trebui să ne surprindă, atâta timp cât la televiziune mai pot să văd o reclamă sinistră la ciocolata ROM. Dacă s-ar face așa ceva despre nazism, despre Auschwitz sau despre altceva, ar fi o sensibilitate mult mai mare, însă în cazul comunismului, în speță al represiunii comuniste, pare să existe o nemăsurată indulgență.

Deși am pornit de la memoriile diferite, vreau să ajung și la dubla măsură în ceea ce privește tipurile de memorie în diferitele tipuri de totalitarism. După cum observăm, în spațiul occidental avem de-a face cu o încrâncenare publică în ceea ce privește grozăviile fascismului – care cred că e explicabilă –, dar există o mare acceptare față de comunism, inclusiv în Estul Europei, pentru că elitele s-au perpetuat și publicul e preponderent cel care, înainte de 1990, era matur. E foarte important acest lucru, pentru că în România avem o problemă nu numai cu memoria comunismului, ci și cu cea a fascismului.

Ion Manolescu: Doresc să relansez problema pe care o pusesem la începutul debaterii, și anume interesul *tinerilor* pentru imaginarul perioadei comuniste. Noi nu ne mai putem include în această categorie, deși memoriile noastre sunt „copilărești“ și proaspete.

Ștefan Borbély: Aș vrea să ne întoarcem puțin la momentul de început al debaterii noastre, pentru contextualizare. La grupul de lucru de la Phantasma, de la Cluj, debatem periodic anumite teme. Aceste teme sunt precedate de un text-pilot care este dis-

tribuit tuturor celor interesați, el putând fi trimis și celor din afara grupului, care nu participă efectiv la dezbateri, din rațiuni de-seori geografice.

Ce am propus în textul despre *Generațiile fără memorie* [publicat între timp în *Observatorul cultural*, nr. 332, din 3-9 aug. 2006]? Într-o primă instanță, am deschis textul, în mod programatic, chiar ostentativ, înspre generațiile mult mai tinere decât noi. Textul se intitula, puțin șocant, *Generații fără memorie*, pentru a sugera că cei mai tineri decât noi, studenții și masteranzii, dispun de un *alt fel de prezent* decât cel pe care l-am avut noi și de un alt tip funcțional de universitate decât aceea pe care am avut-o noi, măcar prin faptul că a dispărut repartiția obligatorie de după licență. Trăiți, voi, tinerii, un alt climat decât acela pe care l-am trăit noi, mult mai puțin constrângător, mai puțin restrictiv social și politic decât acela prin care am trecut noi.

Aveți un alt tip de mobilitate. Vă dau un exemplu extrem: eu nu am ieșit din țară, până în '90, decât în trei cazuri, doar în spațiul ex-sovietic, individual și cu ONT-ul. În autobuzul de ONT, după cum va puteți imagina, cel puțin cinci sau șase oameni erau puși acolo pentru a informa despre orice mișcare pe care o făceam. Toate drumurile pe care le-am avut – o excursie până la Weimar și Berlin, una până în Ungaria și Cehoslovacia și una la Leningrad și Moscova – au fost supravegheate. Curios lucru, știam, în mare – cu puține excepții –, cine era trimis să ne monitorizeze: filajul – ca și la locurile de muncă – se practica la vedere, pentru că în acest fel se atingea unul dintre scopuri: acela de a te inhiba verbal sau comportamental. Revelația cea mai stupefiantă pe care am avut-o în viața mea – o fascinație negativă, acaparantă, magnetică, de care nu puteam să mă desprind – a fost când am stat ore întregi în fața Zidului Berlinului. Nu mi-a venit să cred că așa ceva există. Dincolo erau vest-berlinezi, care ne făceau cu mâna, iar noi stăteam în fața zidului fără grai, fiindcă era halucinant: o fâșie de beton gri care trecea direct prin case, prin mijlocul unor blocuri de locuit, goale în partea estică, populate dincolo, un zid care nu cunoștea opreliști. Nu ocolea casele, ci trecea direct, amenințător, prin chiar mijlocul lor.

Mă întrebam în acel text dacă este sau nu etic să vă încercăm cu o memorie străină, opresivă, pe voi, care aveți lumea voastră, aveți internetul, dispuneți de mobilități externe firești și de foarte multe posibilități de evaziune. Cealaltă întrebare, care acutiza puțin lucrurile, era legată de vârsta noastră politică, a acelor care vă propunem aceste dezbateri: optzeciști sau nouăzeciști, deci chiar și oameni care au venit după noi. Mă întrebam dacă avem sau nu dreptul să vă *inducem* o memorie care nu ne aparține, pe care și noi am dobândit-o ca dat preponderent livresc, de la cei care *au trăit-o*. Pentru că – Ion Manolescu a spus-o foarte bine la Cluj, într-o dezbateri pe care am avut-o acolo – familiile noastre au jucat, în multe situații, un rol de tampon, de surdinizare protectoare. Adică, noi n-am mai trăit experiența comunismului atroce, radical și intolerant, pe care au avut-o părinții și bunicii noștri, când duba Securității venea noaptea și-l lua pe bunicul din pat, pentru a nu mai putea fi văzut decât peste șase-șapte

• Desen de Tudor Banuș

ani sau eventual niciodată. Așadar: avem sau nu dreptul să vă încercăm cu o memorie care nu ne aparține, pe care și noi am primit-o și pe care, de multe ori, am dramatizat-o în fel și chip, de multe ori în dezacord cu realitatea concretă, empirică, destul de cenușie?

În altă ordine de idei, aș mai vrea să discut câteva aspecte inhibante, ce țin – dincolo de inexistența relativă a textelor directe (majoritatea documentelor din anii '50 au fost clasate, aruncate la gunoi, incinerate) – de blocajele specifice ale muncii noastre. Prima dificultate ține de surmontarea prin voință și luciditate a inhibițiilor psihologice ale muncii noastre. Majoritatea textelor pe care le putem parcurge azi sunt – fie direct, fie indirect – texte de anatemizare, texte care prezintă comunismul ca pe o realitate social-politică exclusiv neagră, exclusiv rea. Nu am ajuns încă, psihologic vorbind, la acea dez-inhibare de ordin științific, care să ne îngăduie să analizăm obiectiv, fără parti-pris-uri retroactivante, foarte multe lucruri. Chiar dacă am vrea, nu ne lasă cei din jur, fiindcă anatema este consensuală: un „idol al tribului“ mai puternic decât luciditatea.

Putem invoca aici exemplul cel mai frecvent, care poate fi extins și pentru anii '50, al nostalgiei potrivit căreia, prin comparație cu ciocoismul primitiv și cu capitalismul sălbatic, gregar de după 1989, „înainte era mai bine“; dacă vă întrebați părinții sau bunicii, mulți vă vor spune acest lucru. A fost – se spune – mai bine, în sensul exis-

tenței unor mobilități sociale și profesionale care trebuie să fie neapărat analizate. Adică, sunt în România sute de mii de familii care nu ar fi reușit să atingă standardul existențial pe care l-au atins fără pârghia de promovare pe care a reprezentat-o comunismul. Oamenii s-au mutat de la sat la oraș, au primit sau cumpărat apartamente, mașină, au făcut regulat excursii, mergeau fără teamă, cu micul salariu pe care îl aveau, la mare sau la munte: făceau foarte firesc, altfel spus, lucruri care azi le sunt interzise din cauza discrepanței dintre salarii și costuri. Aceste nuanțe trebuie analizate fără blocajul psihologic care te îndeamnă să anatemizezi din start totul. El este, pe de altă parte, lucrul cel mai greu de făcut, pentru că în momentul în care te duci cu o asemenea comunicare la vreo reuniune științifică, ți se atașează automat de coadă eticheta că ești un nostalgic al comunismului și cu asta te-au executat. Datorită incapacității de a surmonta acest blocaj consensual, noi lucrăm azi – indiferent cât de bizar sună – *repressiv: reprimăm* o stare de lucruri, care există chiar dacă nu ne place, *reprimăm memoria socială* și, implicit, dreptul celorlalți de a o întreține.

Un alt paradox al muncii noastre, care dă de gândit sub aspect metodologic, ține de accesibilitatea empirică a reconstituirilor. Azi, pentru a înțelege strategiile social-politice și economice ale trecutului recent, noi am putea lucra pe trei paliere: unul general,

→

→

al întregului bloc ex-sovietic (care îndeamnă la comparații regionale, transfrontaliere), unul național și un al treilea local. Palierul local este extrem de important în România, mai ales în urma restructurării administrative a țării din 1968, când am trecut de la regiuni la județe – rațiunea fiind, după mine, preponderent *politică*. De pildă, se pot reconstitui studii de caz foarte elocvente în orașe mai mici, unde memoria socială este încă vie, chiar participativă (dacă nu vindicativă...). Paradoxul este că aici e cel mai dificil de lucrat, pentru că, în momentul în care te duci cu un asemenea subiect într-un oraș mic, încercând să bagi un bețișor în mușuroiul de furnici, toate furnicile încep să se agite isteric și rezultatul este în general scandalos.

Sunt și multe orașe letargice, orașe care au adormit în propria lor memorie și, în momentul în care stârnești această memorie, atunci lucrurile devin incendiare. Cazul concret este, de pildă, cel al orașului meu natal, Făgărașul, care a avut până târziu – în anii '70 – o închisoare, în cetate. Este imposibil de reconstituit ce s-a întâmplat acolo, deși, de pildă, foarte mulți angajați ai fostei închisori erau făgărășeni sădea. Oamenii aceștia circulau, intrau în cetate și ieșeau de acolo în fiecare zi, pentru că acolo le era serviciul. Este aproape imposibil de reconstituit, mai ales datorită complicității prudente a întregului oraș. Dacă te duci acolo cu o asemenea propunere, ești linșat sigur.

Ultimul aspect pe care mai vroiam să-l discut este unul procedural, care se leagă de reconstituirea cât mai multor „relicve”. Ele există în poduri, în locuri unde nu te aștepti, în valize uitate sau în debarale de mult nefolosite. Îndemnul pe care l-aș avea este să nu treceti pe lângă valiza prăfuită din podul dumneavoastră, pentru că s-ar putea să conțină tezaur care nu mai există în bibliotecile publice, nici măcar în cele cu rang de depozit național...

Ion Manolescu: Trebuie să funcționeze aici și interesul academic al studenților. Având un interes academic direct, personalizat, chiar dumneavoastră ați putea propune asemenea discuții.

Ruxandra Cesereanu: Ideea unor ore legate de comunismul românesc trebuie pusă în practică de Ministerul Educației. Tot ceea ce putem noi face este ca, dacă suntem invitați, să venim și să ținem un asemenea curs. De exemplu, am hotărât ca, în deschiderea cursurilor despre comunismul românesc, să le predau studenților, în foarte mare viteză, ce-i drept, istoria României din august 1944 până în decembrie 1989.

Ion Manolescu: Mai există și posibilitatea de a populariza, în cadrul cursurilor pe care le ținem, concluziile unor dezbateri științifice și academice, cum ar fi cea la care participăm astăzi. Am putea, de asemenea, difuza informații legate de cercetările fiecăruia dintre participanți. Știind că avem destul de puține date despre ce se studiază în diferite centre universitare, ar fi un lucru foarte bun să discuți, măcar într-un seminar, despre ceea ce se studiază în ultimul timp la Cluj, la Iași, în București. În fond, nu toată lumea are acces la bibliografia completă a domeniului.

• Ștefan Borbély și Ruxandra Cesereanu

Noi încercăm să suplinim golurile. Ne popularizăm reciproc, dar nu pentru a ne face publicitate, ci pentru a oferi studenților o perspectivă cât mai completă despre cercetările recente în materie de comunism.

Dorin Dobrinu: Problema tipului de trecut pe care-l avem mi se pare foarte importantă. Din păcate, în breasla mea, cea a istoricilor, destul de conservatoare, e problema unui discurs de tipul celui din secolul al XIX-lea, care e întrerupt în anii '50. E practic un arc în anii stalinismului și e redescoperit parțial în anii '60 și așa avem național-comunismul, care încă domină scena academică. Deci ce recuperăm, până la urmă, în sens pozitiv? Ca specialiști sau ca oameni preocupați de lumea asta, în general, trebuie să înțelegem trecutul cât mai aproape de ceea ce a fost. Eu sunt pentru pluralitatea perspectivelor. Aduceți-vă aminte că domnul Boia a făcut, în mod inteligent, o deconstrucție a mitologiei naționale și a fost receptat divers. Unii au fost încântați, cei mai mulți au fost însă tulburați și au considerat că se săvârșise un sacrilegiu. Când au apărut manualele alternative, la sfârșitul anilor '90, îmi aduc aminte cum a fost condusă campania de contestare a competenței acelor specialiști. O campanie de demonizare publică susținută de oameni ca Sergiu Nicolaescu și C. T. Popescu, personaje care fac agenda publică. În fond, ce recuperăm? Miturile dacice? Tablițele de la Tărtăria? Cucuteniul? Ce treabă, ce relație avem noi, astăzi, cu Cucuteniul? Nu am nicio problemă cu asta, dar e mai ales de domeniul arheologilor, care trebuie să-și prezinte comprehensibil cercetările. Dar ce recuperăm? *Cântarea României*, pe Adrian Păunescu? Sau încercăm să recuperăm lucrurile de care să nu ne fie jenă? Toate țările, toate societățile din partea de est a continentului au foarte multe lucruri jenante în trecutul lor. Gândiți-vă că ceea ce încearcă Putin acum e să le redea demnitatea rușilor. Ce recuperează ei după 1917? Pe Stalin, KGB-ul, măreția imperială a URSS-ului? Astea însă sunt o catastrofă în încercarea de a da un sens modern, civic unei națiuni.

Există un interes după anii '60-'70 pentru lucruri care nu au fost vizitate niciodată sau care au fost prost vizitate de către istorici. Mă refer la schimbarea de paradigmă din anii '70, când au început cercetări, în special în Franța, legate de memorie și de locurile memoriei. S-a trecut de la istoria mare, cea politică, cea militară, care nu trebuie ignorate, la acele batiste din pod care dau, aparent, senzația că acolo ar fi o mică

istorie, când de fapt ele sunt o parte a marii istorii.

Vizitând, de multă vreme, problema totalitarismelor românești, am observat că există o slabă înțelegere pentru suferința celuilalt. Victimele nazismului, ale holocaustului nu sunt lângă victimele comunismului, ale gulagului, și viceversa. Iașiul a fost scena unui teribil pogrom în 1941 și foarte puțini știu ce a fost acolo. A fost cumplit pentru populația orașului, ținând cont că jumătate din aceasta era evreiască și că a avut un loc extrem de important în secolul al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea. Oamenii știu însă foarte puțin despre aceste lucruri tragice, nici nu există plăcuțe explicative în locurile în care au fost uciși numeroși oameni, iar ieșenii de astăzi trec absolut indiferenți pe acolo. Nu spun că ar trebui să-i încărcăm cu nenorocirile trecutului, dar noi revizităm, de cele mai multe ori, doar „marele” nostru destin național. Mi se pare că trebuie să abordăm altfel lucrurile, mult mai relaxat, dar cu empatie pentru victimele tragediilor colective din istoria recentă.

Ion Manolescu: Mi se pare foarte interesant că se aduc asemenea probleme în zona conștiinței civice. Și domnul Ștefan Borbély, și domnul Dorin Dobrinu au dus lucrurile în aceeași parte. Să ne punem, pentru o clipă, în pielea studenților noștri. În ce măsură putem influența conștiința civică? ne întrebă ei. Noi, tinerii, care avem probleme astăzi pentru că nu ne putem bransa într-o Românie etern tranzitorie, care plecăm cu burse în străinătate și, când ne întoarcem, constatăm că suntem ignorați, nepromovați social și profesional, ce putem face pentru profesia noastră, aici? Și, în asemenea condiții, ni se mai cere să adoptăm și o conștiință civică: nu numai una a prezentului, de care e limpede că nu putem beneficia, pentru că ne-a fost descurajată în ultimii 16 ani; ni se pretinde și o conștiință civică în raport cu propriul trecut! Fiind bombardat cu informații despre comunism, ni se cere să formulăm o opinie civică din perspectivă... „capitalistă”. Dar care este raportul dintre cele două tipuri de conștiință? Cum ne promovăm idealurile, cum ne așezăm social, cum ne structurăm relațiile cu ceilalți, cu familia, cu colegii, cu facultatea? Suntem prinși între conștiința unui prezent care ne exclude și conștiința unui trecut la care nu am participat. De ultimul, aflăm numai din filme, din istorii, din arhive și așa mai departe. Și tot de ultimul ni se mai spune că poate furniza o dimensiune etică asupra existenței noastre actuale... Cum putem folosi această dimensiune? Cum să obținem o solidaritate civică pe care să se sprijine și interesele individuale, și utilitatea socială la care aspirăm? Cam acesta e discursul unui student de astăzi.

București, New Europe College,
4 martie 2006

Modelul și subiectul critic

Calin Textişan

LIDER INCONTESTABIL al criticii generației optze-ciste, Ion Bogdan Lefter are o ritmicitate a aparițiilor editoriale uimitoare, fiind autorul a două, trei sau chiar patru volume (în 2001) într-un singur an. Ar fi dificil de extras, din opera sa, unul sau mai multe exemple izolate, câtă vreme proiectul critic al lui Ion Bogdan Lefter are o coerență structurală și ideologică vizibilă cu ochiul liber, în toți pașii lui succesivi, concretizați prin cărțile de teorie și istorie literară și culturală. Să dau totuși un exemplu: în 2000, Ion Bogdan Lefter publica două volume importante. Unul clarifica istoria conceptelor de după modernism în spațiul literar românesc (e vorba despre *Postmodernism: Din dosarul unei „bătălii” culturale*). Celălalt, intitulat *Recapitularea modernității: Pentru o nouă istorie a literaturii române*, analiza cu acuitate modernismul, propunând o hartă extrem de limpede (esențială, așa spune, pentru instrumentarul istoriei literare românești) a curentelor literare din spațiul cultural autohton. Lista acestor curente – *pașoptism, junimism, modernism, proletcultism, neomodernism, postmodernism* –, precum și departajările analitice ale criticului în ceea ce le privește n-au fost încă citite pe măsură și „instalate” după merit în terminologia contemporană a disciplinei. Un discurs critic limpede și eficient, avansând ipoteze cu măsura unui echilibru raționalist impecabil – iată imaginea globală a subiectului interpretativ, a „ființei critice de hârtie” care se conturează în paginile cărților lui Ion Bogdan Lefter. Un subiect ce nu-și permite luxul manierist al autoinducției prin limbaj. Un subiect care nu-și uită (deci nu-și trădează!) nicio clipă obiectul de discurs, văzut mereu din perspectiva dialecticii ideilor, temelor, conceptelor literare și culturale. Substanța conceptelor și evoluția lor istorică – iată miza fundamentală a acestui proiect critic.

Autorul prolific Ion Bogdan Lefter, interesat de încheșări teoretice atât de necesare astăzi, nu se dezmente nici în 2006. Volumul cel mai recent al autorului, o micromonografie intitulată *Adrian Marino: un proiect pentru cultura română: Analize și evocări* (Craiova: Editura Aius PrintEd), este o carte a liberalismului cultural, critic și socio-politic. O carte despre un model critic, despre istoria ideilor și despre istoria istoriei ideilor. Studiul este alcătuit din patru „unități” – *Schiță de portret: omul, opera; Teoreticianul*

literaturii și scriitorul: critica ideilor literare, cariera internațională, jurnalele de călătorie; Despărțirea de literatură: un ideolog despre tradiția liberală a culturii române și Evocări. Însumate, cele patru capitole sintetizează, în linii esențiale, portretul cultural al lui Adrian Marino, așa cum reiese el din textele scrise și publicate în timpul vieții, din cele publicate postum și chiar din proiectele rămase încă, fie și neterminate, spre editare. Partea ultimă, a *Evocărilor*, întregeste tabloul prin dimensiunea umană, intimă, care dă nota specifică a personalității hermeneutului clujean. Imaginea lui Marino se configurează aici ca reflex nuanțat în oglinda subiectului interpretant – un „chip din oglindă” investit cu sens subiectiv, dar cu atât mai autentic.

Cum se arată ochiului cititor subiectul critic din paginile acestei cărți? Întâi de toate, el se arată *fascinat*. O evidentă fascinație a modelului transpare cu justă măsură dintre enunțurile raționaliste și obiective ale volumului. În raport cu criticul – „obiect al discursului” (care este Adrian Marino), subiectul critic își dezvăluie implicit și explicit complicitatea. Magnitudinea proiectului teoretic al lui Marino, comentat de Ion Bogdan Lefter, se relevă prin simpla privire sumativă asupra fișei bibliografice a autorului comentat – o fișă desfășurată în desenul ei esențial, printr-o lectură succintă a liniilor directoare. Cartea lui Ion Bogdan Lefter este o „introducere în opera”, dar și în biografia și convingerile unui personaj singular, aproape straniu în contextul cultural românesc. Straniu tocmai prin singularitatea sa, dată de antagonismul total și încăpățânat în raport cu orice tip de compromisuri. Din paginile evocării reiese totuși, cu limpezime, prin analize caracterologice de finețe, nostalgia uriașă a *omului* Marino de integrare în solul ideilor autohtone, a căror logică pare a fi, paradoxal, de neînțeles pentru conlocuitorii spațiului cultural românesc. Proiectul cultural și politic al lui Adrian Marino se arată a fi, după cum demonstrează studiul lui Ion Bogdan Lefter, încercarea obstinată a „hermeneutului ideilor” de a face o hartă coerentă a realităților ideologice din spațiul public românesc. Marino s-a confruntat, pe tot parcursul existenței sale, cu o orbire teoretică a matricei socio-culturale românești – practicantă (în răstimpuri semnificative) a liberalismului, dar incapabilă să realizeze că-l practică. Între fapte și teoretizarea lor sintetică, spațiul românesc pare a suferi de „orbirea zeilor”.

În viziunea lui Ion Bogdan Lefter, proiectul critic al lui Marino se constituie ca o schemă esențială și sintetică a surselor și fundamentelor literaturii. Comentariile din studiul

critic punctează obiectivele, metoda și stilul teoreticianului:

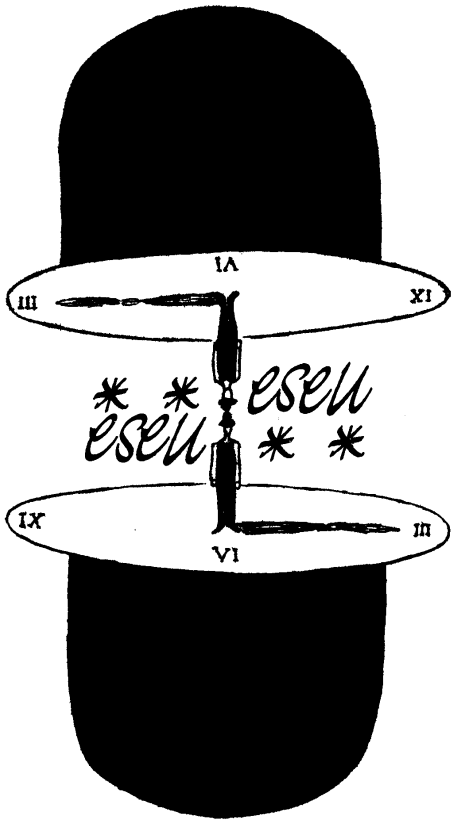
Metodologic, Adrian Marino a elaborat și a utilizat o hermeneutică personală, axată pe inventarierea, sistematizarea și clarificarea diverselor sensuri ale conceptelor. Materia sa de investigație au fost ideile – literare, culturale, politice [...]. Orientarea sa ideologică și filozofică s-a definit prin raționalism, iluminism, într-o versiune pe care singur a numit-o „neo-paşoptism”, liberalism, europeanism [...]. A rezultat un fel de epistemologie a literaturii, bazată pe date cuantificabile [...]. Metoda hermeneutică pe care o elaborează, „critica ideilor literare”, presupune analiza și apoi sinteza ideologică în orizont comparatist, „universalist”.

Apoi, „Adrian Marino înțelege Europa ca proiect cultural raționalist, trecut prin deschiderile Luminilor, evoluat spre modernitatea liberală, pluralist, esențialmente democratic”, iar europenismul ca „edificare de sine intelectuală”, „criticism” și „civism”. Reiese, din cartea lui Ion Bogdan Lefter, fascinația unui *subiect tare*: Adrian Marino. El se instituie, implacabil, cu fiecare pagină a metadiscursului, ca *model cultural*. Ceea ce nu înseamnă deloc că persoana evocatorului rămâne în postura *subiectului slab*. Dimpotrivă, configurând imaginea lui Marino, Ion Bogdan Lefter devine, printr-un paradoxal răsădit, autentic la rândul lui. Discursul analitic nuanțează impersonalitatea echidistantă a criticului, fără a-i trăda obiectivitatea. Un dialog fervent al subiectului critic cu obiectul analizei se desfășoară sub forma unei construcții integratoare și retrospective. Acest dialog revelează unele lecturi captivate două personalități critice distincte, impresionante, individualizate.

Din fascinația *asumată* a modelului se naște puterea comentatorului. Are loc o intersubiectivare scripturală, menținută în cadrele raționale ale dialogului permanent (iar nu ale vreunei pierderi de sine în ape turburi ale retoricii encomiastice). Schița de portret elaborată în studiul lui Ion Bogdan Lefter reprezintă un gest necesar de lucidă și empatică recunoaștere a *valorii*. Un gest cu totul remarcabil. ■

Ce s-a întâmplat cu „algiștii” în 1933?

Michael Finkenthal

VENIREA LA putere a lui Hitler în 1933 a făcut ca anul să rămână înscris în memoria secolului: acest moment politic a declanșat o adevărată „furie a istoriei”, care a culminat cu cel de-al Doilea Război Mondial. Dar 1933 a fost și în România un an deosebit: de la grevele ceferiștilor din ianuarie-februarie și pînă la asasinarea primului-ministru I. G. Duca la sfîrșitul anului (29 decembrie), evenimentele s-au succedat și aici într-un ritm amețitor. În politică, extrema dreaptă își schimbase și ea fața în acel an, trecînd la ofensivă pe toate fronturile; intelectualii care i se alăturaseră, dintre care cel mai prominent era, desigur, Nae Ionescu, o împingeau într-o nouă direcție, care avea să-i aducă o legitimitate politică și culturală nesperată la începutul anilor treizeci. Înainte însă ca acest lucru să se realizeze, sfîrșitul anului a fost presărat de succesive crize politice care o puneau, pentru moment cel puțin, în pericol: în luna noiembrie, regele i-a înlocuit la putere pe național-țărăniști, numindu-l în fruntea guvernului pe liberalul I. G. Duca. Noi alegeri urmau să aibă loc la 20 decembrie; gardiștii, inspirați de succesele acumulate în decursul anului, se vedeau deja, după modelul german, o forță în noul parlament. În acest moment critic, guvernul Duca a hotărît să scoată mișcarea legionară în afara legii. Rezultatul a fost asasinarea primului-ministru, urmată de o represiune feroce a mișcării legionare, însoțită de o limitare a drepturilor de exprimare și a unor libertăți civice la nivelul întregii populații. La 8 martie 1934, doar cîteva săptămîni înainte de deschiderea procesului „nicadorilor”, într-o scrisoare trimisă prietenului său Benjamin Fondane-Fundoianu la Paris, poetul Ștefan Roll (Gheorghe Dinu) îi scria: „trebuie să știi că toate publicațiile trec aici prin sита cenzurii militare”. În jurnalul său (*Journal*, 1931-1937), Petru Comarnescu observa de asemenea că „după grevele de la Grivița simțim cu toții teroarea și suspectarea”.

Adevărul este că radicalizarea tineretului se petrecea nu doar în cercurile de dreapta; același proces se putea desluși și printre grupările politice de stînga în această perioadă. Și unii, și alții se simțeau (și erau) profund afectați atît de criza economică (criză

care se extindea, de altfel, mult în afara hotarelor României), cît și de corupția clasei politice. Într-un articol intitulat *Tineretul bolnav de politică*, C. Noica explica tendința înspre radicalizare a tinerilor exact în acești termeni politico-economici și le dădea deplină dreptate (vezi Z. Ornea, în monografia sa despre extrema dreaptă românească în anii treizeci). Sentimentul era că a te refugia într-un iconoclast avangardist estetizant, suprasocial reprezenta o soluție escapistă facilă, mijlocul de a evita o confruntare serioasă cu realitatea. Evenimentele au făcut ca acest sentiment difuz să se transforme cu repeziciune într-o realitate concretă. În memoriile sale publicate în 1973 (*Născut în '02*), Sașa Pană reproduce o conversație avută în tramvai cu același Ștefan Roll, undeva pe la mijlocul anului 1932: „Cu Roll în tramvai. Mă informează foarte serios, cu glas tare, despre un animal văzut la o menajerie, «o corcitură între panteră și garderob». Călătorii ascultă atenți. «Cum asta?», vrea să afle cetățeanul de vizavi. «Uite-așa, prin gaura cheii», îl lămurește Roll pe loc. Despre girafă afirmă că se hrănește cu burlane, de aceea are gîtul lung...” Doar cîteva luni mai tîrziu, în scrisoarea către Fondane menționată mai sus, Roll va scrie plin de seriozitate de astă dată: „Nu știu ce păreri ai tu astăzi, cum reacționezi la toate aceste lucruri [Roll se referea la nedreptățile sociale împotriva cărora hotărîse să pornească la luptă sub steagul marxist]. Îmi pare totuși că-ți pot reproșa lipsa unei atitudini ferme, refugiul într-o lume ireală, aș spune chiar o poziție de expectativă vinovată” (citez după traducerea în franceză apărută în volumul *Fondane et l'avant-garde*, editat de Petre Răileanu și Michel Carassou, 1999).

Și Sașa Pană își amintește că „noul an a început cu mari agitații în viața politică internă și cea socială... La 14 ianuarie primul-ministru Iuliu Maniu a demisionat... Al. Vaida-Voevod a devenit premierul noului guvern în care G. G. Mironescu – purtătorul unei mustați respectabile și a unei averi și mai respectabile – e ministrul trebilor dinlăuntru”. Același Vaida-Voevod care în urmă cu doi ani, în calitatea sa de ministru de interne, îi încurajase pe gardiști revenea la putere pentru a confrunța o situație economico-socială extrem de explozivă. Înscris într-o tradiție politică bine împămîntenită, soluția cea mai simplă îi păruse a fi o politică de reprimore a tendințelor „revoluționare” de stînga, încurajînd în același timp un radicalism ideologic dominat de cultivarea unor valori naționale înțelese în termenii unui naționalism extrem și extremist, care nu amenințau în mod direct, precum radicalismul

marxist, sistemul. Aparent, Vaida-Voevod nu a învățat prea multe din experiența amară avută în anul 1930, cînd, speriat în cele din urmă de violența legionarilor – care, prin tentativa de asasinare a secretarului de stat la Ministerul de Interne, Angelescu, mușcaseră (nici pentru prima și nici pentru ultima dată) mîna care îi hrănise –, și-a retras, temporar, sprijinul acordat mișcării. Așa se face deci că, pe de o parte, dreapta radicală era încurajată în acțiunile ei considerate patriotice, în timp ce stînga, identificată cu revendicările sociale ale ceferiștilor sau ale muncitorilor petroliști din Valea Prahovei, era percepută ca o amenințare extrem de periculoasă în toate manifestările ei. Inclusiv cele literar-intelectuale.

În acest context se plasează și procesul lui Geo Bogza, acuzat de „pornografie” în primăvara anului 1932. Dar în ciuda faptului că prietenii poetului acuzau justiția de un autism care o făcea să nu priceapă „cît azur reflectă excrementele poezilor trași pe la secțiunile civilo-corecționale ale tribunalelor”, autorul *Poemului invectivă* a fost achitat la 28 noiembrie 1932. De la Sașa Pană aflăm că la proces asistaseră și „algiștii Perahim, Baranga, Gherasim Luca, Paul Păun”. Cine erau acești „algiști”? Sașa Pană îi introduce în însemnările sale din anul 1930 în felul următor: „mai veni și un grup de cinci tineri entuziaști cu manuscrise în proțap. Ca să nu pară o anexă epigonică a noastră, pentru că talentați erau, îndrăzneți și neconformiști, au fost sfătuiți să scoată o revistă de ei redactată și după ce se vor afirma prin ea, să fie invitați la *unu*. De aceea, la 13 septembrie, a apărut revista *Alge*, scrisă de Aurel Baranga (pe atunci Aureliu), Gherasim Luca, Paul Păun, Sesto Pals” (lipsește de pe listă Perahim).

Sesto Pals era pseudonimul lui Simon Sestopali (Sestopal), născut la Odessa, probabil la 5 septembrie 1912. Spun „probabil” fiindcă în unele acte oficiale sau repere biografice data nașterii apare ca fiind 18 septembrie 1913. (Familiei, ajunsă în România abia în 1920, i-a fost probabil mai ușor să-l înscrie la școală pe micul Simon, care tocmai împlinise șapte ani. Aceasta pare a fi cea mai plauzibilă ipoteză; de altfel, niciuna din soțiile poetului n-a știut să explice discrepanța.) La data cînd se înființa deci revista *Alge*, Sesto Pals era elev la Liceul „Matei Basarab”, la București. Se mutaseră nu demult în capitală (de la Galați) și la școală Simon era coleg de clasă (și de bancă) cu Zalman Locker – care-și semna poemele avangardiste și mai tîrziu articolele publicate în presa de stînga cu pseudonimul Gherasim Luca. (Au fost colegi și cu Aurel

Baranga, care a urmat același liceu – era născut în 1913 și a terminat școala în 1931.) Tinerii liceeni se țineau de șotii la școală și în afara ei, fără a se preocupa de consecințele pe care actele lor le puteau avea în acele împrejurări: spre exemplu, familia lui Emanoil Sestopali, devenit supus italian (!?) în 1920 la Istanbul (sau, după alte informații, la Galați), nu obținuse încă cetățenia română (o va primi doar în martie 1934). La școală, cei doi nedespărțiți prieteni au fost aproape eliminați când, în decursul unei lecții de literatură română, au izbucnit într-un rîs ostentativ în timp ce profesorul explica clasei cît de mare poet fusese Vasile Alecsandri (Perpessicius a predat la „Matei Basarab“ în acea vreme, dar mi-e greu să cred că incidentul s-ar fi produs într-una din lecțiile sale). Puțin mai tîrziu, la bacalaureat, elevul Simon Sestopali va primi o notă insuficientă la limba română, după ce a demonstrat în decursul examenului că Alecsandri a fost de fapt un poet... minor. L-au salvat mențiunile de „excepțional“ la matematică și fizică; grație acestora, nu numai că a primit diploma de bacalaureat, dar a și fost scutit, mai tîrziu, de admitere la Politehnica din București.

În momentul în care își începe cariera de poet avangardist, Sesto Pals are deci 17 sau 18 ani și mai este încă elev de liceu. Primul capitol al acestei cariere va dura cam trei ani. Apoi, între 1934 și 1940 va studia ingineria. Aceste (aparent) minore detalii sunt importante în orice tentativă de a înțelege cursul evenimentelor și momentele care l-au marcat profund pe poet în anii care au urmat.

Dar să revenim la revista *Alge*, care-și va înceta apariția în vara lui 1931. Ce s-a întîmplat cu tinerii poeți după dispariția ei? Sașa Pană nu-i mai pomenește pînă în 1932, cînd revine și menționează că „algîștii îi provoacă supărări“: „Cu prilejul primei expoziții a lui Perahim, le-am oferit o pagină în numărul pe aprilie al revistei. Contribuția lui Gherasim Luca fiind foarte mare am fost constrîns să o refuz. Drept represalii au cerut în bloc retragerea manuscriselor. Deoarece materialul era cules, n-am acceptat“. În pagina oferită de *unu*, Sesto Pals anunță evenimentul în felul următor:

Astăzi 3 Aprilie 1932, grădina zoologică cu monștrii cei mai fantastici și cei mai exotici va urla din toate cuștile-rame.

Perahim scripcarul va cînta arii din penelul fermecat, veniți și ascultați arii din penelul fermecat. Perahim bocitorul, bocește pe ultimul mort, veniți să bocim împreună pe ultimul mort.

Perahim dansatorul pe sîrmă, dansează dansuri fantastice de derviși, veniți să vedeți cum dansează Perahim dansuri fantastice de derviși.

Perahim e nebun, domnilor.

Domnilor medici, veniți să vedeți intestine negre și inimă roșie.

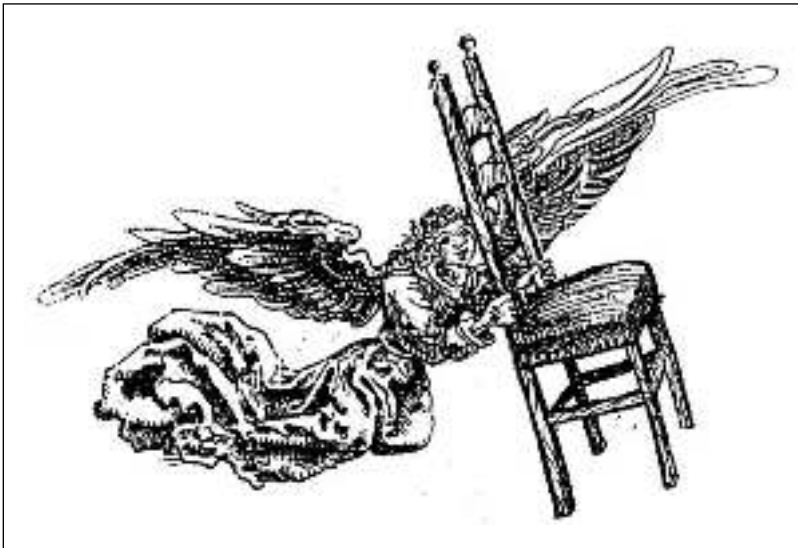
Domnilor avocați, veniți să pledați la procesul morții cu huma.

Domnilor cismari, modele noi de cisme se găsesc la Perahim.

Domnilor tîmplari, uși care plîng, cruci care țipă la cer, cruci care bărbieresc cerul și-l taie se găsesc la Perahim.

Domnilor cetățeni care vă îngrijiți de siguranța statului crime groaznice se întîmplă azi 3 Aprilie 1932.

Într-o însemnare pe care am găsit-o între paginile cărții lui Pană aflate în posesia poetului, Sesto Pals nota sec în legătură cu acest eveniment, „atunci am scos revista MUCI care s-a distribuit la expoziția lui Puii“ (Perahim). Versiunea lui Sașa Pană este mai elaborată: „Algîștii s-au pornit pe teribilisme. Au tipărit un număr dintr-o revistă într-un format, conținut și titlu cel puțin inedite. Se numea *Muci*. În subtitlu se preciza: «Pentru că nu purtăm fuduliile în tabacheră, ne intitulăm *Grupul Mucoșilor*»... Conținea bineînțeles și poezii, din care e greu de reprodus vreun vers, o piesă într-un act și informații în spiritul titlului revistei. Au fost doar cîteva exemplare. Pornografie... dar nu lipsită de anume umor“. În toamna aceluiași an, „algîștii“ sunt din nou împreună, de data aceasta pentru a

• Desen de Tudor Banuș (fragment)

asista – după cum am mai menționat – la procesul lui Geo Bogza. Sesto Pals pare a fi absent din sala Tribunalului Ilfov sau Sașa Pană a uitat să-i menționeze numele. Este totuși un semn. Procesul avea o tentă politică și lui Sesto Pals îi displăcea politica.

La sfîrșitul anului 1932, *unu* a încetat să mai apară. Trei luni mai tîrziu, în martie 1933, *Alge* a reapărut, „în format de ziar, cu aceleași colaborări și cu vechile teribilisme la cub. Dar incontestabil, toți sunt talentați, interesanți și poemele și desenele publicate dovedesc, față de cele din prima serie, un important salt calitativ. Presa a numit aceste *Alge* copilul *unului* al cărui loc tinde să-l ia“. Această ultimă observație a lui Sașa Pană suna ca o prevestire rea; *unu* devenise o revistă din ce în ce mai adesea identificată cu radicalismul marxizant al unora dintre colaboratorii săi. Ștefan Roll și Geo Bogza erau considerați comuniști, iar tînarul și noul colaborator al revistei, Ion Vitner, trebuia să fie mereu temperat în elanurile sale revoluționare (*unu* îi tipărise o carte de poeme, *Supremul adevăr*, confiscată de autorități înainte încă de fi distribuită în librării). „Algîștii“ erau tineri, deci revoluționari prin definiție, iar unii dintre ei, precum Gherasim Luca, Baranga, Perahim și chiar și Paul Păun la acea vreme, aveau vederi de stînga. În atmosfera acelor zile, izbucnirea unui incident de natură politică era aproape inevitabilă. Revista și-a încetat apariția, din lipsă de fonduri, doar după trei numere, în luna mai 1933. Incidentul care avea să genereze „scandalul *Alge*“ s-a produs puțin după

aceea. Există versiuni diferite ale evenimentelor, însă ceea ce pare interesant (și semnificativ) este faptul că Sesto Pals a rămas foarte sensibil la interpretările iscate de diverse versiuni ale întîmplării. Într-o scrisoare adresată văduvei lui Paul Păun (căreia îi trimitea cartea lui Sașa Pană, *Născut în '02*), Sesto Pals făcea următoarele precizări:

(1) *Alge* mică apare în cîteva numere (6 numere cred), ultimul pe care-l am (Nr. 6) avînd data de Iunie 1931.

(2) După o pauză de doi ani, apare și *Alge* Mare cu data de Martie 1933. Acest număr i-a fost trimis lui N. Iorga cu dedicația „Marelui nostru profesor...“ (sau cam așa ceva) de către Puii Perahim și Zola (Gherasim Luca) și poate și Aurel.

(3) Redacția era trecută la mine. Cred că stăteam atunci în strada Mihai Vodă și aveam telefon în casă, lucru mai rar atunci. Într-o zi cînd Zola era la mine au apărut trei domni frumos îmbrăcați și au întreat unde-i redacția și cine e redactor. Apoi s-au legitimat, judele instructor Oprescu, comisarul de poliție și procurorul. Zola și cu mine am fost duși la Prefectura de poliție unde am stat pe un preș presărat cu ploșnițe toată noaptea după care ne-am întîlnit la Văcărești (duși cu duba) cu Paul, Puii, Aurel și tipograful Bercovici.

Au făcut pecheziție la Puii în pod și au găsit printre altele, și 11 exemplare din revista „Organ Universal“ (în subtitlu), titlul îl știu. Două exemplare au găsit la Mme Bercovici.

Ce se întîmplase? La instrucție, judele Oprescu mi-a arătat un exemplar din *Alge* cu sublinierile lui Iorga. Iorga a subliniat cu albastru tot ce i s-a părut incriminatoriu pentru noi, atît din punct de vedere moral, cît și politic. Ziarul a redat numele noastre de familie cu fotografiile care au apărut în revistă. Eu eram „proaspăt venit

din Transnistria, trimis de «dușmani» pentru a perverti poporul“, ceilalți erau dușmani prin definiție (Zola era însă și orfan de război).

Am stat zece zile în prevenție cu alți deținuți de drept comun, cu un hîrdău de rahat în celulă și cu un comunist (Arnold) care fiind „politic“ avea un prici și un pat personal și un primus.

Despre „prin ce am trecut“, altă dată.

Din păcate, nu sunt în posesia acestei scrisori scrise „altă dată“, nici nu știu dacă a fost scrisă. Este frapant însă faptul că poetul s-a ostenit să rețină o copie a epistolei trimise doamnei Păun (la 1 decembrie 1995!) și să păstreze chiar și chitanța expedierii ei prin poștă recomandată. Îl supăra enorm orice imprecizie legată de acest eveniment, care se dovedise a fi crucial în viața sa. Nu pot să-mi imaginez că, în anii care au urmat, Sesto Pals, Gherasim Luca și Paul Păun nu au revenit adesea în discuțiile lor asupra acestui subiect. La urma urmelor, întîmplarea i-a marcat pe toți. Dacă Sesto Pals scria mai bine de șazece de ani mai tîrziu ceea ce scria doamnei Reni Păun, înseamnă că era pe deplin încredințat că versiunea sa era cea corectă. Sunt sigur că discuția a fost reluată cu Geo Bogza în anii de după război la București – doar erau buni prieteni; Geo Bogza a fost printre pușinii prieteni care l-au condus la aeroportul Băneasa în 1970, cînd Sesto Pals a emigrat în Israel. Cu Paul Păun, care trăia deja la acea dată în Israel, a fost în foarte strînse și cordiale legături pînă la moartea acestuia, în 1994. Pe Gherasim

(Continuare în p. 29)

„Cu totul altceva“

Despre originalitatea criticismului junimist

george state

ARTICOLUL DE față tratează chestiunea precursorilor criticismului junimist. Încerc aici să prezint răspunsurile date acestei probleme de câțiva exegeți importanți ai Junimii și ai mentorului ei. Cele două extreme le reprezintă G. Ibrăileanu, pentru care originalitatea criticii maioresciene este pusă la îndoială, preeminență avînd mai vechea școală critică moldovenească, și N. Manolescu, care vede în opera lui Maiorescu „simbolul unui început esențial“. Aceste opinii radicale au fost nuanțate/combătute de cercetările lui E. Lovinescu și Liviu Rusu. Am căutat, în contextul acesta, să prezint cu fidelitate și aceste poziții moderate, mai puțin spectaculoase, dar mai verosimile.

Așadar, originalitatea absolută a criticii junimiste (în particular a celei maioresciene, cu care – în linii mari – se identifică) a fost adesea tăgăduită. G. Ibrăileanu, în *Spiritul critic în cultura românească* (1909)¹, și E. Lovinescu, deopotrivă în *Istoria civilizației române moderne* (1924-1925)² și, mai ales, în monografia *T. Maiorescu*³, din 1940, identifică precursori ai unora dintre ideile maioresciene. Există, desigur, diferențe între concluziile la care ajung cei doi critici – dacă Ibrăileanu privilegiază „modelul Kogălniceanu“, Lovinescu consideră criticismul junimist ca fiind, în raport cu ceea ce-l precedase, „cu totul altceva“. Dintre acești precursori, cei mai importanți sînt: Ion Heliade-Rădulescu (1802-1872), Constantin Negruzzi (1808-1868), Mihail Kogălniceanu (1817-1891) și Alecu Russo (1819-1859).

Înainte de a expune analizele întreprinse, în chestiunea mai sus amintită, de G. Ibrăileanu și E. Lovinescu, trebuie amintită și o lectură (mai) recentă de sens contrar. În *Contradicția lui Maiorescu*⁴, Nicolae Manolescu prezintă imaginea unui Maiorescu-demiurg, a unui (majusculat, firește) „Critic exemplar“, avînd vocația „excepțională“ a începutului (ba chiar „obsesia“ lui), un Maiorescu care, delimitîndu-se de toți predecesorii, încearcă a fixa, prin sine, un început absolut al culturii românești moderne. În opinia lui N. Manolescu, „Maiorescu a avut sentimentul cel mai puternic că e chemat să înceapă“, opera lui fiind „simbolul unui început esențial“.⁶

Această viziune „mesianică“ asupra lui Maiorescu va fi aspru și argumentat criticată de Liviu Rusu.⁷ Acesta susține că „nimic din opera lui Maiorescu nu justifică imaginea arbitrară pe care ne-o dă N. Manolescu“, fiindcă „cele mai importante idei susținute de N. Manolescu n-au nici o acoperire documentară“.⁹

Dacă am invocat și interpretarea lui Nicolae Manolescu, e pentru că, alături de imaginea maioresciană tributară vechii școli critice moldovenești (G. Ibrăileanu) și de cea

„reacționară“, opusă liberalismului muntean revoluționar (E. Lovinescu), există – chiar dacă sever combătută de un cercetător important al fenomenului ca L. Rusu – și o imagine a lui Maiorescu preocupat/„obsedat“ de „începutul absolut“, de „gradul zero al culturii“, netributar, așadar, niciunei tradiții/școli de gîndire autohtone și neinfluențat (cel puțin nu în mod direct) de vreuna.

Revenind, o lucrare importantă pentru tema în discuție este *Spiritul critic în cultura românească* de G. Ibrăileanu, ale cărei prime capitole apar în 1905 și, mai ales, în 1906, în revista *Viața românească*, iar în volum în 1909. Lucrarea pleacă de la constatarea unei transplantări, începînd cu secolul al XVI-lea, a culturii străine pe pămînt românesc. Abia în secolul al XIX-lea, precizează autorul, are loc adaptarea culturii occidentale, în special a celei franceze, în țările române, fapt care implică și o selecție, mai precis o asimilare critică – iar prin critică autorul român înțelege „critica culturii, a societății și a literaturii în genere“, iar nu critică literară în sens restrîns, „adică critica scriitorilor“. Această s-a petrecut în intervalul 1840-1880. În analiza sa, Ibrăileanu pornește, în ceea ce privește evoluțiile lor specifice, de la presupuziția deosebirii dintre Moldova și Muntenia. Distincția își are originea în deosebirea dintre clasele de mijloc din cele două provincii românești, adică dintre burghezia munteană și boiernașii moldoveni. Mai exact, superioritatea Moldovei ar consta în literatură, în cultură, în spiritul său critic, în timp ce Muntenia s-ar distinge prin lupta pentru împlinirea unor idealuri sociale și naționale. Desigur, nu este aici locul unei prezentări detaliate a concepției lui Ibrăileanu. Totuși, pot fi amintite anumite teze interesante. Prima – cea care face obiectul acestei prezentări – e privilegierea lui Kogălniceanu, modelul său, precum și a lui A. Russo, în detrimentul lui Maiorescu și al junimiștilor. De fapt, Junimii și, în particular, lui Maiorescu le contestă originalitatea, întîietate avînd mai vechea școală critică a *Daciei literare*. A doua teză demnă de atenție – amintită aici doar sub beneficiu de inventar – o reprezintă evidențierea unei anumite similitudini între conservatorismul „reacționar“ al lui Eminescu și socialism. Și Eminescu, și ideologii socialiști apără clasele oprimate, țărani și micii meseriași. Recuzînd prezentul, Eminescu vrea o „întoarcere îndărăt“, în timp ce socialiștii – în acord cu doctrina caracterului implacabil al istoriei – vîșează o armonie socială viitoare.

Încă de la primele pagini ale lucrării sale *Spiritul critic în cultura românească*, Ibrăileanu, cu radicalism și fără menajamente, scrie:

Românii, care n-au creat aproape nimic, au împrumutat aproape tot. Toată istoria cul-

turii românești, de la sfîrșitul veacului de mijloc pînă azi, e istoria introducerii culturii străine în țările române; și toată istoria culturii românești din veacul al XVI-lea pînă azi, nu e decît istoria introducerii culturii apusene în țările române și a asimilării ei de către români – cu mici împiedicări în vremea fanariotismului și a rusismului.¹²

Fără acest împrumut, „imigrare a culturii“, cum îl numește Ibrăileanu, „România ar fi rămas cu totul în afară de sfera civilizației“, civilizația fiind definită aici ca „o acumulare“. În plus, Ibrăileanu observă că „influența europeană și creșterea culturii românești naționale sînt două fenomene concomitente“. În această import de noi forme – căci

[i]nfluența unei culturi străine înseamnă influența în obiceiuri, în forme politice, în morală, în organizarea vieții, în literatură etc.¹⁶ –

trebuie, precizează Ibrăileanu în spirit maiorescian, preluat selectiv, adică critic:

Era deci [...] nevoie de un spirit critic, care să cerceteze elementele culturii apusene și să le valideze numai pe cele care [...] erau proprii pentru a pune în valoare energia și capacitățile românești.¹⁷

În continuare, autorul *Spiritului critic în cultura românească* va scrie că, după Kogălniceanu,

conștiința de nevoia acestei critici a culturii străine la noi va fi reprezentată de societatea Junimea din Iași, întrupîndu-se mai ales în cel mai strălucit reprezentant al Junimii, d. Maiorescu.¹⁸

Așadar, Junimii și, în particular, lui Maiorescu le este contestată originalitatea¹⁹, întîietate avînd mai vechea școală critică moldovenească:

Maiorescu [...] a avut marele rol de a fi unul – și ultimul – dintre acei care au prezidat la formarea culturii române [...]

Caracterul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Russo, Alecsandri și se sfîrșește cu d. Maiorescu – ca să nu citez decît pe corifei, pe cele cîteva personaje reprezentative care l-au întrupat. El are ca organe de luptă *Dacia literară*, *Propășirea*, *România literară* și *Convorbiri literare* cît au apărut la Iași.²⁰

E. Lovinescu va trata și el chestiunea noutății absolute a criticii junimiste, recunoscînd – fără însă a-i valoriza așa cum a făcut-o G. Ibrăileanu – precursori ai criticismului junimist.

În *Istoria civilizației române moderne*, această problemă a (non)originalității criticismului junimist va fi tratată în capitolul XIV al celui de-al doilea volum, *Forțele reac-*

ționare. Rîndurile referitoare la această chestiune sînt rezumate în titlul paragrafului 4: *Obiecția lipsei de originalitate; înlăturarea ei*. Voi cita cîteva fraze, întrucît ele exprimă, după părerea mea, în linii mari, un punct de vedere just și echilibrat:

Și în privința originalității criticismului junimist s-au făcut, în timpul din urmă, obiecțiuni. Însemnătatea *Junimii* nu stă însă în noutatea formulei, ci în solidaritatea intelectuală a unui grup de individualități și în omogenitatea atitudinii față de problemele culturale și sociale ale statului nostru, în prestigiul talentului, prin care, ieșind în lumea teoriilor abstracte, junimismul a lucrat ca un reactiv împotriva liberalismului. [...]

Problema originalității formelor culturale cade, în genere, în planul al doilea; [...] Nu e vorba, așadar, de originalitatea ideii, ci de acțiunea ei în toate domeniile cugetării românești din a doua jumătate a veacului trecut.²¹

În marea sa monografie *T. Maiorescu* (1940), E. Lovinescu va reveni, pe larg, la temele esențiale ale criticismului maiorescian, indicînd precursori unora dintre ideile autorului *Criticelor*, dar, totodată, evidențînd și originalitatea criticii junimiste.

Chiar din primele pagini ale lucrării sale, în contextul „zestrei culturale” pe care Ioan Maiorescu i-a transmis-o fiului său Titu, Lovinescu remarcă, într-un articol semnat de I. Maiorescu în *Foaia literară* (nr. 16) din 16 aprilie 1838, o „prefiguratie” a formulei și teoriei formelor fără fond:

În articolul din *Foaia*, Ioan Maiorescu recunoștea, de altfel, că și în țară apăreau mereu reviste și ziare bune (*Curierul românesc*, *Muzeul național*, *Curierul de ambe sexe* etc.), dar că nu erau, în fond, decît simple simulacre: „totul e o mască fără creieri” – prefiguratie a formulei de mai tîrziu a fiului „o formă fără fond”.²²

Lovinescu mai observă că, după ce – în publicistica timpului, dar și, simultan, în interiorul Junimii (citată fiind o scrisoare a lui A. D. Xenopol către I. Negruzzi) – descrierea necompletă a situației culturii române făcută de Maiorescu în articolul din 1868 *În contra direcției...* a stîrnit împotrivi-re și contestări, s-a început un proces de reevaluare de sens contrar:

concepția lui Maiorescu asupra situației culturii române a început în epoca noastră să fie atacată sau scoborîtă ca lipsită de originalitate și, oricum, încadrată într-o atitudine comună a criticismului moldovenesc, cum a făcut-o G. Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească*. I s-au căutat deci precursori și nu e de mirare că s-a sfîrșit prin a se găsi observații întrucîtva asemănătoare la mulți alți scriitori de structură cu totul diferită, observații incidentale și căzînd în domeniul bunului simț.²³

Autorul *Antologiei ideologiei junimiste* invocă astfel de „observații incidentale” la Gh. Asachi (în *Albina românească*, 1843)²⁴, observă la Heliade-Rădulescu (*Echilibrul între antiteză*)²⁵ un „adevărat ton junimist”²⁶, remarcă faptul că Ion Ghica „se exprimă la fel în prefața *Convorbirilor economice*”²⁷. În afară de aceștia (autori care nu par a avea decît vagi puncte comune cu junimismul maiorescian), Lovinescu mai adaugă²⁸ „două din personalitățile cele mai caracteristice ale epocii de dinaintea junimismului: Mihail Kogălniceanu și Costache Negruzzi”.²⁹

Luînd în considerare analiza pe care Lovinescu o face concepției lui Kogălniceanu³⁰ (autor important și pentru G. Ibrăileanu, care îl consideră un „model”), se pot observa cîteva trăsături comune personalității sale și junimiștilor.

Cu toate că

de numele lui se leagă lupta pentru dezrobirea țiganilor, pentru proclamarea egalității în drepturi și îndatoriri a tuturor claselor, pentru emanciparea clăcașilor și împrumutarea lor³¹,

marele om politic nu trebuie socotit un revoluționar. Mihail Kogălniceanu a fost, fără îndoială, un democrat, însă atît *temperamentul* său (moldovenesc, care „îl înclina mai mult spre conservatism”³²), cît și *mediul de formație intelectuală*, cel german³³ (spre deosebire de cel francez al pașoptiștilor din Muntenia), îl vor distinge de revoluționarii munteni, „formați la școala Revoluției franceze”³⁴

Prin urmare, liberalismul lui Kogălniceanu (care a fost un democrat înnașcut) era unul structural, nicidecum unul ideologic revoluționar, el recuzînd, de altfel, „însăși noțiunea revoluției din ideea progresului”.³⁵

O altă caracteristică importantă a gîndirii lui Kogălniceanu o constituie

nevoia de a-și îndreptăți revendicările pe principiul tradiției; o reformă i se părea legitimă numai atunci cînd își poate găsi un izvor într-un trecut chiar îndepărtat, și nu într-o necesitate actuală.³⁶

În rezumat, toate aceste considerații nu reprezintă, după Lovinescu, „o contestare a originalității poziției junimiștilor în dezvoltarea culturii noastre”.³⁷ Fiind, în marea lor majoritate, „simple observații fără consistență ale unor stări de fapt pornite dintr-un spirit critic la îndemîna oricui”³⁸, cele scrise de precursorii junimiștilor nu alcătuiesc o „filosofie culturală”, cu un *Hintergrund* teoretic sau ideologic bine articulat, așa cum a fost cea a Junimii.³⁹

„Cu totul altceva” – se poate concluziona în cuvintele lui Lovinescu – „e criticismul junimist.”⁴⁰

Note

1. G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ediție selectivă, introducere, note și tabel cronologic de Const. Ciopraga, Iași: Editura Junimea, 1970.
2. E. Lovinescu (*Istoria civilizației române moderne*, ediție și studiu introductiv de Z. Ornea, București: Editura Minerva, 1997, p. 189-190), deși o admite, respinge ca irelevantă chestiunea lipsei de originalitate a criticismului junimist, întrucît „[p]roblema originalității formelor culturale cade, în genere, în planul al doilea”.
3. E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, ediție îngrijită de Maria Simionescu; cuvînt-înainte de Alexandru George, București: Editura Minerva, 1972, p. 193-197.
4. Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, ediția a II-a, București: Editura Humanitas, 2000.
5. *Ibidem*, p. 248.
6. *Ibidem*, p. 249.
7. După apariția primelor două ediții ale cărții lui Nicolae Manolescu (1970 și 1973), Liviu Rusu va publica în revista *Familia* (martie și aprilie 1973) studiul „Contradicția lui Maiorescu”, reluat apoi în volumul său de *Scrieri despre T. Maiorescu*, București: Editura Cartea Românească, 1979, p. 162-185. Lucrarea lui Manolescu e considerată de Liviu Rusu ca fiind tipică pentru începuturile unui „proces apologetic cu totul exagerat, o supralicitare prin nimic justificată, călcîndu-se din nou adevărul în picioare, nesocotindu-se datele precise ale documentelor, lăsînd frîu liber fanteziei” (p. 162).
8. *Ibidem*, p. 169.

9. *Ibidem*, p. 169-170.
10. Ibrăileanu, p. 62.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*, p. 26.
13. *Ibidem*, p. 27.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*, p. 28.
16. *Ibidem*, p. 37.
17. *Ibidem*, p. 38.
18. *Ibidem*, p. 40-41.
19. Ba mai mult, după Ibrăileanu, „A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva imitației servile, decît d. Maiorescu” (*ibidem*, p. 74).
20. *Ibidem*, p. 65.
21. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, p. 189-190.
22. Lovinescu, *T. Maiorescu*, p. 7-8.
23. *Ibidem*, p. 193.
24. *Ibidem*, p. 193-194.
25. *Ibidem*, p. 194.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. Lui Costache Negruzzi (cel care „nu pe nedrept [...] a fost numit «primul junimist»”), Lovinescu nu-i va consacra o analiză detaliată, așa cum o va face în cazul lui Kogălniceanu, întrucît cele scrise de Negruzzi nu au caracter teoretic, „ci numai de observație simplă, cum se și cuvine la un scriitor”. Și el „privește civilizația noastră ca o simplă formă de imitație superficială fără asimilație”. În concluzie, lui C. Negruzzi îi sunt proprii „elemente de conservatism social, cu critice prejnimiste împotriva procesului de formație a societății noastre” (*ibidem*, p. 197).
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*, p. 194-197.
31. *Ibidem*, p. 194.
32. *Ibidem*.
33. În *Introducerea autobiografică*, Kogălniceanu va face un elogiu Universității din Berlin („a doua mea mamă”) și, în genere, întregului mediu cultural și social (deci ideologic) german.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 195. Lovinescu va cita, pentru a-și proba aserțiunea, un fragment din prefața *Letopiseșilor*: „Orice schimbare silnică, orice prefăcere năpraznică, nu pot fi decît fatale. Cînd revoluțiile încep, civilizația încetează”.
36. *Ibidem*. „Reiese limpede atitudinea teoretic anti-revoluționară a lui Kogălniceanu și nevoia lui de a legitima orice reformă, orice stare nouă de lucruri, prin existența lor problematică într-un trecut îndepărtat. Că aceasta e uneori numai o iluzie este altă chestiune”, scrie, în continuare, Lovinescu.
37. *Ibidem*, p. 197.
38. *Ibidem*.
39. În sfîrșit, o remarcă foarte subtilă a lui Lovinescu – contrastul, la Kogălniceanu, dintre teorie și faptă – arată deosebirea esențială dintre gîndirea acestuia și criticismul junimist: „tradiționalismul lui [Kogălniceanu] era mai mult o deprindere de cugetare luată din timpul tinereții petrecute la Berlin și o nevoie poate pur formală de a-și legitima acțiunea față de autocrațiile din jur; faptele lui cele mai însemnate rămîn pur revoluționare: căci prin ce tradiție s-ar putea legitima Domnul străin, emanciparea țiganilor, secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea? Ele nu sînt izvorîte din trecut, ci poartă pecetea nevoilor «epohei» – după cum o va purta și exproprierea de după război” (*ibidem*, p. 197-198).
40. *Ibidem*, p. 198.

Mihai Zamfir, prozatorul

Marian Victor Buciu

CRITICUL și teoreticianul literar Mihai Zamfir (1940) este și un autor de romane fluente, un fabulator experimentat în lectură și scriitură. Romancier modern al Bucureștilor, autor în aparență voit „retro“, în fapt strâns legat de preocupările teoreticianului și analistului (paradigma Proust, productivă în interbelicul autohton), el a rezistat la înregimentările literaturii ideologizate politic-totalitar sau artistic-liberal (textualism, post-modernism). Analiza nu diminuează observația și nu substituie povestirea, ca și alte moduri de expunere, neabuzate narativ și stilistic, ori construcția subiectului (recurent erotic, melodramatic) și a personajelor (senzualismul intelectualist sau pur și simplu, în cuplurile defazate biologic, în linia clasică, a bărbaților maturi atrași de tinere femei). Mihai Zamfir atenuează metamorfozele, uneori atât de accentuate, ale unor categorii narative, care au făcut din unii analiști autenticiști români, din anii '30, niște anticipatori întâmplători, nesistematici, ai „noului roman francez“. Romanele lui M. Zamfir fac proba profesionalismului unui cititor de romane implicat în toate modurile în creația ficțională.

Ficțiuni realiste, primele două romane ale lui Mihai Zamfir, *Poveste de iarnă*, 1987, și *Acasă*, 1992, așază sub controlul, deopotrivă discret și ferm, al lucidității propensiunile livresc-estetizante, moralist-problematizante ori, nu în ultimul rând, onirice în structuri narative aparent nespectaculare, însă de o indiscutabilă originalitate pentru frământatul destin al romanului nostru postbelic.

Apărut în plină, ireversibilă agonie a diktaturii, *Poveste de iarnă* „documenta“ despre amurgul unei întregi lumi, prin cei doi protagoniști ai săi, Mircea Stere și Adriana T., amândoi exercitând ironic, auctorial vorbind, imposibila profesie de documentarist. Citim acum literatura unei epoci revoluate cu alți ochi. Ceea ce părea inocent, fortuit, discret astăzi se arată într-o cu totul altă lumină. Relaxarea codului de receptare, în acest caz, favorizează (un fel de-a spune, lectura nu oferă nicio favoare, aici, ea poate năzui la obiectivitate și autenticitate) codul de producere, a cărui strategie, iată, se dovedește învingătoare.

În primul roman, autorul fixa cadrul epic și pentru al doilea. Mircea Stere, deambulând, între realitate și vis, spre finalul, alienant, al narațiunii, printr-un București proiectat fantasmatic ca „jumătate Paris, jumătate Nancy“ (119), nu se rătăcește într-atât, încât să nu vadă că trăiește într-o lume izolată, scufundată, a decadenței și crepusculului, în care „Europa a încetat să existe“ (48). Melancolia extincției, frumoasă în mizeria ei dureroasă, mai generală, în primul roman, devine domi-

nantă, mai bine marcată în individualitatea și concretitudinea ei, în romanul secund.

Mircea Stere ilustrează rezistența prin resemnare, ca răspuns la eliadescă „teroare a istoriei“. El este un ratat, un învins, din onestitate; dacă vrei, „par délicatesse“. Un inadaptabil în adaptare, fără a „colabora“, fără a deveni oportunist. Moralmente, poziția lui, „linia“ lui, este, desigur, cea „justă“. El îi deploră pe învingători, are, pentru ei, o milă simlicreștină, cu motivație intelectualistă, și nu teologică: toți învingătorii „își ignoră propria mizerie“. Forța lui morală va fi contrapunctată – n-aș spune că și diminuată – de slăbiciuni biologice și sentimentale. La 39 de ani, „intelectualul ratat“, domnul timid care-l citește pe Reverdy („citește așa cum altul s-ar droga“), cunosător a patru limbi, înalt, puțin aplecat, cu părul „tot mai gri“ și „privire melancolică“, divorțat de cinci ani, încearcă totul pentru a nu eșua în iubire. Pentru el, iubirea este ultimul liman al existenței. Deși o fire retractilă, acest gând nu-i va fi ascuns nepotrivitei sale partener: „Eu vin la tine ca să uit că într-o zi voi muri...“ Dăruirea lui nu are limite, numai că este, ca om de prisos, într-o lume cu care nu se împacă, și un „amant“ de prisos. Deși lucid, el duce relația imposibilă, absurdă, până la capăt. „Suntem făcuți numai din deosebiri“, îi spune el Adrianei. Nu doar vârsta (Adriana are 28), dar mai cu seamă o întreagă mentalitate îi separă pe cei doi, în mod firesc, înainte de a-i uni. Diferența radicală va fi evidentă de la începutul cărții. Adriana vizionează cu iritată indiferență un film japonez. Ce văzuse ea? „Lumea japoneză cu tot misterul ei. Cam prea multă inocență, și prea vizibilă.“ European băutor de ceai (chinezesc, asta-i piața), Mircea are o vizibilă fibră morală niponă. Apăsător de mediocritatea, impusă, a destinului, se va gândi chiar la sinucidere. Iarna prin care trece este deopotrivă reală și simbolică: „Iarnă grea. Poate pentru că îmbătrânesc“. Adriana, frumusețe „tip vampă“, care „s-a cam trecut“ (cum observă fratele său Niki, învingător exprimând, în felul său, milă pentru „bietul Mircea“), i se pare îndrăgostitului bucureștean „o sărbătoare pentru oricine“. În vreme ce ea îl abandonează, de Anul Nou, zece zile, plecată la Călărași și, reîntoarsă, îl uită, acceptând cu mari ezitări revederea, absența ei, mai mult decât semiabsența produsă prin intermedierea telefonului (ca la Holban, în *Jocurile Damiei*, subtil și pătrunzător analizat de eseistul și stilisticianul – diacronic – M. Zamfir, în *Cealaltă față a prozei*), îl va purta pe îndrăgostit, în modul epistolar, în clocotul neverosimil al panicii. Exact la polul opus, Adriana rămâne rece ca iarna. Ea este nordul, iar el, sudul. În roman, artificial, cei doi poli se întâlnesc. Asta ca metaforă a „spațiului“ sentimental, lângă aceea a „timpului“: Adriana și Mircea sunt despărțiți de un veac de singurătate. Iată ce crede ultimul: „la capitolul suferințelor sentimentale sunt demult în se-

colul trecut“. Opțiunea lui, pentru că este o opțiune rezultată dintr-o explicită morală a datoriei, este conformă iubirii-pasiune, iubirii-suferință. „Trebuie să rămân la locul suferințelor și să supraviețuiesc. Cum?“ – iată problema lui. Probabil, cu orice preț: al deplinei înstrăinări, al pierderii oricărei legături cu realitatea. Mircea este un anti-Don Juan, nu intelectual sau moral, ci sentimental, cu toate că pe o cale livrescă, estetizantă. De aici nebărbăția, infantilismul său, gustul de a se deda unor jocuri fără rost. Deși știe, de exemplu, că la capătul firului Adriana lipsește, el ar da totuși telefon: „Doar așa în joacă, și apoi să închidă“. Iubirea-pasiune se va „împlini“ în vis. Totul sfârșește după cum prevăzuse fratele său Niki în *Jurnal*: ambiguu. Nu aflăm, trebuie să presupunem singuri, dacă alienarea prin compensație onirică va fi sau nu salvatoare. A „alunecat“ din viață, sinucigându-se, Mircea Stere? Va fi o întrebare a lecturii, post-textuală, dar poate și pre-textuală. *Excipit*-ul *Poveștii de iarnă* oferă o multiplă (reală, simbolică, textuală) deschidere: „Prin soare, merge spre toamnă și iarna viitoare, la nesfârșit“.

Primul roman al lui M. Zamfir este scris la persoana a treia, cu derogări, intruziuni (p. 72-73) mai curând accidentale decât intenționate, la persoana a doua. Perspectiva narativă apare îmbogățită oarecum prin *Jurnalul*-scenariu de film, al lui Niki, scris la persoana întâi, a „onestității“ (Camil Petrescu). O poetică a narativității pare a fi fost transferată tot autorului *Jurnalului*-scenariu, dar nu avem cum să știm în ce măsură este acceptată de autorul romanului, decât prin comparația cu întreg romanul. Ea ar consta în fapte epice comune interpretate imprezvizibil. Niki rămâne, estetic, un neputincios și un sceptic („Banalitatea banalităților și totul e banalitate“), ceea ce înseamnă că el însuși nu conștientizează, teologic, poetica povestirii filmice (romanești, indirect).

Acasă este o poveste de toamnă, anotimp din nou real și simbolic. Totul se petrece în patruzeci de zile, atât cât îi trebuie cărnii, se spune direct, să devină duh. Patruzeci de ani i-au trebuit lui Moise, pornit și el la vârsta de patruzeci de ani – abia trecut de 40 este personajul-narator anonim – să traverseze deșertul spre Canaan, murind la optzeci, la fel ca bătrâna mamă a protagonistului. Acesta va trăi o poveste de iubire foarte scurtă cu Maria, o tânără de 26 de ani, al cărei soț a fugit, ca Iosif biblicul, în „Egipt“ (America), rupându-se de rădăcini, de „raiul“ de acasă. Referințele biblice nu sunt spirituale, ci mitice. Pe măsură ce se apropie de moarte, bătrâna va identifica moartea cu Dumnezeu. Totuși, îngrijindu-și mama, fiul pare a descoperi ceva din comuniunea divină: „Ce simplă, pură și calmă e viața celui care îngrijește pe aproapele său! Și ce lin curge ea!“ Anonimul îndrăgostit bucureștean din *Acasă* reia multe din datele lui Mircea Stere. Se încadrează în paradigma femininului. Se rușinează din te miri

ce, de chip, vârstă, îmbătrânire, „puțină burtă“, relația cu Maria (față de mamă), egoism și chiar libertate sau fericire. S-a născut cu un secol prea târziu. Are o prea disponibilă conștiință mitizantă. Este un visător, crede că trăim în visul cuiva. Bea ceai chinezesc. Știe că e ratat. Metafizica creștină îl oripilează (vezi p. 84). Este un estet al decadenței, atras de frumusețile agonice, și abia apoi un moralist sever, revoltat de „cât de rapidă și nedreaptă este viața“. Infantil, așa îl consideră, i-o spune direct, doctorul Mateescu; tanti Lenuța observă premonitoriu: „Iar tu, băiete, n-ai să ajungi niciodată bărbat adevărat!“ Nu-și poate refuza lecturile poetice („Verdele paradis al copilăriei – versul țâșnește fără voce“). Sunt și diferențe. Iubirea Mariei îl împacă cu lumea. Ne aducem aminte că aerul acesta de împăcare cu lumea era permanent pe chipul Adrianei. Și tot de la ea trece în noul roman absența tatălui, aici un fost profesor mort la numai 55 de ani, dincolo un colonel de „servicii speciale“, care, se pare, își ucisese fiul, pentru a preîntâmpina un improbabil incest. Asemănarea va fi doar aparentă, Adriana își detestă părinții, nenumitul din *Acasă* aproape îi mitizează, îi idealizează. Deși căsătorit, se gândește uneori la Sanda și fiul lor Andrei, dar nu aflăm o cauză clară a înclinației pentru Maria, în afara unei irupții senzuale. Nici vorbă, erosul și thanatosul sunt puternice obsesii ale personajului, din a cărui unică perspectivă se face relatarea faptelor. Iubirea, „atât de mare că poate deveni insuportabilă“ (a mamei pentru el), sufocantă (a tuturor, pentru tatăl său), dintr-odată poate să lipsească. Totul moare (mama știe că „Te-am născut pentru a muri“), oamenii și case – ei se pot uni, identifica: „O clipă, pe fața *casei-mamă* [s.n.] s-a așternut panica“ –, dar melancolia extincției proiectează totul într-o stranie, dureroasă și, în același timp, estetizantă palin-geneză. Traversarea pustiului, disimulat inițiativă, devine nu doar suportabilă, dar și irepetabilă. Ea se încheie cu moartea nu doar ușoară, dar și frumoasă. Pentru bătrâna a cărei

agonie coincide cu agonia Bucureștilor, metonimie a unei întregi lumi, la sfârșit „totul e frumos“: „– Vezi? – Ce să văd? – Nimic; frumusețea, căldura. E dureros!“ *Acasă* este un roman pe cât de „firesc“, pe atât de profund, diegetic, analitic, descriptiv și silistic.

Cele două romane adâncesc „ionicul“ (N. Manolescu) fără complexe și prejudecăți. Nimic nu este vetust, anacronic, încremenit în fața vocației autentice. M. Zamfir nu scrie, deocamdată, romanele sofisticate pe care ar putea să le scrie, la noi, ca puținii alții. El alege „eroi“ fără mari calități (întâi de toate, literare) și nu transcende *mimesis*-ul și causalitatea. „Poetica“ din *Acasă* are „inocența“ din *Patul lui Procust*. Diegetica este readusă la marginea gramaticii: „Când se termină povestea? Atunci când te hotărăști să-i pui punct“.

Romanele lui M. Zamfir sunt alcătuite din succesive tematizări ale realului. Ele ilustrează specia micilor „hermeneutici“. Uitându-se pe fotografiile de familie, personajul din *Acasă* străbate „un manuscris încălțit“. Nedesprinsă de tematism, stilistica lor propune o semioză transcendentală în raport cu enunțul, o semioză a extincției palin-genetice în codul afectivului: „Probabil că ultima frază [este] făcută din crâmpie de mângâieri“, așa se încheie discursul *bio-grafic* despre mamă.

După primele două cărți de ficțiune, Mihai Zamfir mi se pare, deja, un roman-cier îndeajuns de singular. Nu te mai poți îndoi că va ști să se înnoiască pentru a păstra atributele singularității.

În *Educație târzie*, vol. I, 1998, vol. II, 1999, se schimbă doar referențialitatea ficțiunii: societatea postcomunistă. Nu și modalitatea de roman. Tema erotică apare tratată demonstrativ, pedagogic. Ea este complicată psihanalitic, în relația tulbură a bărbatului față de copilul lui și al femeii de care se pasionează. Aceeași perspectivă a echivocului și a nostalgicului existențial păstrează intuitivă și subtilă a feminității, prin Cora, realizată de personajul, cu nume aproape holbanian, Sandi (la Holban, perspectiva aparține per-

sonajului-narator Sandu). O mică și inofensivă îndrăzneală de retorică narativă face recurs la perspectiva persoanei a doua.

Experiența de cititor lucid de roman universal și autohton îl conduce, în *Fetița*, 2003, la ideea acceptării disperării estetice de a accepta și, astfel, de a depăși fatalitatea mimetică a prozei în limba română, circulantă între granițele unei țări care continuă să rămână ignorată cultural și izolată geografic sau istoric. La aceasta se adaugă faptul că M. Zamfir crede și în ideea lui G. Călinescu despre cele câteva situații-invariante ale structurilor ficționale ale romanului. Romancierul pare a respecta și omologia referențialitate-autoreferențialitate, într-un context dat și atât de puțin mobil. De aici îi vine ideea de a verifica structuri epice universale într-un spațiu restrâns, enclavizat. Dar acest bun-simț literar nu i-a entuziasmat pe criticii săi și a fost privit ca o demisie artistică, nu ca un act de onestitate însoțită de o anume miză paradoxală, subtilă: ușoara parodie a clișeelelor narative, dialogice și tipologice de tip melodramatic.

Scriș de un expert cunoscător al speciei, romanul *Fetița* rămâne semnificativ ca paralelism ficțional între ceea ce au devenit romanul autohton și acela universal, aici prin hipertextul ficțional *Lolita* de V.I. Nabokov și hipertextul puternic defazat al *Fetiței* (titlul amintește de *Micuța* lui Hasdeu). El întărește ideea dependenței referențiale, a faptului că în început se află sfârșitul, că de unde se pleacă tot acolo se ajunge, că nicio creație nu-și calcă-n umbră, ci în urmă, că *mimesis*-ul este în fapt *auto-mimesis*. Bărbatul matur și îndrăgostit este acum un poet, Ioan Pavel, intersectat cu o cititoare a sa, studenta, la Litere, Raluca Bratu. Deși el este un bărbat aflat la vârsta de cincizeci de ani, situația rămâne similară cu cea din *Sexagenara și tânărul* de Nora Iuga. În spațiul epic autohton altfel se concep, se desfășoară ori se măsoară vârstele, păstrându-se pudoarea la distanță de perversitate, intimitatea eșuată departe de excesele solidarității, de cea mai îndrăzneată insolitare instinctuală și mentală.

„Algiștii“

(Urmare din p. 25)

Luca l-a reîntâlnit doar în 1983, dar corespondența lor s-a reînnoit de îndată ce poetul a ajuns în Israel și nu a mai trebuit să se teamă de ochii iscoditori ai poliției politice (după plecarea lui Gherasim Luca din România la începutul anilor cincizeci, acesta corespundea o vreme cu Sesto Pals și Paul Păun, rămași la București).

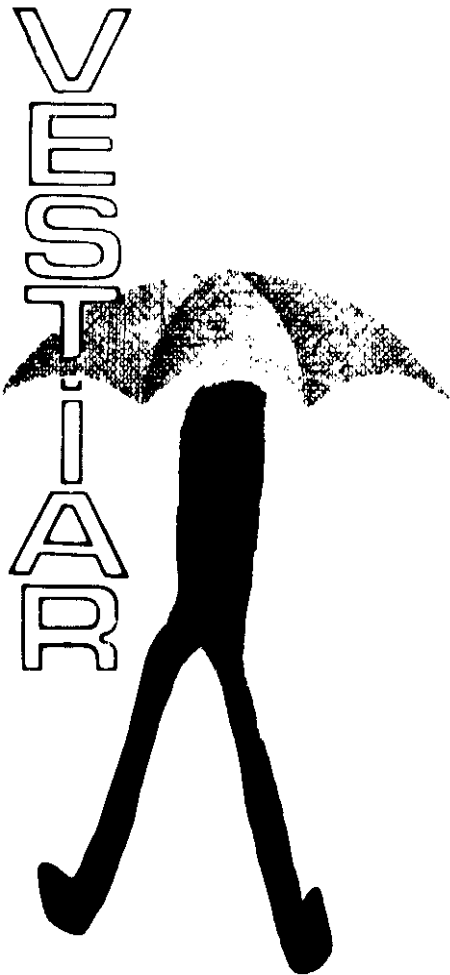
Sașa Pană are versiunea sa asupra evenimentelor: aflat în vacanță la Pietra-Neamț, acesta descrie în amănunt – în *Născut în '02* – cele petrecute în zilele de început de vară în decursul cărora tinerii „algiști“ au fost ținuți sub arest la Văcărești. „Eram în parc, frunzăream *Cuvîntul*. Un titlu mă oprește: «Un scandalos atentat la bunele moravuri. Cîțiva ‘literați’ adolescenți tipăresc o revistă scabroasă pe care o trimiț pe la casele oamenilor». Subit m-am gîndit «sunt algiștii». Și nu mă înșelasem.“ Așa cum explică Sesto Pals, scandalul nu a izbucnit din motivele descrise în *Cuvîntul*: revista cu numele vulgar fusese descoperită în decursul percheziției (din cele 20 de exemplare imprimare, au fost descoperite la percheziții 13; aparent doar șapte exemplare apucaseră să „circule“). Lui Nicolae Iorga i se trimiseseră copii ale revistei *Alge*, dar în atmosfera tensionată a

acelor zile lucrurile au luat o întorsătură gravă: presa vorbea de reclamații ale unor „personalități proeminente ale vieții noastre publice“. Apoi, după ce rezultatele perchezițiilor au fost făcute cunoscute, s-a scris că „D. profesor N. Iorga preciza în reclamația d-sale că ceea ce l-a scandalizat mai mult a fost o publicație primită chiar acum două zile, care avea drept titlu un Phalus...“ Desigur că „dezvăluirea“ adevăratei identități a redactorilor revistei, toți evrei, a contribuit din plin la amplificarea scandalului: națiunea era amenințată de acești „alogeni“ atît în fibra ei morală, cît și în plan politic. Versiunea transmisă de Geo Bogza lui Sașa Pană în cartea poștala datată 24 iulie 1933 pare însă și ea plauzibilă (mai ales dacă ne amintim episodul *Mucilor* și remarca lui Sașa Pană despre caracterul „pornografic“ al revistei): „Pe de lături“, scrie Bogza, „am mai cules exactități: băieții, după ce au scos *Romanul de dragoste* a lui Luca, l-au trimis mai multor personalități culturale, cu diverse specificări. Ca să nu piardă ocazia, au atașat și cite un exemplar din P... – tot sînt aia senili, au gîndit ei dadaist. Iorga, care le primise cu dedicație, s-a dus cu ele la Mihai Popovici, ministrul justiției, care a sesizat parchetul“.

Oricum se vor fi petrecut lucrurile, fapt este că, după mari presiuni și intervenții, tinerii „algiști“ au fost eliberați, cu condiția

„să-și bage mințile în cap“: rezultatul compromisului, o condamnare pe doi ani cu suspendarea pedepsei, avea să rămînă o permanentă sabie a lui Damocles deasupra capetelor lor. Gherasim Luca a devenit și mai radical în urma acestui eveniment, iar mai tîrziu va trece printr-o perioadă în care arta sa, rămasă în esență avangardistă, s-a împletit cu ideologia comunistă. (De altfel, cîteva luni doar după arest, Gherasim Luca va plănui și realiza chiar împreună cu Geo Bogza – pentru scurt timp însă, revista a apărut doar o singură dată – publicarea unei noi reviste, *Viața imediată*, „o «publicație proletară» în felul *Bluzelor Albastre*“, cum o descria același Sașa Pană.) Sesto Pals, aflat într-o situație cu totul diferită – familia, neavînd încă cetățenia română, putea fi oricînd expulzată din țară – a luat în serios atît amenințările justiției, cît și implorările și lacrimile tatălui său. O funciară neîncredere față de politic și în același timp un talent excepțional în domeniul științelor exacte – fapt care-i deschidea noi perspective intelectuale – au făcut despărțirea de avangardă și de poezie în general posibilă. Nu însă pentru totdeauna.

6 ianuarie 2007

Comitetul Director și ConsiliulUSR – ultima întâlnire din 2006

ÎN ZIUA de 14 decembrie 2006 s-a întrunit Comitetul Director al Uniunii Scriitorilor în ședință curentă, sub conducerea Excelenței Sale dl ambasador Nicolae Manolescu, președinte al USR.

Comitetul Director a analizat stadiul aplicării instrucțiunilor la Legea 8/2006 a indemnizațiilor pentru pensionarii USR, aplicarea regulamentului USR de acordare a premiilor în filiale, deoarece unele filiale au acordat mai multe premii decât se prevăzuse, stadiul depunerii documentelor pentru CNSAS de către membrii Consiliului. A fost luată în discuție modificarea regimului lecturilor publice în anul 2007, precum și continuarea și extinderea programului „Să ne cunoaștem scriitorii”, coordonat de dl secretar Gabriel Chifu, prin noi acțiuni (timbre poștale, postere în mijloacele de transport, implicarea mai puternică a filialelor în program). Ședința a continuat cu o informare despre Festivalul de la Neptun, ce va avea loc de data aceasta în primăvara anului 2007. Comitetul a hotărât sporirea fondurilor alocate de USR pentru plata colaborărilor la revistele literare proprii și mărirea în 2007 a sumelor acordate unor reviste aflate sub egida USR. S-a discutat, de asemenea, despre investiții și reparații la Casa Scriitorilor de la Neptun, despre stadiul demersurilor pentru preluarea Centrului Cultural Ipotești și a Casei de la Gura Văii. Comitetul Director a aprobat aplicarea unui parteneriat semnat de fostul președinte Laurențiu Ulici pentru schimburi culturale între USR și federația de scriitori FDA (Germania), precum și inițierea

schimburilor culturale între USR și Uniunea similară din Armenia.

În aceeași zi, a avut loc ședința Consiliului USR. Consiliul a fost informat de dl președinte Nicolae Manolescu despre hotărârile luate de Comitetul Director și despre proiectele Uniunii. Dl ministru Varujan Vosganian, vicepreședintele USR, a prezentat proiectul de buget al USR pe anul 2007, care a fost aprobat de Consiliu. Consiliul a aprobat prin vot încredințarea reparațiilor casei de la Sovata unei firme specializate, care va exploata apoi construcția în parteneriat cu USR. Dl Gabriel Chifu și dna Irina Horea, secretari ai Uniunii, au prezentat proiectele importante pentru viitorul apropiat: programul privind vizibilitatea scriitorilor și Festivalul de la Neptun, ediția a VI-a. S-a hotărât o întâlnire operativă a redactorilor-șefi de publicații în ziua de 15 decembrie, pentru a negocia finanțarea acestora cu MCC și AFCN în 2007. Consiliul a primit cu satisfacție vestea că modificările Legii 8/2006 privind indemnizațiile au fost aprobate de parlament și legea va deveni operantă de la 1 ianuarie 2007. Dl director general Al. Istrate a anunțat că din 602 membri pensionari care au dreptul la indemnizații conform legii au primit averințele necesare 510, urmînd ca restul să le primească pe măsura prezentării lor la USR în zilele următoare. ■

Cărți primite la redacție

• Nicolae Breban, *Vinovați fără vină*, București: Ideea Europeană, 2006.

• Norman Manea, *Textul nomad (Casa melcului, II): Interviuuri*, București: Hasefer, 2006.

• Mihai Măniuțiu, *Povești cu umbre*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006.

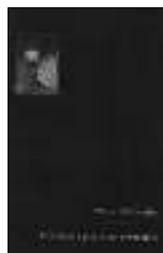
• Ion Pop, *Jocul Poeziei*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006.

• Rainer Maria Rilke, *Elegii duineze*, București: Ideea Europeană, 2006.

• Nicolae Prelipceanu, *Un teatru de altă natură*, București: Cartea Românească, 2006.

• Mihai Măniuțiu, *Il rauco suon*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2006.

• George Vulturescu, *Cronica pe frontiera Poesis*, Iași: Princeps, 2005.

- Liviu Franga, *Eu, Cicero. Cartea lui Erich*, roman, București: Albatros, 2004.
- Alexandru Bulandra, *Vășile Alecsandri și cazul Miorița: O anchetă literară*, Slobozia: Helis, 2006.
- Mihai Dragolea, *În exercițiul ficțiunii: Eseu despre școala de la Târgoviște*, Pitești: Paralela 45, 2006.
- Oana Cătălina Bucur, *Alb în vedere de Damasc*, Constanța: Neliniști Metafizice, 2006.
- Ion Ianoși, *Eu – și el: Însemnări subiective despre Ceaușescu*, București: Ideea Europeană, 2006.
- Alexander Baumgarten, *Școala năgazului*, Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2006.
- Gavril Pompei, *Vânt pieziș*, Cluj-Napoca: Limes, 2006.
- Ion Maria, *Dimcolo de zid*, Craiova: Ramuri, 2005.
- Lucia Dărămuș, *Viermele Fantastic*, Cluj-Napoca: Limes, 2006.
- Antologia Festivalului-Concurs Național de Poezie „Avangarda XXII”, *Recurs la sinceritate*, Bacău: Editura Fundației Culturale Cancicov, 2006.
- Festivalul-Concurs Național de Poezie „Avangarda XXII”, *Retrospective*, Bacău: Editura Fundației Culturale Cancicov, 2006.
- Andreea Cristina Novac, *Cântecele din lumea a doua*, Bacău: Editura Fundației Culturale Cancicov, 2006.
- Nicolae Oprea, *Vășile Voiculescu: Monografie*, Brașov: Aula, 2006.
- Ioan Veza, *Travaliul realului*, Târgu-Mureș: Ardealul, 2006.
- Florentin Smarandache, *Frate cu meridianele și paralelele*, vol. 3, Râmnicu-Vâlcea: Off-setcolor, 2006.
- Felician Pop, *Instrumentar pentru vis*, Satu Mare: Solștițiu, 2006.
- Nicolae Tzone, *balkan aphrodite*, Bucharest – New York: Vinea, 2006.
- Mihai Ursachi, *The March to the Stars*, Bucharest – New York: Vinea, 2006.
- Saviana Stănescu, *Google me!*, Bucharest – New York: Vinea, 2006.
- Ioana Ieronim, *Life Line as a Skyscraper*, Bucharest – New York: Vinea, 2006.
- Constantin Cubleşan, *M. Eminescu: Ciclul schillerian*, Cluj-Napoca: Grinta, 2006.
- Constantin Cubleşan, *Ion Creangă: În conștiința criticii*, Cluj-Napoca: Tribuna, 2006.
- Ioana Cistelean, *Antologia poeziei carcerale*, Cluj-Napoca: Eikon, 2006.
- Irina Andreea Manole, *Oglinzi sonore*, Iași: Cronica, 2006.
- Nicolae Turtureanu, *Atta verde peste cerul alb*, poeme, Iași: Tipomoldova, 2006.

• Gheorghe Ciulkov (1879-1939)

Fotografie vie

Gheorghe Ciulkov

Paița roșie-i pictată pe vitros-ul
 cinematografului;
 Un bătrân pleșuv, cu ochi înțelepți
 și surâs subțire, cântă vals la pian;
 Prizoniere ale mecanicii, se mișcă
 și tremură viețile de pe pânza ecranului;
 Cine ar fi acești actori degradați care cu
 atâta abnegație s-au lăsat în voia
 mașinilor?
 Cine ar fi aceste actrițe strânse în corsaje,
 surprinse
 (ca și cum întâmplător) de aparatul de
 fotografiat?
 Poate că voi de mult nu ați mai fi pe lume?
 Nu v-a strivit cumva nerușinatul tramvai
 trăncănitor?
 N-ați fi murit în spital, otrăviți, omorâți
 cu argint-viu?
 Unde-ați fi? Unde vi-s buzele ostenite de
 sărutări?
 De ce continuați să fluturați din mâini
 pe reci ecrane?
 Iată, se luptă la floretă doi toreadori
 pentru o drăgălașă spaniolă.
 O, ce hazlii sunteți voi, tuciuiriilor
 compatrioți ai lui Cervantes!
 Dar priviți spectatorii – ei sunt încântați
 de-acest spectacol;
 Calfă din dugheană stă cu degetul în
 gură:
 O doamnă grășuleană se sufocă-n
 strânsoarea corsetului;
 Languroasa prostituată cu ochi umezi
 privește privescătoarea;
 Iar toreadorii, înflăcărați de pasiune,
 își încrucișează floretele.
 Și din public se aude clar o voce de femeie:
 „Bărbațiiăștia mereu se iau la harță“...

(1908)

• Sașa Ciornâi (1880-1932)

Sankt Petersburg

Sașa Ciornâi

Fulgi albi și balegă de cal
 Se-amestecară-ntr-o murdară masă galbenă
 ce se încinge...
 Putredă, acră, searbădă, iute miasmă...
 Automobilul și-un convoi de armament.
 Spre cer, vaporii, destrămându-se,
 devin surii...
 La capătul străzii – un foc ruginiu...
 Ca și cum plutind, trece un bețivan otrăvit
 Și, adresându-i lumii un blestem injurios,
 Dispare, clătînându-se, – bizar nimic, borfaș.
 De sus se scurg oarece necurătenii...
 Prin ușile afumatei bodegi pentru birjari
 Erupe-n tulburi snopi
 Aburul livid, îmbibat cu iz de lână și borș...
 Auzi țipetele aburiților satiri răgușiți?
 Lumea petrece... Trec, împleticindu-se,
 un cinovnic și un popă,
 O damă pieptoasă ciripește cu niște filfizoni,
 Urlă vizitii călări pe negri cai elefantini;
 Șfichiuieste biciul și anostul cuvânt rusesc
 piperat!
 La o cotitură bruscă au bătut potcoave
 În frunțile dezgolitelor pietre –
 Și iar se lasă liniștea.
 În depărtare se-arată fugitiv tramvaiul
 cu ochi pestriți,
 Singurătatea plecticoșilor pași... „A-ju-tor!“
 Tot mai negru și mai strâmb se-ndepărtează
 zidul.
 Ziua moartă se dizolvă-n ceața înserării...
 Dangăt de vecernie.
 Bea până la fund!

(1910)

• Kazimir Malevici (1878-1935)

* * *

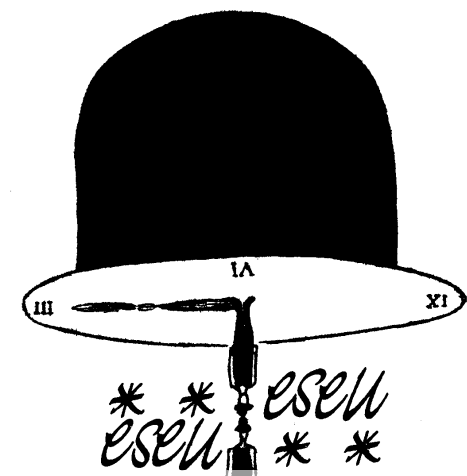
Kazimir Malevici

De ce din cripta cărunteții mele
 se înalță flacăra bunătații și mângâierii
 spre fiecare ce răzbătu, și care întinse
 mâinile și ramii spre adâncimi fără capăt
 De ce totul erupe din fortăreața
 în același timp strâns cu rădăcinile
 ținându-se de pământ, tu timid
 desprinzându-te, sau că a te elibera
 nu vrea nimeni nimic
 Eu de ce-s cuprins de bunătațe, atunci
 când temeiul meu constă din rău
 De ce din tine cei ce ies
 râvnesc să ucidă
 dacă aceasta e legea ta înțeleaptă
 de ce în același timp
 tu îți potrivești culori de camuflaj
 Înseamnă că înțelept și feroce
 îl aperi pe el, compătîmîndu-l, reiese că-n
 tine
 e aceeași bunătațe, ca și în mine
 pentru că și eu mă trag din tine ca toți ceilalți
 căci tu m-ai creat din răpuși
 de dragul meu ucigându-le trupul
 eu sunt din rândul omorurilor
 însă cum aș răzbate spre ceea
 ce-mi aparține, cum m-aș curăța
 de cele furate fiindcă eu sunt parte
 a celor furate
 Binele și răul constituie cele două părți
 ale mele, aidoma ție alcătuit fiind,
 dar de ce mereu e discordie-n firea mea
 și neostoit război, într-o biruință
 ce va veni, și ce trebuie să biruie
 cui îi aparține coroana existenței
 Da Tu m-ai creat din rândurile
 celor uciși din contul lor m-ai alcătuit
 Însă eu mă revolt și vreau să ajung
 la mine însumi cel curat și limpede
 și când a fi să mă purific, atunci
 răul îl voi răpune
 Nu am nevoie de cărări bă-
 tătorite de mine, eu voi fi nimic
 și nu va fi pântecul și nu vor fi
 dinții
 Nu voi jura pe tine frate al meu
 deoarece la fel fugim, dar de ce
 atât de adânc îți ții rădăcinile
 Taie-ți degetele las' să rămână
 Nu face să te ții

Traducere și antologie de
 LEO BUTNARU

Bardul național și idolatria monoteistă a modernității

Ovidiu Iliușan

ÎN APARENȚĂ, îl iubim pe Eminescu mai presus de orice alt scriitor român pentru că el întruchipează cel mai bine geniul etniei exprimat în idiomul carpato-dunărean și pontic. De fapt însă, a judeca astfel înseamnă să te situezi pe un punct de vedere finalist. Este ca și cum ai socoti că literatura română și-a atins sfârșitul, că te-ai cocoțat pe un pisc ce-ți îngăduie imperturbabile judecăți și că, în virtutea acestora, din tot ce s-a produs în limba ta ca literatură originală, creația eminesciană rămâne încununarea de necontestat a diverselor înfăptuiri; pentru că Eminescu este socotit nu doar poetul prin excelență, ci chiar scriitorul român exponențial. La drept vorbind, lucrurile nu stau totuși chiar așa. Dacă am ajuns să facem din Eminescu și apoteoza, și prizonierul de lux al unei întregi tradiții literare, este pentru că lucrurile – mentalități, ritualuri, idei și prejudecăți literar-culturale – au evoluat într-un anume sens, și nu altfel.

Întâi de toate, de vină trebuie să fie fundalul unui anume tip de sensibilitate spirituală specifică. Suntem creștini și prin urmare credem în Dumnezeu lui Avraam, pe care Noul Testament ni-l revelează în formă trinitară ca divinitatea unică a cărei acțiune ordonatoare ne-a făcut posibili și apoi ne-a creat. Transpunând însă acest model din planul spiritualității în care ne regăsim pe verticala imanent-transcendent în cel, mai modest, al vieții culturale, nevoia – fie ea și inconștientă – de a așeza în fruntea acesteia o unică personalitate se dovedește profund ilegală. Ea nu este decât una dintre ipostazele sarcastice ale unei trădări ce poartă chipul consecvenței, căci, observând același principiu al unicității, dă apă la moară unui nărav prohibit în mod explicit de către textul biblic prin porunca „Să nu-ți faci chip cioplit!”.

Pe acest fundal vin însă și alte ecouri, mai recente. Ar fi, de pildă, rezonanța enormului prestigiu de care s-a bucurat Giambattista

Vico în cercurile romantismului de secol XIX. Alimentat de receptarea lui Hesiod și Homer, a mitului lui Orfeu – împlânzitorul fiarelor și eroul întors din Hades viu –, de prestigiul harfei lui Apollo și de marii poeți dintotdeauna, de la Pindar și Teocrit la Dante, Petrarca, Shakespeare și Goethe, mitul poetului oracular, înzestrat cu o ureche interioară ce poate capta vocea divinității, a întâlnit și amintirea – resuscitată de Știința nouă a filosofului napolitan – unei vârste poetice originare din istoria umanității. Educați în ambianța de la Collège de France, pașoptiștii noștri s-au aureolat de cunoaștere istorică și de mesianism într-o soluție saturată de filosofie vichiană, căci și Jules Michelet, și Edgar Quinet au contribuit deci-

siv la răspândirea acesteia, iar cei doi istorici din prima linie a cercetării franceze a trecutului le-au fost dascăli de frunte românilor. Pe de altă parte, chiar sub ochii lor, Lamartine, Victor Hugo și alți lirici francezi ajungeau niște figuri strălucitoare ale răsturnării burgheze și democratice de la 1848, arătând în ce fel poetului îi este rezervat un destin aparte până și în treburile publice.

Generația pașoptistă a făurit, este lucru bătorit, bine știut, România modernă, cu exaltările, reprezentările și limitele care i-au fost caracteristice. Căderea lui Napoleon al III-lea, sosirea în principate a lui Carol I de Hohenzollern și, odată cu el, noua apropiere de cultura germană au putut prilejui întâlnirea a două tradiții poetice concurente

și complementare: cea ilustrată de sumbrii, nostalgicii, vizionarii germani (Hölderlin, Novalis) și cea a poezilor blestemați francezi (de la Baudelaire la Verlaine și Rimbaud). Vocea zeului și vocea poetului, damnare și exaltare, viciu și puritate au ajuns astfeltributele figurii bardului pus de conștiința publică, tot mai mult, să încarneze *Volksgeist*-ul.

Pentru mulți dintre noi, Eminescu este poetul „german” până și în modelul de destin care l-a ales. Nebunia lui este mereu hōlderliniană, niciodată baudelairiană... I-a fost rezervat perechiul lui antitetice, lui Macedonski, un destin mai apropiat de formula francezilor, cu jocurile lui parnasiene, instrumentaliste, simboliste. Destul pentru a se construi un scenariu de tip confruntare, în care unul e învinsul, celălalt – neinspiratul învingător. Paradoxal, dar numai în aparență, nebunul de geniu învinge, deși moare tânăr, și încă nebun. Într-o asemenea schiță biografică, te și întrebi cât e întâmplare și cât rămâne clișeu cultural, cale de-acum bătorită. Fiindcă, înfrânt, dar triumfător în postumitate, Eminescu devine totul, acoperă cerul literelor și chiar al conștiinței românești, care îl salută cu neofilit entuziasm chiar și fără a-l citi. Este și el un mic Christ în efigie, un Don Quijote, o figură de tarot cu tichie ornată de clopoței și atârând cu capul în jos.

Restul l-a făcut generația lui Iorga, Călinescu, iar după stalinism, Negoșescu și Noica. Avem acum o statuie, o efigie, un mit. N-ar mai trebui decât să îl caute cineva pe audientul de la Viena și Berlin, sufleurul din teatrul itinerant al adolescenței, revizorul școlar și jurnalistul tumultuos de la *Timpul*, colecționarul de ceasloave manuscrise. Pe poetul unor versuri efasate de-atâta perfecțiune formală și atât de apropiat nouă, tuturor.

Ianoși despre Noica

(Urmare din p. 9)

caracteristică a acesteia: decantarea spiritului de finețe din cel de geometrie. A doua: situarea celor Șase maladii... în poziția axială a gândirii lui Noica, spre deosebire de alte abordări, care pun în centrul metodei ontologismul. Ianoși sugerează că interpretarea filosofică a unui fenomen de relație – a „bolii” de care suferă Ideea prin intermediul Istoriei, prin metastazieri reciproce – e mai importantă pentru Noica decât obsesia de a ajunge la puritatea transistorică a „temeiurilor”, ceea ce explică și programul personal al „prelungirii”, difuzării singurătății sale de la Păltiniș prin intermediul discipolilor (fapt remarcat și de către Gabriel Liiceanu în eseu despre

„paradigma feminină a auditoriului”). Noica nu a repudiat istoria nicidecum până la sfârșitul zilelor sale, ci a sublimat-o în „maladie” a generalului, ceea ce explică – sugerează autorul – și apoteoza românității sale din anii '70 și '80, „o rimă lăuntrică cu felul timpuriu de a gândi”. Să fie vorba de un neolegionarism adaptat, cultura funcționând aici – ca și la Mircea Eliade, postbelic – ca spațiu de continuare prin sublimare a unor convingeri existențiale din tinerețe?

Mi-aș fi dorit însă, din partea lui Ion Ianoși, o mai sistematică situare a gândirii lui Constantin Noica în evoluția filosofiei din secolul XX. Relația cu nietzscheanismul se discută mai puțin (pe linia antidecadenței energetice, deși nu numai), heideggerianismul e, firește, amintit, dar nu sistematizat

în profunzime, ca să nu mai vorbim de evoluția filosofiei în perioada de după 1945, când Heidegger însuși este „revendicat” de către postmoderni, de unde și necesitatea unor disocieri oportune. Autorul e impecabil și aici, sugerând (la pag. 218) că Noica prelungește în perioada postbelică un ontologism speculativ, reducăționist, aflat în contrast cu „formule[le] agreeate de către gândirea anglo-saxonă” dominantă, care „ar putea în prezent să facă dificilă implantarea în Occident a lucrărilor lui Blaga și Noica”, dar nu intră în detalii, ceea ce demonstrează că, în ciuda acestei monografii excelente, fără de care Noica nu va putea fi înțeles de acum înainte, multe lucruri se mai cuvin încă spuse și făcute ca să ajungem la deplinătate.

L BIBLIOTECI * * * * ÎN AER LIB ER

Stând acolo, în celulă,
cu o crăpătură de lumină
și o găleată urât mirositoare
drept ultime resturi de realitate,
am aflat că cel care m-a trădat
era prietenul meu cel mai bun –
și că soția mea le-a dat „dovezile“.
M-au întors pe dos ca pe un ciorap
ca să mă facă să recunosc.
Brusc am văzut spaima în ochii călăilor mei –
ei au simțit, ca pe o rafală de vânt,
cum istoria le întoarce spatele.

Am vrut să devin nemuritor
și zeii perfizi mi-au ascultat rugăciunea.
Pe nepoți și pe nepoții nepoților
i-am condus la groapă
din ce în ce mai îmbătrânit. Acum sunt
cărunt și ușor
ca un cuib de viespi căzut la pământ,
bâzâind de gânduri irascibile.

Poeme de KJELL ESPMARK

Nimeni nu mai are putere să-și aducă
aminte de mine.

Acum știu că bucuria cea mare
e să mori înconjurat de cei dragi –
și în clipa spasmelor și-a sufocării
să te cufunzi în ochii lor înlăcrimați.

Aerul are gustul de dinainte de furtună.
E încă vremea războaielor?
Stau noi capete înșirate pe țărâși
printre gunoaiile de dincolo de poarta
orașului?

Eu nu cunosc decât clipa aceasta:
lipiți unul de altul precum două libelule
zburăm departe peste Eufrat, zumzâind,
plini de ceva ce seamănă a soare.

Nu puteți ajunge la mine
deși un bloc de gheață m-a păstrat până-n
zilele voastre.

Mă întrebați: Cine-ai fost?
Ce-ai gândit? Pe cine-ai iubit?
Este exact ce m-am întregat și eu.
Voi știți doar despre ultima mea masă:
carne uscată de capră și nuci.
Cu toate că, la urmă de tot, eu am mâncat
zăpadă.

Când am fost doborât de furtună
și simțul mi-a dispărut din mâini și din
picioare

s-a întâmplat unicul lucru de care-mi aduc
aminte:

o femeie s-a aplecat peste mine
pe cărarea pe care zăceam încovoiat –
o străină pe care mi s-a părut că o știu de
când lumea.

I-am traversat corpul, orbecând.
Chipu-i ardea, până la el nu am putut
ajunge.

Ea a rămas cu mine
în timp ce lumea s-a micșorat, devenind
un bloc de gheață.

Stăteam în fața lui Anubis,
un negustor egiptean oarecare,
și așteptam ca el să-mi cântărească inima.
În celălalt taler al balanței – o pană.
Dacă inima mea ar fi cântărit mai mult,
eram pierdut.

Numai o inimă fără piatră
e lăsată înăuntru când se apropie sfârșitul.
Cu fața scaldată în lacrimi
am văzut cum
talerul cu pana de găină se-apeacă.

Traducere de
DAN SHAFRAN

Din volumul
Vintergatan (Calea Lactee)

Revista Revistelor

• Cu sprijin financiar german (firește!), Societatea Culturală Româno-Germană *Apoziția* și-a relansat, după o lungă întrerupere, revista sa anuală. Am în față numărul pe 2006: este voluminos (350 p.), pe o hîrtie splendidă și cu multe ilustrații colorate. Ilustrații de artă, de pildă, multe dintre tenebroasele tablouri ale lui Radu Maier... Publicînd lucrări ale membrilor cenaclului münchenez *Apoziția*, revista are un sumar bogat și diversificat pe toate gusturile: poezie, comentarii critice, studii, proză, eseuri. Revista se deschide cu un grupaj de poeme (publicate bilingv, în germană și română, ca multe alte texte din acest număr) ale lui Rolf Bossert, de la a cărui sinucidere s-au împlinit 20 de ani în 2006. Poezia sa este analizată de Gerhardt Csejka. Carmen-Francesca Banciu publică un fragment de proză, la fel Pavel Chihaia. Dintre poeți l-am remarcat pe

Laurențiu Orășanu, un poet a cărui sensibilitate are o reală acoperire în vers. Apoi poemele lui Andrei Zanca, puternice ca de obicei. La eseuri, de citit S. Damian (despre Celan, Hannah Arendt și Heidegger) și Gelu Ionescu (despre Thomas Mann). Spre surpriza noastră, l-am găsit în număr și pe George Banu, ale cărui meditații despre noapte – în general și despre noaptea cehoviană – ne-au sunat aproape ca o cronică de departe la *Pescărușul* lui Șerban... Tot o surpriză plăcută este prezența unui studiu istoriografic al lui Ioan-Aurel Pop. *Apoziția*, revistă scoasă prin eforturile lui Gheorghe Săsărman, este o dovadă de bună calitate că literatura română nu coincide cu granițele României. (Al. O.)

• Am primit la redacție cele mai recente numere ale revistei *Secolul 21*. Primul dintre ele, nr. 1-6/2006, conține un dosar intitulat „Cultură și mass-media“ (cu multe articole – în română, dar și în franceză – care abordează, din perspective diverse, chestiunea, semnate de nume cunoscute ale spațiului cultural și media autohton, cum ar fi Anca Vasiliu, Carmen Mușat, Daniela Zeca-Buzura sau Simona Popescu). În același număr, revista își sărbătorește 10 ani de la relu-

area apariției, publicînd transcrierea intervențiilor de la expoziția aniversară din 9 iunie de la Librăria Cărturești, între participanții la acest eveniment aflîndu-se personalități ca Jonathan Scheele sau Christian Zeileissen, ambasador al Austriei la București. Celălalt număr, 7-9/2006, al *Secolului 21* are ca obiect „Valonia – Bruxelles. Francofonia“ și cuprinde, de asemenea în limbile franceză și română, eseuri și beletristică. La autorii belgieni de limbă franceză grupați în secțiunea „Un spațiu literar francofon“, e de amintit „revizitarea“ celebrului Georges Simeon, cu fragmente autobiografice selectate din *Pedigree* (traducere de Irina Mavrodin) și cu reportajul din 1933 *România: a fi aido-ma Franței*, în românește de Radu Ciobotea. Mereu interesante sînt rubricile permanente ale publicației bucureștene, deținute de intelectuali proeminenți ca Michel Deguy (*Do-ua citate pentru Doi-naș și Cele două ficțiuni ale ficțiunii*) și Jean Starobinski (*Vergiliu în Freud și A picta după ploaie*). În concluzie, *Secolul 21* rămîne una dintre puținele reviste de vîrf din spațiul cultural românesc. (G. S.)

Cititori, vi se pregătește ceva! Relansăm *Viața românească*!

O revistă centenară nu e neapărat o revistă moartă. O revistă centenară poate fi o revistă chiar foarte vie. Este ceea ce își propune noua formulă de conducere a lunarului Uniunii Scriitorilor, *Viața românească*.

Primul pas e primul număr al nostru, *Viața românească*, nr. 10, octombrie 2006, care apare-n curând. Din sumar: o anchetă despre corectitudinea politică în cultură; un grupaj dedicat filozofului Mihai Șora, care a împlinit, marți, 7 noiembrie, 90 de ani; un articol de Dan Cristea despre Mircea Ivănescu; un text inedit de Mircea Vulcănescu;

fragmente din *Jurnalul* lui Liviu Ciocârlie, dar și alte eseuri, cronici literare, comentarii critice, poeme, pagini de proză. Cei care încearcă să reinvie centenara revistă, refuzată aproape total de AFCN, sunt: Nicolae Prelipceanu, redactor-șef, Marian Drăghici, secretar general de redacție. Din redacția revistei mai fac parte: Liviu Ioan Stoiciu, Petre Got, Mircea Cârstea, Adriana Frățilă.
Să citiți bine!

Burse acordate de Uniunea Scriitorilor și Copyro tinerilor autori

Juriul pentru acordarea bursei de creație ale Uniunii Scriitorilor în colaborare cu Copyro, pentru autori sub 35 de ani, format din Luminița Marcu, Dan Cristea și Gabriel Dimisianu, întrunit în ședință de lucru în ziua de 14 noiembrie 2006, a luat în discuție cele 16 proiecte prezentate. Juriul a decis selectarea următoarelor proiecte pentru acordarea bursei:

- Dan Sociu, romanul *pape satan aleppe*
- Luminița Corneanu, *Eseu asupra operei lui Leonid Dimov*
- Ana Stanca Tăbăraș, eseul *Søren Kierkegaard și romantismul*
- Daniel Cristea-Enache, critică literară, *Secvențe de literatură română*
- Anca Mihaela Hațiegan, proză, *Săritura de pe șine*

„Scriitorul în cetate”

Program lansat de Filiala Cluj a Uniunii Scriitorilor în urmă cu un an și realizat prin:

1. • editarea dicționarului ilustrat *Clujul literar, 1900-2005* • lansarea site-ului filialei (www.uniuneascriitorilor-filialacluj.ro) • realizarea marelui *Almanah literar 2006: Cuvinte* (700 de pagini A4, 1500 de ilustrații, antologie de texte în 15 limbi) • lansarea panoului *Poemul zilei* în vitrina Librăriei Universității • tipărirea de semne de carte cu date despre activitatea filialei, versuri ale poezilor clujeni, fluturași aniversari etc. pentru informarea rapidă a cititorilor • lansarea Serilor de poezie la COLA (Casa oamenilor de literatură și artă) • relansarea lecturilor publice în comunele din teritoriu, o variantă adaptată condițiilor de azi a programului „Luna cărții la sate” • turneu de promovare a volumelor editate de Filiala Cluj aUSR

2. • colaborare permanentă cu centrele culturale italian și francez, cu bibliotecile, muzeele, teatrele clujene • acțiuni comune cu Facultatea de Litere, unde există un număr important de membri ai FilialeiUSR și „întâmplări” culturale pe care Uniunea și le asumă ca partener indirect (Întâlnirile de la Filo, Cercul de studii Eranos, Phantasma etc.) • parteneriat cu ANPRO (Asociația Națională a Profesorilor de Română „Ioana Em. Petrescu”), pentru mai strânsă și diversificată legătură cu cititorii elevi și profesori • parteneriat cu Amfiteatrul cultural clujean, condus de Ioana Bot

3. • organizarea Colocviului Național al Scriitorilor Tineri, ediția a doua, clujeană • organizarea Festivalului Internațional „Lucian Blaga” și editarea *Meridianului Blaga* • continuarea concursului de debut al Filialei Cluj aUSR, „Biblioteca tânărului scriitor” (au fost editate primele trei titluri, semnate de Laura Husti-Răduț, Oana Pughineanu, Adrian Tudurachi) • lansarea anchetei „Știința dicționarului la români”, împreună cu revista *Tribuna*, în pregătirea dezbaterii naționale pe această temă • Dezbateră „Generația '70, azi”

4. • introducerea reuniunilor trimestriale deschise (cu sărbătorirea celor născuți în lunile respective, cu lansări de carte, informări despre activitatea Comitetului etc.) • organizarea unei reuniuni cu daruri de Crăciun pentru copiii scriitorilor și pentru colegii în vârstă • dotarea cu aparatură necesară bunei administrări a arhivei (calculator, imprimantă, copiator, cameră video, radiocasetofon, aparat foto, copiator, scanner etc.) • punerea la punct a bibliotecii de la sediul filialei, constituită drept Centru de conservare și cercetare a literaturii contemporane • completarea arhivei video și audio cu ajutorul studiourilor de radio și televiziune • pregătirea Arhivei în imagini pe DVD.

Din partea Comitetului Director alUSR

Noile condiții de desfășurare în 2007 a lecturilor publice și repartizarea acestora pe filiale:

I. Comitetul Director a stabilit ca în anul 2007 programul de lecturi publice să se desfășoare sub genericul *Scriitorul și criticii săi*. Comitetele de conducere ale filialelor vor selecta scriitorii care se vor întâlni cu publicul. Fiecare dintre acești scriitori va primi un onorariu de 200 de euro (echivalentul în lei). Fiecare dintre acești scriitori va fi prezentat publicului de patru critici literari, la alegerea sa. Fiecare dintre acești critici va primi un onorariu de 50 de euro (echivalentul în lei). Repartiția pe filiale a lecturilor publice s-a făcut ținând cont de mărimea fiecărei filiale, după cum urmează:

- București: $12 \times 2 = 24$
- Cluj, Iași, Timișoara: $6 \times 2 = 12$
- Tîrgu-Mureș, Chișinău, Craiova: $3 \times 2 = 6$
- Bacău, Constanța, Arad, Sibiu, Brașov, Pitești: 3
- Alba-Deva, Brăila-Galați: 2

Precizare: comitetele filialelor (cu excepția Bucureștiului) pot decide ca sumele atribuite scriitorilor să fie mai mici și deci numărul de lecturi publice să fie mai mare.

II. Comitetul Director mai are la dispoziție un număr de 30 de lecturi publice pentru filiala București și 30 de lecturi publice pentru filialele din țară, pe care le va repartiza în funcție de necesități. Onorariul prevăzut pentru acest tip de lecturi publice este 100 de euro fiecare.

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2007, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat poștal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundația Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 9 lei
pentru 6 luni: 18 lei
pentru 1 an: 36 lei

Taxele de expediție sînt incluse în această sumă.
Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expediția promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2007, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (money order) în contul:

Fundația Culturală Apostrof
Cont euro: RO73BRDE130SV06534401300
Cont USD: RO58BRDE130SV06674381300
Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Sociétés G n r les – Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU
Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 13\$
pentru 6 luni: 26\$
pentru 1 an: 52\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediție par avion.

CARTEA DE CARE AI NEVOIE

Editura „Biblioteca Apostrof” vă oferă următoarele titluri încă disponibile:

- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**
poezie, 2000, 88 p. 5 lei
- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**
traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 3 lei
- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**,
2003, 128 p. 10 lei
- VLADIMIR JANKÉLÉVITCH, **Să iertăm?**
traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI,
1998, 82 p. 3 lei
- JÜRGEN HABERMAS, JOSEPH RATZINGER,
**Dialectica secularizării: Despre rațiune
și religie**, traducere de DELIA MARGA,
prefață de ANDREI MARGA, 2005, 120 p. 20 lei
- SF. ANSELM DIN CANTERBURY,
Monologion despre esența divinității
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 3,50 lei
- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 4 lei
- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**,
1996, 392 p. 10 lei
- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**,
2003, 146 p. 10 lei
- N. STEINHARDT,
Cartea împărțirii, ediție gândită și alcătuită de
ION VARTIC, ed. a IV-a, 2004, 140 p. 8 lei
- D.D. ROȘCA,
Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață
de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 3,50 lei
- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU,
2000, 132 p. 5 lei
- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau
despre echilibru**, 2003, 176 p. 10 lei
- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**,
2004, 380 p. 20 lei
- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p. 5 lei
- NORMAN MANEA, **Despre clovni**
eseuri, 1997, 230 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**
proză, 1999, 192 p. 5 lei
- FLORIN SICOIE, **Sîmbăta engleză și alte
povestiri**, 1998, 130 p. 2 lei
- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan
și Celestina**, traducere de MARIANA VARTIC,
prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 6 lei
- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**
roman, 2001, 128 p. 5 lei
- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**
roman, 2001, 132 p. 9,90 lei
- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui
Koroviev: Interpretare figurală la
Maestrul și Margareta**, 2004, 125 p. 10 lei
- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție
și reacțiune**, ediția a II-a adăugită, 2002, 284 p. 15 lei
- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de JANINA IANOȘI, prefață de ION VARTIC,
2003, 96 p. 7,50 lei
- LUKÁCS JÓZSEF, **Povestea „orașului-comoară”:
Scurtă istorie a Clujului
și a monumentelor sale**, volum ilustrat
cu fotografii de VÁRDAI LEVENTE, 2005, 146 p. 20 lei
- GEORGETA HORODINĂ, **Duminică seara**,
2006, 231 p. 20 lei
- ALEXANDRU VONA, **Să mai fiu o dată
îndrăgostit**, carte gândită și alcătuită
de MARTA PETREU, 2005, 188 p. 20 lei
- ȘTEFAN BORBÉLY, **Despre Thomas Mann
și alte eseuri**, 2005, 172 p. 20 lei
- MARTA PETREU, **Conversații cu...**, vol. II,
2006, 132 p. 20 lei
- RUXANDRA CĂSĂREANU, MARTA PETREU,
CORIN BRAGA, VIRGIL MIHAIU,
OVIDIU PECICAN, ION VARTIC,
Sadovaia 302 bis, 2006, 204 p. 20 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații
asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de
MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției
de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 10 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p. 12 lei
- **Procesul „țovarășului Camil”**, ediție îngrijită
de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 2 lei
- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 5 lei
- LUDOVICA REBREANU,
Adio pînă la a doua Venire.
Epistolă matern, ediție îngrijită, prefață și notă
de LIVIU MALUȚA, 1998, 288 p. 5 lei
- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul
unui psihiatru). Aforisme**, prefețe de
I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție
și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 3 lei
- RADU PETRESCU, **Corespondență • Sinuciderea
din Grădina Botanică** (varianta întâi în facsimil),
ediție de MARTA PETREU și ANA CORNEA,
prefață de MARTA PETREU, 188 p. 5 lei
- RADU STANCA, **Aquarium**
selecția textelor și cuvînt-înainte de ION VARTIC,
ediție de MARTA PETREU, 202 p. 5 lei
- ALEXANDRU VONA, **Misterioasa dispariție
a orașului din cîmpie**, proză, postfețe de
MARTA PETREU și ION VARTIC, 2002, 152 p. 6,90 lei
- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu Popești.**
Șotroane (în colaborare cu Editura Dacia),
2001, 144 p. 6,30 lei
- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii:
Dicționar-Antologie**, 2002, 288 p. 16 lei
- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar
de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU,
2003, 112 p. 7,50 lei
- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu: Schițe
pentru un portret**, 2003, 150 p. 8 lei
- IRINA PETRAȘ, **Ion Creangă, povestitorul**
2004, 146 p. 10 lei
- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU,
F. W. Nietzsche: Viața și filosofia sa
2003, 128 p. 10 lei
- TRISTAN JANCO, **Memoriile Șoahului**,
2006, 84 p. 15 lei
- JACQUES JOUET, **Poeme de metrou**,
2006, 164 p. 5 lei

Adresa redacției: 400079, Cluj-Napoca, Str. I. C. Brătianu, nr. 22, tel. 0264/432.444

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ANA CORNEA
IRINA PETRAȘ
OANA PUGHINEANU
VIRGIL LEON
LUKÁCS JÓZSEF
ANA POP
(contabilitate)

Tehnoredactare:
FOGARASI EDITH

Întreținere calculatoare:
MIHAI MAGA

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor din România
- Fundația Culturală Apostrof
- Cont la BRD Cluj:
în lei: SV7853701300
în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

- Ministerului Culturii și Cultelor din România
- Consiliului Local Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. I. C. Brătianu, nr. 22
cod 400079
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@revista-apostrof.ro

• Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET S.A., la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996.

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricît de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

Apostrof